

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Jul På Mors

LOKALHISTORISK ÅRSSKRIFT 2007

På forsiden:

Dueholm Mejeri skildret af tegner Jensen, o. 1930. Billedet er foræret til Morsø Lokalhistoriske Arkiv i 2007 af en efterkommer til en af mejeriets bestyrere.

Bygningerne ses fra Munkegade: Til venstre mejeribestyrerboligen i røde mursten, midt i billedet selve mejeribygningen og i baggrunden ses "Rosenlund", der i dag rummer Morsø Lokalhistoriske Arkiv.

Mejeribygningen er opført på tomterne efter en af de vigtige bygninger i det middelalderlige Dueholm Kloster. Gavlen mod Munkegade er opført i munkesten og stammer fra denne bygning opført i slutningen af 1300-tallet. Da klosteret blev nedlagt med Reformationen overtog kongen bygninger og gods, fra 1660 var det privat gods. I herregårdstiden fungerede bygningen som en af godsets studestalde. Omkring 1800 oprettede Dueholm som mange andre herregårde privatmejeri, der snart blev forpagtet ud til mejerikyndige, især fra Slesvig og Holsten.

Da tegner Jensen lavede sit skilderi var mejeriet for længst blevet andelsmejeri, fra slået sammen med Erslev Andelsmejeri. Sådan lå der nu midt i byen en "landbrugsindustri", og mange beboere i kvarteret husker den stadig tungere trafik med tankbilerne over den gyngende enggrund. Mange kan også berette om arbejdet på stedet, virksomheden fortsatte frem til 1984, hvor bygningerne blev solgt til Morslands Historiske Museum.

JUL PÅ MORS 2007

INDHOLD

Sygekasse Svendsen..... 2 <i>Af Harald Svendsen</i>	Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv..... 51
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv..... 12	Helligåndshuset..... 52 <i>Af Susanne Overgaard</i>
Med Frode A. Dal i Amerika 14 <i>Af Børge Jensen</i>	Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv..... 58
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv..... 21	
Min skoletid i Lødderup 1939-1946 22 <i>Af Arent B. Nørgaard</i>	
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv..... 28	Redaktion: <i>Per Noe</i> <i>Susanne Overgaard</i>
En blikkenslagers levnedsskildring..... 30 <i>Af P. Chr. Pedersen</i>	45. ÅRGANG . ISBN 87-87566-680 ISSN 0902-4700
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv..... 43	Oplag: 2.000 stk. Pris: Kr. 75,00 Morsø Folkeblad & Bogtrykkeri
Væksthuse..... 44	
Claus Jensens høj i Flade Bakker..... 46 <i>Af Niels V. Larsen</i>	Kortene er gengivet med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen.

Sygekasse-Svendsen

Fortalt af Harald Svendsen

Erindringer om jerndrejer, sygekassekasserer og -forretningsfører Marius Svendsen og hans familie i Fjordgade 22 i begyndelsen af 1900-tallet fortalt af familiens yngste, Harald Svendsen, f. 1907. Uddrag af et båndinterview fra 1990 ved Harald Svendsens yngste søn, Troels Svendsen.

Far stod tidlig op, da han var på støberiet. Han var gået, når vi stod op – men vi blev altid jaget tidligt op – jeg tror, vi fik nogle klemmer, og så fik vi somme tider havregrød. Det var også en del af tingene: At man ikke måtte komme for sent i skole – det tåltes ikke af familien. Det var vanærende

at komme for sent i skole, så jeg er aldrig nogen sinde i min skoletid kommet for sent. Vi gik fra 8-12 og så var det middagsmad, der kom på bordet; det var først senere, da realafdelingen, som det hed, med tre realklasser efter 6. eller evt. 7. klasse kom i gang, da blev tiden kørt ud i et for de elever i

Familien Svendsen fotograferet ca. 1908 foran hjemmet, Fjordgade 22. Fra højre Knud (ca. 1903-74), Ellen Margrethe (1898-1966), Sigrid (1904-80), Axel (ca. 1890-1950), Holger (1893-1943), Marius Svendsen (1864-1944), i knæhøjde Aage (1905-82) Ingeborg (ca. 1889-1958), Sofie Margrethe Svendsen (1863-1947). Damen i sort er måske søster til husets frue. Harald er ca. 1 år på dette tidspunkt, og sover måske til middag.

Skolebillede, sandsynligvis 1. klasse, ca. 1914. Harald Svendsen ses i midterækkeren, nr. 5 fra venstre.

hvert fald - men før den tid gik man hjem kl. 12.

Jeg kan huske, det var en hård tid for dem, der var svagt funderede, der døjede med at følge med. Vi blev sat efter dygtighed, flyttet en gang om måneden - og det var de samme fem, seks stykker, der sad nederst i klassen, og det var de samme fem, seks stykker, der fik kløene, og det var dem, der blev oversiddere, som det hed, som kom til at gå to år i samme klasse. Det kunne de ikke gøre mere end een gang, så kom de op i næste klasse. Der kunne de så gå to år, og i næste klasse igen, og så var det ud af skolen efter fjerde, femte klasse.

Hvordan var lærerne? Åh, nogen af dem var brutale med øretæver og med spanskrør, og nogen var det ikke. Hvad med de ikke brutale? Jo, de klarede den på en eller anden måde, dem kunne man godt lide. Jeg har personligt aldrig fået en øretæve eller en i rumpen. Hvem var dine lærere? Det var Brøchner - de to første år, og det var frøken M. Hansen, Margrethe

Hansen, og hun var sådan en blid og moderlig type - hun boede ude i Østerled, det yderste hus på Strandvejen.

Hvor lang var din fars arbejdsdag? Jeg tror, den var til kl. 5 - den var fra kl. 7 om morgenen, og så var der en pause kl. 8,30 og så igen på arbejde til kl. 12. Der lå hele byen stille i den time fra kl. 12 til kl. 1 eller halv 2 - der gik strømmen den anden vej fra støberiet og ud til hjemmene, hvor man så spiste middagsmad, og så tror jeg det varede til kl. 5. Da var det, at jeg - jeg har været 9-10 år, da skulle jeg hjem, og så hentede jeg i en lille blå spand en kop kaffe, og gik så ned på støberiet med den. Jeg kan huske, at der var sådan en stor klokke med en messinghåndtag; det trak man så i, så ringede det og derinde sad en vagtmand, og han lukkede så op, og så kunne man gå ind på værkstedet. Så hørte det ydermere til for mit vedkommende, at jeg på vejen hjem fra skole skulle læse de sidste krigstelegrammer fra første verdenskrig, der var hængt op,

og fortælle dem nede på værkstedet, hvad der var sket - så jeg var sådan en slags krigskorrespondent.

Hvordan var din far? Ja, han var jo umådelig arbejdsom - han stod der ved den drejebænk, og den havde denne valse, der snurrede rundt; der sad disse her ringe på, og så skulle man holde sådan et værktøj, en fil, en smergelsten eller sådan noget for at slibe ujævnhederne af, og når de så var slebet af, så blev det poleret og forniklet, og så var de klar til at gå omkring kakkelovnen. Der stod gnisterne ud fra. Det må have været en forfærdelig larm at stå i? Ja, men far blev også tunghør af det - men det er jo en anden historie.

I de sidste mange år, mens han var jerndrejer, var han forretningsfører for sygekassen. Han skulle skynde sig hjem og klæde om og være klar til at åbne sygekassen ved 6-tiden, og så blev de ekspederet - dem, der skulle have penge og dem, der skulle skrives

Marius Svendsen, jerndrejer på Morsø Jernstøberi 1888 til 1921.
Bagest ses hans fætter A. C. Svendsen.

ind til forskellige ydelser. De betalte kontingent, og der kom en opkræver rundt hver uge, tror jeg det var. Han havde sådan en lang, sort bog, udstyret med numre og adresser – og han gik rundt og opkrævede kontingent, og så kom han en gang om ugen ned til far. Far havde så en anden bog, hvori han skrev ind, om de havde betalt. Den opkræver hed Tang, han var bødker og boede i Markedsgade; han havde

sådan et sjovt mål, som man morede sig meget over, når han sagde: ”Hååår betalt - Hååår betalt – Reest!” Dem, der var i restance, blev de smidt ud? Det tror jeg ikke, for det var jo en velgørende institution, kan man kalde det. Det var simpelthen en sammenslutning af folk, der ville imødegå tidens tryk.

Og så holdt far op med jernstøberiet og blev heltids-sygekassekasserer og

forretningsfører. Til at begynde med på kontoret i Fjordgade nr. 22: Der var i stuen en pult og derfra blev der skrevet. Jeg kan huske, at folk kom ned, og navnlig den tid med tyfusedepidemi og spansk syge – der kom mange af de pårørende til de mennesker, der var angrebet af de sygdomme, det var jo sådan set lidt af et under, at vores familie kunne gå så skadesløst igennem det der. Jeg var også med, efter jeg var blevet en 14, 15, 16 år, da jeg var kommet i realafdelingen, da var jeg med til at skrive og føre de bøger med medlemmerne. Det blev jeg for øvrigt ved med, efter jeg var kommet hjemmefra, da jeg var kommet på seminariet. Far havde gerne gemt sådan en bog, som jeg så kunne føre – det fik jeg så en skilling for. Men så blev det til sidst så omfattende, da de to sygekasser blev slået sammen, at der blev ansat en mere på kontoret, der så blev flyttet fra Fjordgade og ned i Arbejdernes Forsamlingsbygning. Var der prestige i springet fra jerndrejer til forretningsfører for sygekassen? Jo, det lod han sig nu aldrig mærke med, han har aldrig været snobbet - han har altid taget tingene, som de kom.

Efter tyfusedepidemien 1917 og spansk syge 1918 blev det ønsket at få dyrlægekontrol af mælken, der blev solgt i Nykøbing. Jeg kan huske begge de to epidemier, og det var temmelig alvorligt. I 1917 havde vi tyfusedepidemi – det var sådan, at skolerne blev lukkede, og mange blev indlagt på Teknisk Skole og i Missionshuset og alle mulige steder. Den rasede i et års tid, måske knap så længe, men i hvert fald var det en epidemi, der blev talt meget om, og mange døde af den. Vi børn i min familie legede og kom sammen med nabofamilien Graversen, hvor adskillige var blevet syge og indlagt. Der var ingen af os, der fik tyfus, og vi var dog en familie med forældre og otte søskende.

Du var 10 år gammel på det tids-

punkt - hvad så med den spanske syge i 1918?

Den var også slem. Mine to ældste brødre var angrebet af den, men de kom sig da. Den yngste af de to, Holger, kom hjem med toget og blev passet hjemme af mor; men der var ikke andre af os, der blev angrebet. *Hvordan ytrede den sig?* Det var en stærk influenza. Var den livsfarlig? Det var den: En kusine til mig blev angrebet, hun døde, hendes mand døde, og de efterlod sig et lille barn, som så blev adopteret af en familie i Nykøbing. Men altså, så hårdt gik det til, at flere i samme familie døde.

Tiden, den var jo altså hård, hvis ikke man ikke selv kunne passe på; så var man meget udsat for at ryge bag af dansen. *Hvad med socialhjælp?* Det hed den gang fattighjælp, og det var noget, man veg udenom i de fleste tilfælde så længe som muligt. *Hvorfor?* Ja, så var man så langt nede, som man kunne komme, og se, det var sådan noget, der gjorde, at en mand af min fars kaliber påtog sig arbejde af forskellig slags for at holde en nogenlunde standard for sig selv og børnene.

Se, han var jo afholdsmand hele den tid, han var på Jernstøberiet, og der lagde han et stort stykke arbejde. Jeg har fået fortalt, at grunden til det var, at der blev drukket umådelig meget på sådan en virksomhed som Jernstøberiet. Hvis der var en eller anden festlig lejlighed - en havde fået et barn, en havde fået konfirmeret en søn eller datter o.s.v., o.s.v., så blev der drukket øl og brændevin, indtil de sådan set ikke kunne mere. Både min far og hans bror, der også var smed på Jernstøberiet, de var afholdsfolk, og dem var der mange af efterhånden, for folk kunne jo indse, at enten kunne de have en familie og opfostre den, eller også gik de rabundus i druk og forsømte familien. Og se, i vores familie har alle fået en uddannelse af en eller anden slags. Min ældste bror var typograf,

Løbeseddel fra Morsø Avis.

Gæstgæst den 2. August 1914.

Du har vi den europæiske Krig.

Tyskland erklærer Rusland Krig.

Tyskland, Rusland, Frankrig mobiliserer.

Ellen Møllers Udsendelse Sørbag Kisten er i Løbet af Sørbag Kisten og Sørbag Foreningens indløbet en lang Række meget vigtige Telegrammer, der fortæller om den europæiske Krigs Begyndelse.

Et nytt Ultimatum til Rusland.

Berlin. Et tyskerende Blad meddelte, at den tyske Regering i Dag har givet Meddelelse til St. Petersborg om, at en nytt Mobilisering er nær foretaende, hvis Rusland ikke inden 12 Timer svarer sine Krigsforberedelser og afgiver bestemt Erklæring herom. Samtidig er der bleven stillet en Bødselspørgsel til den russiske Regering.

Regeringens Møde i Eftermiddag
I Regeringens Møde i Sørbag Kisten tog Regeringsmedlemmerne deltagelse og efter at have udtalt sig om Situationen og de tyske Forhold, blev der besluttet at sende en Brev til St. Petersborg, hvorved de forberede sig til at sende et nytt Ultimatum til Rusland, som indeholder en Bødselspørgsel om, at Rusland inden 12 Timer svarer sine Krigsforberedelser og afgiver bestemt Erklæring herom. Samtidig er der bleven stillet en Bødselspørgsel til den russiske Regering.

til de pågældende militære Forbindelser samt til Mobiliseringsmyndighederne.
Indlædelserne samt Mobiliseringsforberedelserne er allerede efter de gældende Bestemmelser.
Fra Island.
Skriftligt. Tyskerne forbyder deres Hærsforstyrrelser ligesom de forlader Island.
Mit Hæder

gen endnu er, har bestemt sig, interkommunikation i den europæiske Krig, men vil følge Begivenhedernes Gang. Det kan antages for givet, at det vil være absolut lovligt overfor sine Bødselspørgsler.
Blandt de arresterede Sønderbojere findes foruden Regeringsmedlemmerne, Hærschefen af „Gjenshol“ Rebalionskorpset H. Hansen og Rebalionskorpsets Chef, der forrige blev arresteret på København.

Axel, Holger var murer, og Ellen var på dommerkontoret. Knud var tømrer - det var ham, der rejste til USA - og Sigrid blev uddannet i husholdning. Åge blev boghandler, og jeg blev altså lærer. Ingeborg, den ældste lærte syning. Det er simpelthen min fars store

fortjeneste, og det gjorde, at han på en eller anden måde blev meget respekteret og agtet.

Der var hvert år i Nykøbing en sommerrevy, hvor den mest kendte af dem, der kom der, var ham der senere

Sofie og Marius Svendsen fotograferet i 1923.

Marius Svendsen blev kasserer og forretningsfører Arbejderforeningens Sygekasse i 1912. Han fortsatte arbejdet i sygekassen indtil 1936.

Arbejdernes Forsamlingsbygning i Nørregade, oprettet 1895. Efter pladsforholdene blev for trange i privaten i Fjordgade 22 flyttede Arbejderforeningens Sygekasse ind i forsamlingsbygningen.

blev kendt som Holger Fællessanger. Når truppen kom, så spillede de den første uges tid en eller anden forestilling, og i den tid gik de så og satte revyen sammen. Der var far ikke så sjældent med, altså som figur i den revy – det var noget med sygekassen og så var der noget med afholdssagen, det var jo altid gangbart, men det var ikke sådan noget, der gik folks ære for nær. Far og mor var flere gange sådan en sæson henne og se revyen, og det kom vi jo også som ret store børn. Vi kom ind på det, der hed en ståbalkon, det var en type billet, hvor man stod op bag rækkerne på balkonen, der kunne man så frit bevæge sig, og det var i vore øjne store forestillinger, og vi så hen til det.

Hvordan blev din far omtalt? Der var en sang engang, jeg kan huske,

der hed "Tag dig sammen Jensen, tag dig sammen Jensen, og vis du er en mand". Så blev navnet ændret, så det passede til lokale navne. Det forestillede, at far var syg og skulle have medicin, og det var snaps, der var blevet ordineret, og det var ikke så sjældent. Nu var han jo afholdsmand, så det vægrede han sig ved, hvortil mor så sagde: "Tag dig sammen Svendsen, tag dig sammen Svendsen, og vis du er en mand". Det var godmodigt, der var ikke nogen ondskabsfuldheder.

Der kan jeg huske, at familien Graversen, der var missionske, absolut ikke kom i teatret. Vi var meget mod missionsfolk. Vi kom dog sammen med familien Graversen – ikke den ældre generation, men børnene. De havde børn i samme aldre som vi og lige så mange. Men de holdt jo til i

missionshuset og gik hos missionspræsten. Han hed Løkkegaard. Helga, en datter, den yngste Graversen, hun blev gift med pastor Løkkegaard. De troede på biblens bogstaver, hvert eneste bogstav, hvert eneste ord var den endegyldige sandhed. Det kunne der ikke rokkes ved. Men børnene der, de var altså helt syge for at høre, hvad der var sket, når vi havde været i teatret. Jeg kan huske, den første teaterforestilling, som jeg så, det var Aladdin, og ellers så vi fremover næsten alle de forestillinger, der gik på teatret. Det var jo turnéer, vi så. Vi har set Adam Poulsen som prinsen i "Der var engang", og jeg har set Johannes Poulsen som Shylock i "Købmanden i Venedig" - det var skam store forestillinger, de spillede. Det så vi meget hen til, det var en stor begivenhed at

komme i teatret. Jeg kan huske, at teaterbygningen var Håndværkerforeningen, der lå ved Lilletorv. De spillede også sommerkomedie. Jeg kan huske et år, hvor de spillede en friluftskomedie, det samme selskab, som spillede sommerrevyen. De spillede i Legind bakker i friluftsteatret, Elverhøj. Vi cyklede derud og cyklede hjem i buldermørke. *Hvad med lygter?* Det tog vi ikke så højtideligt – det var aldrig rigtig slået an.

Hvad med jeres sommerferier? Vi var aldrig ude at rejse, ikke før jeg var 14 år, men ellers så tilbragte vi vores sommerferie ved fjorden - badede hver evig eneste dag. Jeg kan huske, jeg var en af de første i min klasse, der kunne svømme. Jeg har aldrig været særlig god til gymnastik. Jeg har nærmest været stiv i gymnastik, men om sommeren – vi fik jo karakterer – fik jeg altid ug, fordi jeg var den bedste i klassen til at svømme. Efter alle de andre var blevet jaget i land, så skulle jeg vise dem, hvordan de skulle svømme. *Var det ved Østerstranden?* Østerstranden blev den ikke kaldt, det var simpelthen Stranden. Der var to hold badehuse: De hvide badehuse, det var dem vi holdt til i – det var dem, der var mindst prestigeknyttet til. Så var der de gule, det var der, hvor de fine folk badede. Der var herrebadehus og et damebadehus. Og, i hvert fald for mændenes vedkommende og drengene, badede vi uden badetøj, vi hoppede simpelthen i baljen.

Fine og mindre fine, hvem hørte til hvor? Jo, det fandt man meget hurtigt ud af. De fine, det var sådan nogen som lægerne og sagførerne og direktørerne og hele den klasse. De gjorde også noget for selv at blive regnet til de fine. *Hvordan?* Hele deres adfærd og måde at være på, der var de dømt til at være de fine - eller vi andre, vi var dømt til at være almindelige. Se, så løste far et sæsonkort til disse badehuse, og der kunne vi så gå ind og

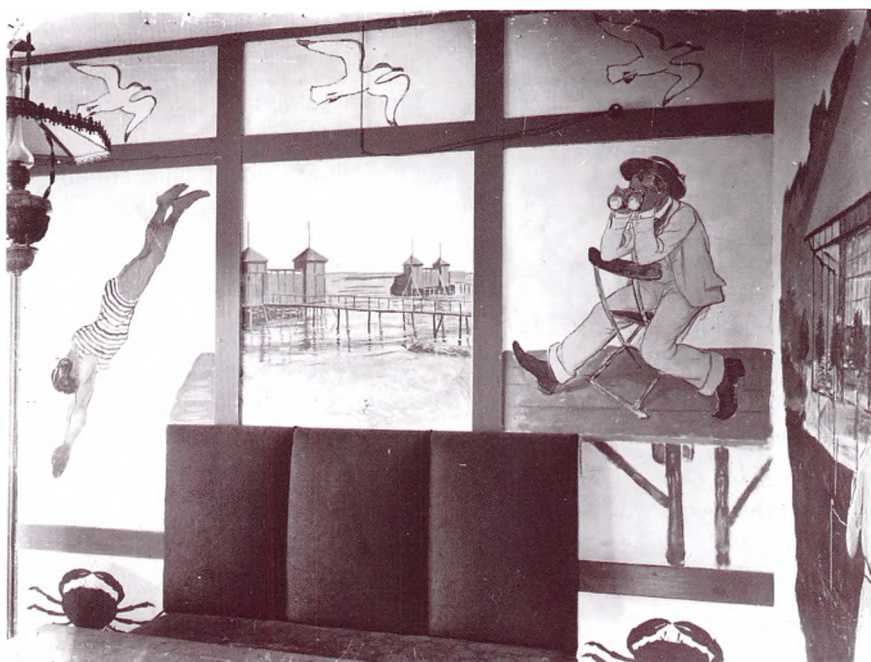

Marius Svendsen var aktiv i afholdsbevægelsen fra han var midt i tyverne. Han blev formand for Morsø Afholdskreds i 1901 og havde posten sammenlagt i over 20 år indtil sidst i 1930-erne. På billedet ses bestyrelsen 1892. Øverste række, stående: Jerndrejer Marius Svendsen, sadelmager P. Børsholt, bromand S. P. Sørensen, overportør Brøndum, snedker Bigum.

Nederste række siddende: Murer Jens Sauer, fru Vigtoft, redaktør Henrik Fog, manufakturhandler A. Madsen, smed A. C. Svendsen, fætter til Marius Svendsen.

klæde os af og hoppe i vandet, og vi badede både formiddag og eftermiddag. Resten af tiden tilbragte vi nede ved fjorden, ved fiskerihavnen, og der foregik jo mange ting. Man handlede med fisk, både på torvet og nede ved

havnen; der var der sådan forskellige fiskehandlere, og nogen var taget ud tidlig om morgenen. De sejlede i en båd, der hed en sjægt, den var sejlførende med et sejl, et topsejl og fok. Der var fisk i vandet, både rødspætter,

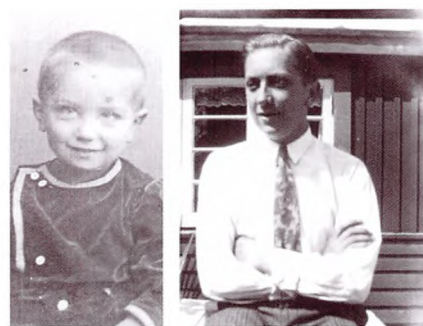
Glimt fra sommerrevyen.

Byens første biograf i Havnegade.

sild, skrubber og ål, og dem fik man altså frisk fra vandet - de skulle ikke ind om en by og en auktionshal og alt det der først.

Der var to biografer: Der var Biografen og så var der Kosmorama – og dem tiggede vi os jo lov til at komme

Harald Svendsen blev født 25. juni 1907 i Nykøbing. Han blev læreruddannet på Jelling Seminarium 1925-28, og derefter ansat som lærer i Ålborg indtil 1945. Fra 1945 var han lærer og viceinspektør ved Kettevejsskolen i Hvidovre, og siden skoleinspektør ved Præstemoseskolen samme sted, indtil han gik på pension i 1973. Som den sidste af familien i Fjordgade 22, døde han i 1993.

til forestillinger i. Jeg tror ikke, det kostede mere end 25-35 ører - så sad man oppe foran i biografen, der var siddepladser til den ene side af gangen. Der var kun en gang op, og så skulle man sådan kante sig ind. Og det var der, i den biograf som Sandmose fortæller om, hvor en fru - nu ved jeg ikke, om jeg tør nævne navnet - fru Licht... Han var guldsmed og handlede med ure og blev sådan betragtet som en af de fine. Engang gik der en historie om, at fruene under en forestilling var kommet til at slå en mægtig en, der kunne høres over hele biografsalen, til almindelig latter for alle, og stærkest latter vakte det, da urmager Licht i pausen – der var en pause, filmen blev skiftet ud, og der blev lys i salen. Så rejste urmager Licht sig op og sagde: "Det ærede publikum må meget undskylde. Min kone er ellers en dannet dame, men hendes mave er lidt i uorden". Og var det ikke kendt før, så blev det det nu. Det blev der snakket meget om.

Hvor gammel var du dengang? Jeg har været en halv snes år - vi er vel i tiden ved 1917, vil jeg tro. Det må have været i den biograf i Havnegade.

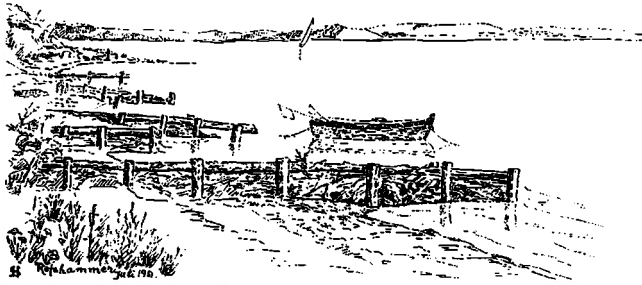
Det første billedteater blev åbnet 2. juledag 1906. Det var fotograf Chr. Legind og sadelmager Kjeldsen, der indrettede det i Kjeldsens ejendom i Havnegade. Men det var jo en vældig begivenhed med sådan et fint biografteater. Så fik man senere Kosmorama og det lå nede i Nørregade, tror jeg, skråt over for Flensborg Lager.

Jeg kom hjemmefra i den sommer, hvor jeg blev 18. Da kom jeg på seminariet og var der i tre år, og så kom jeg til Aalborg som lærer og var der indtil 1945. *Du levede altså dine første 18 år i Nykøbing?* Ja. Og da jeg var blevet lærer som 21-årig kan jeg huske, at skomagermester Kragh kom ned til far og sagde, at der blev en stilling som lærer i Nykøbing. Hvis jeg ville have den, så kunne jeg få den, så ville den ikke blive opslået ledig. Men jeg betakkede mig for at komme til Nykøbing og blive lærer efter at have været tre år på seminariet. Far var i byen og var aktiv; jeg ville ikke hjem og gå og være Marius Svendsens søn. Jeg ville ud og være mig selv og skabe mig en selvstændig fremtid. Og det kom jeg. *Hvad sagde dine forældre til det?* Det syntes de var helt i orden, de syntes det var godt, hvis jeg kunne gennemføre det. Og så kom jeg ud og begyndte for mig selv ved egen kraft.

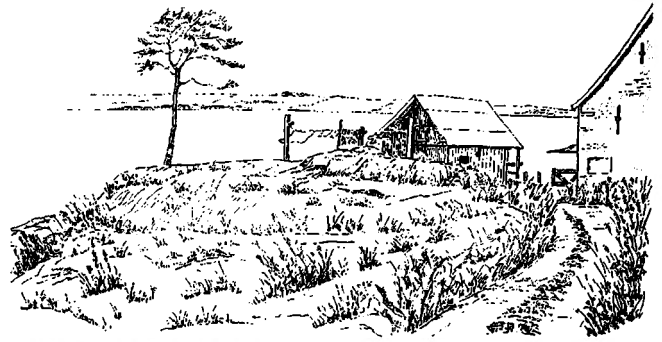
Troels Svendsen tilbragte mange somre med familien i Nykøbing. Han var i mange år beskæftiget ved Danmarks Radio bl.a. med udsendelsen "Danmark Kort", hvor han var bidragyder med speciel forkærlighed for Mors.

Fra fiskerihavnen - fiskeeksportør Graversens røgeri. Tegning af Harald Svendsen, ca. 1950.

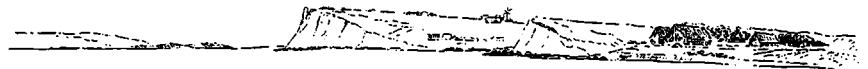

Refshammer, ca. 1951.

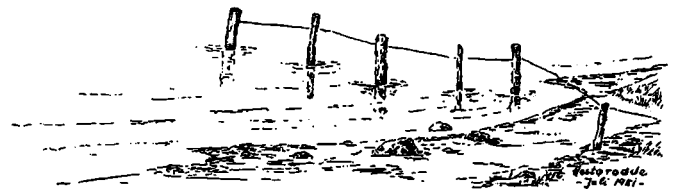

Sallingsund (?) juli 1951.

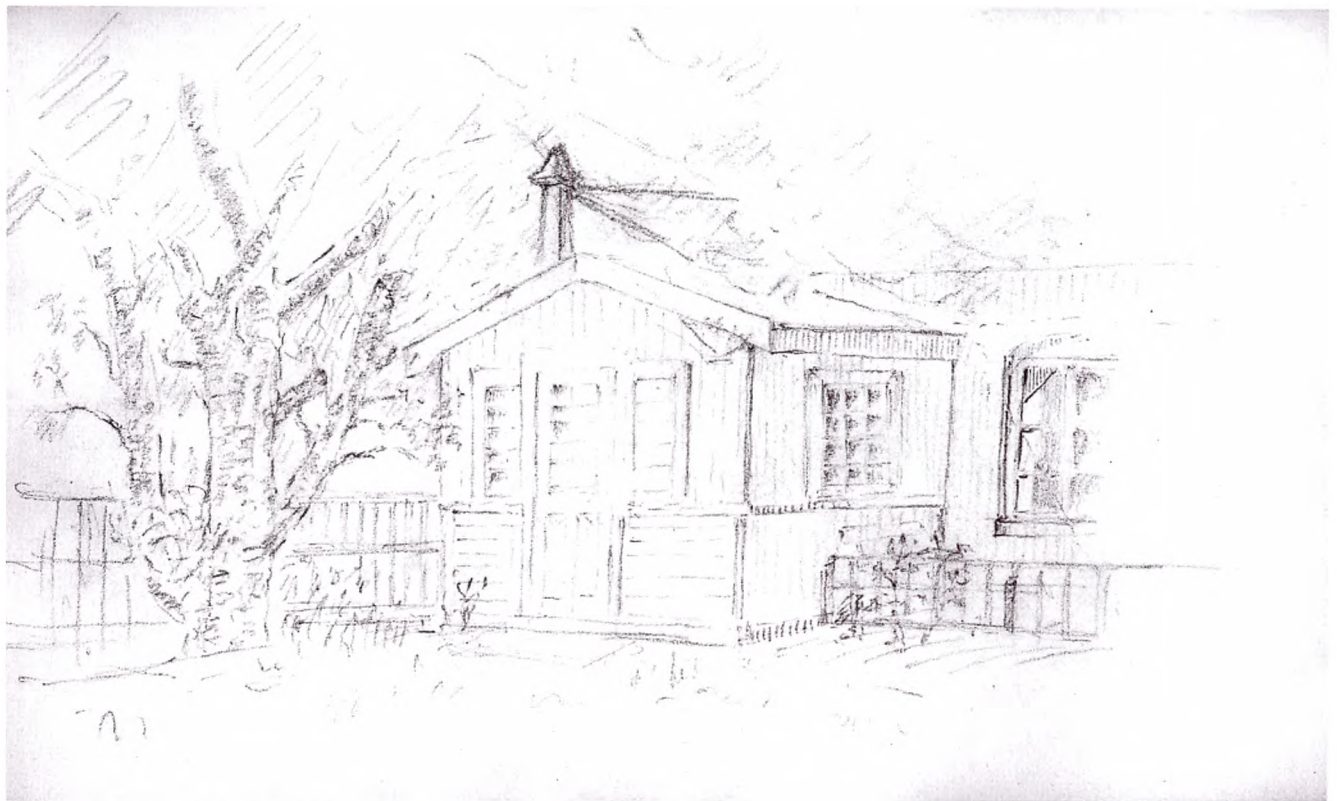
Harald Svendsen tilbragte med sin familie næsten hver eneste sommerferie i Nykøbing indtil hjemmet i Fjordgade 22 blev opløst i 1958. Han brugte flittigt det tegnetalent, han havde arvet fra sin onkel Ad. Edsen-Johansen, lærer på Jelling Seminarium.

“Og jeg kan endnu høre dette her motordunk også fra senere hen, når man var i Nykøbing på ferie. Ved tre-fire tiden om morgenen, så hørte man dette tøv, tøv, så var man hjemme, så følte man, at man var hjemme...”

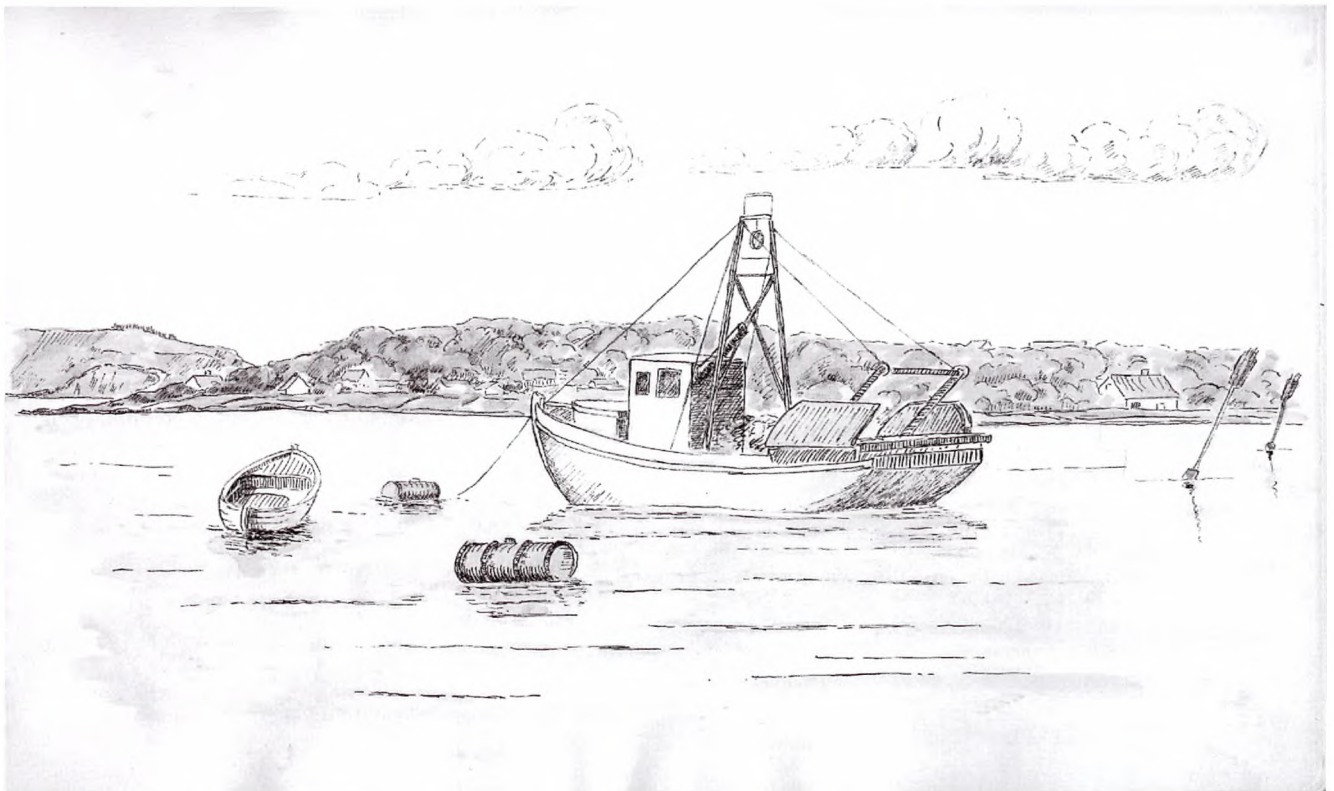
Hestørodde, juli 1951.

Haven, Fjordgade 22, ca. 1955.

Udsigten fra Legind Bjerge mod Refshammer og Ørodde omkring 1950.

Østersskraber omkring 1950.

Udstillingsbilleder

I 1932 var der maleriudstilling på det nyistandsatte rådhus. Motiverne var hentet i land og by på Mors. Ophængningen blev foreviget af fotografen, der også havde kunstneren med på et af fotografierne. Fru Kongsbøll, står der kort og godt til oplysning herom. Sandsynligvis er der tale om Emma Kongsbøll, født Køster (1880-1944). Hun er med i Weilbachs kunstnerleksikon, men så heller ikke meget mere, selvom hun havde udstillet bl.a. i Berlin 1910-11 og i 1931 på Charlottenborg. Hun blev 1909 gift med maleren Kristian Kongsbøll, der imidlertid døde af blodforgiftning allerede 1913.

Emma Kongsbøll boede hovedparten af sit liv på Allégade på Frederiksberg, og hun var ansat hos Bing & Grøndahl 1896-1944. Hvordan hendes vej gik over Mors er endnu ikke opklaret – men at hun har malet flittigt her ses af billederne på væggene. Hvor billederne er i dag, vides heller ikke. Kan læserne hjælpe i den forbindelse?

Med Frode A. Dal i Amerika

Af Børge Jensen

I årene 1850–1914 udvandrede 300.000 danskere til Amerika. Der var store udsving i tallene for de enkelte årtier. Højdepunktet nåedes i 1880'erne med 77.000 udvandrere. Bevægelserne kan følges meget nøje, idet Danmark i 1868 gennemførte en lov om udvandrerkontrakter, der skulle sikre udvandrerne mod at blive udnyttet. Der var to muligheder for transport: At sejle direkte fra København eller indirekte d.v.s. fra tyske eller engelske havne. I 1880 oprettedes Thingvallaruten bl.a. med to nybyggede skibe fra B&W og et fra Kockum i Malmø med

navnet Hekla. Konkurrencen mellem de forskellige ruter var hård, og datidens aviser havde gode indtægter fra en mængde agenter og underagenter, der var flittige annoncører.

Vi skal nu følge en kendt families opbrud fra Mors i 1886, nærmere betegnet fra Ø. Jølby. Her havde Poulsen Dal store problemer med at skaffe elever til sin højskole, men det var gårdmand Anders Chr. Poulsen på 59 år, der 1. september gik om bord på Hekla. Hustruen Mathilde på 42 år havde sikkert nok at se til på rejsen til Aalborg og videre med skib til Kø-

benhavn. Der var tre voksne sønner Frode, Valdemar og Frederik på 19, 18 og 16 år, samt Povl 11, Anna 10, Daniel 8 og Niels 1 år. Dette drenge-navn var et af de mest brugte i bondefamilier, men det har nok vakt nogen opmærksomhed, da sognepræst Henriksen fra Vejby ved Hjørring den 27. juni 1884 døbte Poulsen Dals nyfødte dreng Niels Ebbesen Dal.

14 dages sejlads

Familiens førstefødte fik et, i højskolekredse, typisk navn Frode. Frode Andersen Dal blev født 30. august 1866 og døbt i Erslev kirke 30. september af pastor Frandsen. Morsø Folkeblad bragte 28. december 1886 en artikel "Fra Amerika. Brev til Morsø Folkeblad fra Frode Andersen". Det fremgår heraf, at han i flere dage har modtaget Folkebladet, og den beskedne bondekarl på 20 år skriver: "Jeg ved ikke om det kan interessere Morsingboerne at høre om vor rejse hertil". Faderen sendte også nogle breve til Folkebladet, men de er uden videre interesse, da de ofte kun er klip fra amerikanske aviser.

Levende skildrer Frode Dal sejladsen gennem Øresund og videre til Kristiania, hvor en del passagerer kom om bord, og også i Kristiansand lagde de bi i flere timer. Nu var passagerer og mandskab oppe på 1000 personer og klar til 14 dages sejlads. Vejret var godt, bortset fra et par dage, "hvor det store Skib nejede og dukkede sig

Kilde: Udstillingskataloget "Drømmen om Amerika", Nationalmuseet, 1984.

saadan, at vi hverken kunde staa eller gaa”.

Familien Poulsen Dal rejste sikkert som mellemdækspassagerer, der boede under dækket. Morgenmaden bestod af brød, smør, sort kaffe og saltede sild, undertiden vandgrød eller noget de kaldte havresuppe. Middagen bød på almindelige danske retter men altid kartofler og kød eller klipfisk. Aftensmaden var som om morgenen, men i stedet for kaffe fik man te. Frode ville se, hvordan andre rejste: ”Saa vi ned i 1. Kahyt, fraadsede de i Kager, Syltetøj og andre Lækkerier”.

Da de var ankommet til New York 16. september, kom de med en damper til Castle Garden, ”hvor alle Emigranter (Indvandrere) skal have deres Navne indskrevne og Tøj tjekket”. Det tidligere fort Castle Garden var indvandringsstation fra 1855 til 1892, og på de store dage ekspederedes 4000 personer daglig.

Man fristes til at tro, at Frode Dal har læst om Amerika før rejsen: ”Noget af det mest storartede i hele Verden var den store bro mellem New York og Brooklyn, ¼ dansk Mil lang og dobbelt saa høj som Rundetaarn”. Næste dag oplevede han jernbanestationen: ”Der holdt det ene Tog ved Siden af det andet, færdige til at fare ud over Amerika i alle Retninger”. I to døgn var toget til Chicago med høj fart og ”fjedrende Fløjlssofaer” familiens hjem. I Chicago var der togskifte og 6 timers ophold, og efter endnu et døgn var togrejsen slut.

Fra den sidste station til bestemmelsesstedet højskolen i Elkhorn var der tre mil: ”Vi lejede en Vogn og efter 3 Timers Kørsel op og ned ad Bakke, naaede vi min Faders gamle Ven Georg Bruhns Hjem”. Det er en vigtig oplysning, for det var nok denne mand, som havde hjulpet Poulsen Dal med at finde det rette sted i Amerika for en familie bestående af ni personer. Den 29. december fik Folkebladets læsere nye oplysninger:” Her

Morsø Folkeblad

udgaar hver Søndags Aften (6 Gange ugenlig).

Ligesom Morsø Folkeblad er Øens **eneste Dagblad**, har det vundet saaledes frem, at det ubetinget er det **mest udbredte og læste Blad** paa Øen.

Morsø Folkeblad

har flere **dygtige Medarbejdere**. Det bringer stadig paalidelige **Referater** fra Rigsdagen, fra Byraadet, til Dels fra Amsraadet samt fra offentlige Møder. Hver Uge meddeles et fortrinligt Oversyn over **Udlandets** vigtigste Begivenheder. Af og til bringes ledende Artikler om vore **politiske Forhold**, desuden om **Landbrug, Havebrug** o. a. m. Desuden har Bladet Meddelere rundt omkring paa Øen, saa det kan **hurtigt og paalideigt** bringe Meddelelser om **stedlige Nyheder**. Endelig skal nævnes **Breve fra Amerika** (fra Povlsen Dal).

Morsø Folkeblad

kan tinges paa alle Posthuse og Brevsamlingssteder. Det koster 2 Kr. fjerdingaarlig foruden Postpenge, som i Nykjøbing Postkreds og i Nordsalling udgjør 46 Øre fjerdingaarlig, i Karby Postkreds og i det øvrige Danmark 56 Øre fjerdingaarlig.

Til Amerika

kan Morsø Folkeblad afsendes 2 G. ugenlig, naar det tinges hos Redaktøren. Det koster da 3 Kr. 30 Øre fjerdingaarlig mod Forudbetaling.

Til hvilken som helst Tid

kan Bladet bestilles hos Redaktionen, og det betales da kun for den Tid, i hvilken det modtages, dog maa Postpengene, 38 Øre fjerdingaarlig, fuldt udredes, selv om Bladet kun holdes i kortere Tid.

Kundgjørelser

optages billigt. Handlende og andre, som kundgjør for større Beløb, kan faa Rabat.

Annonce fra Morsø Folkeblad, 11. marts 1887.

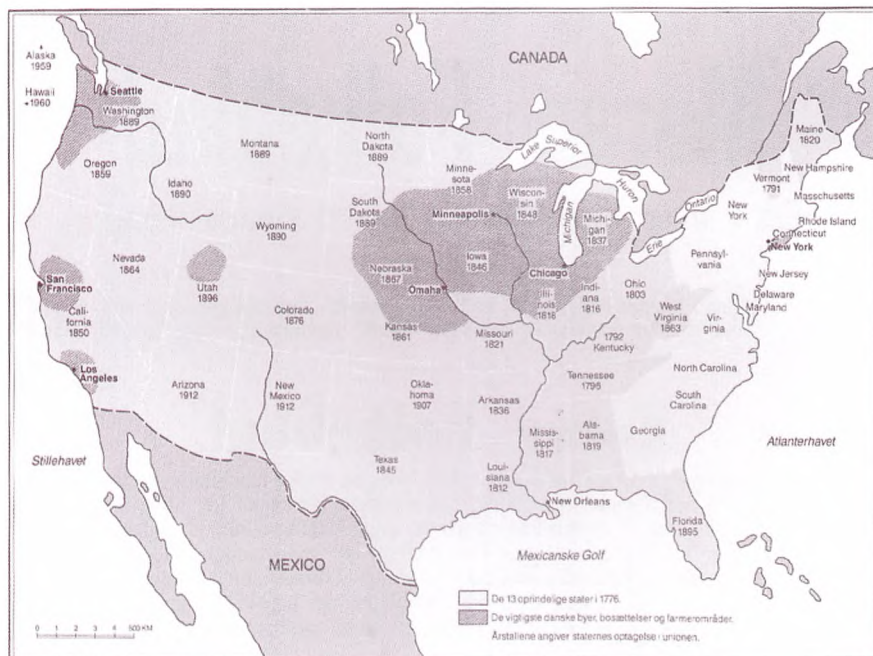
i Elkhorn bor kun Danskere i mange Miles Omkreds ... de fleste af Folkene er kristelig og folkelig vakte. Det føler man, enten man om Søndagen samles i Kirken eller på Højskolen... Dette Liv har ogsaa en mægtig Støtte i Pastor Anker, han har alle Folks Agtelse og Kjærlighed”.

Præsteskolen i Askov

Den første danske højskole i Amerika blev bygget i 1878 i den danske koloni

Elkhorn i Iowa. Det første brev slutter således (med Frode Dals retskrivning): ”Nu kun en kjærlig Hilsen fra mine Forældre, som jeg skal bringe Dem og alle kjære Venner paa Mors. Deres Frode Andersen Dal den 5. Desember 1886. Elkhorn high school, Skelby co. Jowa, Nort Amerika”.

Tre fynske præster havde i 1872 dannet „Udvalg for Mission blandt Danske i Amerika“. Formanden stod i nær kontakt med forstander Ludvig

Kilde: Udstillingskataloget "Drømmen om Amerika", Nationalmuseet, 1984.

Schrøder i Askov, og i oktober 1878 indbød 46 personer til at støtte den udvidede højskole i Askov. Blandt indbyderne var kapellanen i Nykøbing Jylland, Otto Jacobsen, Rasmus Lund, valgmenighedspræst, Ø. Jølby Mors og Trier fra Vallekilde. Den tidligere nævnte pastor Anker var i Askov i 1880 og havde der truffet morsingboen Kristen Svenningsen Nørgaard og dennes kone. Nørgaard var kommet til Askov for at uddanne sig til præst i Amerika. To præster fra udvalget holdt prøve på Askov i marts 1880 med seks elever. Nørgaard bestod prøven og tog til Mors og solgte sin ejendom, hvorefter han og konen tog tilbage til Askov og derfra over Hamborg til Chicago. Den 26. september 1880 blev Nørgaard "indviet til det hellige Præsteembede af vort Samfunds Ordinators Pastor A. C. Nielsen".

Nørgaard benyttede altså den indirekte rute fra Hamborg, hvad der var praktisk, når man kom fra Askov. Derimod tog Anker, 33 år og præst, den direkte rute med Thingvalla-linien 18. juni 1881 med kone og tre små børn. I 1887 begyndte en dansk præstesko i Amerika, og hermed faldt uddannel-

sen på Askov bort. Mindst 25 havde da kvalificeret sig til at blive dansk præst i Amerika. Læseværdige breve fra Kr. Svenningsen Nørgaard er optrykt i Jul på Mors 1986.

Frode plukker majs

Takket være Poulsen Dals ven, Georg Bruhn, fik de to ældste sønner arbejde uden besvær. 14 dage efter ankomsten kørte Bruhn dem 8 engelske mile til en mr. Bleaksly, hvor de vidste, at en af dem kunne få plads et par måneder. Valdemar fik pladsen, og Frode fik plads hos hans nabo og svoger. De skulle have 18 dollars i måneden (omkring 70 kroner), det var en god løn for "nykommere", der ikke kendte sproget. Frode startede med at pløje, og i Amerika gælder det om "at faa pløjet meget i den mindst mulige Tid". Nyt for ham var det "at plukke Majs".

Frode indså hurtigt, at man ikke skulle rejse til Amerika for at få gode og magelige dage, arbejde var løsenet, men man fik også noget for det. Når en dygtig karl hjemme kan tjene 200 kr om året, kan han i Amerika få 800-900 kr., når han kan sproget og kender arbejdet. Fru Poulsen Dal havde nok ikke

været i Amerika i mange timer, før hun var i gang med gryder og pander, og hun tjente vel til familiens underhold. Som højskolemor på Mors var hun vant til at lave mad til mange personer, og på højskolen i Elkhorn var der 30 elever og lærere og tjenestefolk.

Jul på Elkhorn Højskole

Den 4. februar 1887 bragte Folkebladet Frode Dals skildring af julen 1886. "Efter Aftensmaden, hvor vi hverken fik Julegrød, Æbleskiver eller saadan noget, gik vi alle ind i Skolestuen med stort Juletræ. Vi tog da alle, store og smaa, hinanden i Hænderne og begyndte at synge "Et Barn er født i Betlehem", mens vi gik rundt om Træet". Efter tale af pastor Anker "befriede vi Træet for dets tunge Byrde af Nødder, Kager, Sukkersager og andre spiselige Ting, som ikke kjendes derhjemme". Senere gik alle igen ind i spisestuen, "hvor min Moder, der forestaar Husholdningen paa Skolen, kom med Kaffe og præsenterede hendes danske Nødder, der fandt en rivende Afsætning. Og nu blev der en Spillen med Nødder og Raaben Effen eller Ueffen". Men hermed var det ikke slut, for efter "Nødderne" var der flere, der fortalte historier. Børnene fik endnu en oplevelse, for aftenen før Nytårs-aften var der juletræ i kirken for børnene. Mathilde Poulsen Dal havde i hvert fald gjort sit til, at der blev holdt dansk jul på Elkhorn Højskole.

Om danskere i Amerika

Det nye år 1887 begyndte med en hård vinter. Da Frode Dal igen skrev et brev, frøs det 24 grader Reaumur, "saa Næse og Ører skal være dækket til, men det kan blive 30 Grader. Da maa Folk gaa i Sengen med Overfrakke paa og Huen trukket ned over Ørerne". Og koldt var det, for 24 grader Reaumur svarer til 30 grader Celcius, og 30 grader Reaumur svarer til godt 37 grader C. Han klager dog ikke, "for blev det os for koldt,

saa krykkede vi bare tættere til Kakkelovnen”.

I marts rejste de første elever hjem, de syntes at have haft et godt samliv med hinanden, men ”nogle kunde ikke nøjes med den danske kost og ønskede mere Kage”. Han har nu så stor erfaring, at han deler danskerne i tre grupper: De fleste (desværre!) ønsker at arbejde mindst og tjene mest, den anden gruppe tvivler på, at danskheden kan bevares, mens en tredje slags tror på en fremtid for det danske folk i Amerika. Allerede nu viser Frode Dal, at han tvivler på, at danskheden kan bevares: ”Vil de ikke glemme og drukne det danske Folkeliv i det stolte Ord: Amerikansk Borger?”

En dag besøgte Frode Dal en dansk farm, hvor konen var hjemme og fortalte, at da hun og manden var kommet 12 år tidligere, kunne de ikke se andet end prærie. Hun var glad for at møde en nyankommen og høre nyt fra Danmark. Hun giver en kop kaffe, ”og jeg, der er lidt af en Musikus maa gnide dem et Stykke paa Sønnens Violin”. Hans plan er nu at følge efter brødrene ind til Omaha og søge arbejde for sommeren. Han har hørt, at vel kommer pengene let, men de går endda lettere: ”Naar man hjemme, i hvert Fald Jyderne, vender en Skilling 3 gange i Haanden, før man giver den ud, saa vender Folk ikke her en Daler uden 2 Gange, før den klingrer paa Disken”.

Om Omaha og en brand på Elkhorn

Den største by i staten Nebraska var Omaha. Udviklingen var begyndt med jernbanen 23 år tidligere, og nu voksede Omaha, fordi folk stadig strømmede til byen trods voldsomme stigninger på jord. Der var nu syv jernbanestationer, og byen havde over 100.000 indbyggere, heraf 10.000 danskere. De dannede to menigheder, den ene af Grundtvigske folk, den anden af Indre Missions folk. Senest var oprettet et højskolehjem for danske arbejdere.

”I Hjemlængsel”, fra Morsø Folkeblad 12. august 1957. Versene er af Frode Dal. Familien var i hvert fald to gange hos fotografen i Omaha. Stående fra venstre: Povl, Frederik, Frode, Valdemar og Daniel. Siddende: Niels, A. Kr. Poulsen Dal, datteren Anna, født 1875 og Mathilde Dal, født Bøggild.

Hjemme hos Heides saa mangen en Gang
saa vi og vare saa glad isinde.
Glad var vor Tale og glad vor Sang.
– Nu har tilbage vi kun et Minde.
Men, hvem ved, maaske end engang
samles vi skal med Tale og Sang.

Det er vort Haab da, imens vi her
staar foran Fotografens Kasse,
selv naar vi ved, at enhver især
gaar paa sin Vej til en højere Klasse;
thi han som Livet os gav, gav og Haab:
– Fremtiden lysner af Fortidens Daab!!

Omaha: Nebraska, North America 1888.

I 1888 fortalte han videre om Omaha og arbejdsforholdene i denne driftige by: Det er en fordel at være ufaglært, skovlen er god til jordarbejde eller på teglværkerne, men håndværkerne har meget svært ved at få arbejde på grund af fagforeningerne, som er imod ”Greenhorns”, som de kalder alle ”Nykommere”. Skandinaver havde imidlertid et bedre ry end f.eks. polakker, italienere og irlændere. Hans konklusion er: ”Vel kan en Mand, naar han er flittig og sparsommelig, maaske tjene dobbelt saa meget her som hjemme, men saa koster det til Gengæld ogsaa dobbelt saa meget at være doven her. Og naar en Mand bliver syg og ikke kan arbejde, er han ti Fold ulykkeligere stillet her end i Danmark”.

I brevet 1887, der mest handlede om Omaha, fortæller Frode Dal om en ulykke for Elkhorn: ”Højskolen, som I derhjemme kanske allerede ved, brændte helt ned til Grunden. Pastor

Anker, som netop Dagen før var her i Omaha for at besøge os, kom hjem lige tidligt nok til at se den kjønne for ham og saa mange andre minderige Bygning gaa op i Luer. Skolen var godt assureret for 9000 kr., og der vil straks blive taget fat paa en ny Bygnings Opførelse”. Og så sender han en kærlig hilsen til alle venner på Mors.

I marts 1888 læste morsingboerne, at ogsaa den anden vinter i Amerika havde være præget af frost og sne, sne og frost. I Nebraska omkom over 200 mennesker på mindre end en time. Det var en rasende storm fra nord og nogle og tredive graders frost: ”Et Vindstød rystede Huset, og Fader, der lukkede Døren til Gaden op for at se, hvad der var paa Færde, maatte hurtigt tage Næsen til sig, saadan en kvælende Røg af Sne slog ham i Møde”.

I 1889-90 skrev Frode Dal ogsaa breve til Morsø Folkeblad, og de viser ham som en meget temperamentsfuld

Frederik Lange Grundtvig (1854-1903)
med en datter og hustruen Kristina
Nilsson (1848-1905).

mand, der kom i polemik med bla-
dets redaktør Henrik Fog. For at forstå
denne ændring af temaet, må jeg først
præsentere Frederik Lange Grundtvig.

Dansk Folkesamfund

Frederik Lange Grundtvig (1854–
1903) var N. F. S. Grundtvigs yngste
søn, født i ægteskabet med Ane Marie
Carlsen, der døde få måneder efter
drengets fødsel. Han blev ikke teolog
men cand. polit. i 1881, og samme
år blev han gift og rejste til Amerika
”for at blive klar over sig selv”. Det
førte til, at han i 1883 blev ordineret i
Chicago og blev præst for den danske
menighed i Clinton, Iowa. I løbet af
få år blev han en markant leder i op-
bygningen af danske skoler, og først
og fremmest virkede han for at samle
de danske kolonier om de grundtvig-
ske tanker og om danskheden. Derfor
oprettede han i 1887 Dansk Folke-
samfund. Også i Danmark fulgte man
hans arbejde, og i efteråret 1889 kom
han til Danmark og holdt en række
møder, der bl.a. førte ham til Mors.
Annoncen fra Galtrups Forsamlings-
hus var kortfattet: ”Tirsdag d. 15. Ok-
tober taler Pastor F. L. Grundtvig Kl.
2. Adgang 25 Øre”.

Grundtvig kunne absolut være til-
freds med morsingboerne, for han talte
for 800 tilhørere i en næsten propfuld
sal. Og folk var kommet langvejs fra,
for stalden under forsamlingshuset
var helt fuld af heste. Han fortalte om
det, jeg har beskrevet i afsnittet ”Præ-
steskolen i Askov” og naturligvis om
Dansk Folkesamfund og dets arbejde.
Der var nu tre danske højskoler, og han
fremhævede også den nye danske præ-
steskole i Michigan. ”Før har vi faaet
vore Præster uddannede paa Askov
Højskole”. Grundtvig opfordrede for-
samlingen til at indmelde sig i Dansk
Folkesamfund. Kontingentet var 50 el-
ler 75 øre. Folkebladets referat sluttede
med denne vurdering – og mon ikke
Henrik Fog var referent? ”Foredraget
gjorde et saa mægtigt Indtryk, at der i
den store Forsamling næppe var et ene-
ste Øje tørt, da Taleren sluttede”. En
del gode Grundtvigianere følte sig også
inspireret til at komme med indlæg:
Georg Himmelstrup, højskolens leder
efter Poulsen Dal, pastor Jacobsen, nu
i Børglum, Kr. Nielsen, Ø. Jølby og
Søren Olesen. Indmeldelser kunne ske
til Bjørndal, Jølby (stor udvandrings-
agent), Himmelstrup og Henrik Fog.

En kritisk Frode Dal

I februar 1890 kunne Folkebladets
læsere se, hvad Frode Dal nu mente
om forskellige nationers indvandrere
og om amerikanerne. På en måde re-
spekterede han tyskerne, fordi de ikke
så let lod sig amerikanisere, og fordi
de byggede skoler og trykte tyske avi-
ser og bøger. Men der var også dårlige
tyskere: ”Her i Omaha drives de fleste
Drikkehuler af tykmavede Tyskere,
Resten har Danskerne den Ære at
sidde inde med”. Mest interessant er
hans vurdering af danskerne, som han
deler i tre grupper: De varme, de lige-
gyldige og de kolde. ”Det er en meget
lille Part af dem, som lever et Aan-
dens Liv i Tro paa Gud. Meget større
er den Part, der lever i Dorskhed og
Ligegyldighed for alt andet end Mad

og Drikke, som folder Hænderne,
naar de er imellem de hellige, bander
naar de er imellem de ugudelige, og
som gerne vil være gode Venner med
baade Gud og Mennesker, Fanden
og hans Oldemoder, naar det ellers
ikke kan skade deres gode Nærings-
vej”. Han har ikke samme håb og syn
som Frederik Grundtvig: ”At tænke
sig et dansk Folk og en dansk Aand
med Amerika som Fædreland, det er
Nonsens, det er som at bygge et Hus
i Luften... Indtil i Dag er det danske
Folk i Amerika langsomt men stadigt
gaaet over i Amerikanismen. Ja, jeg
paastaar, at selv Frederik Grundtvig
og hans danske Folkesamfund gaar
den samme Vej”.

Frode Dal sluttede med at ad-
vare morsingboerne mod at drage til
Amerika: ”Gjør det ikke, min Ven”.
Redaktør Fog var så betænkelig ved
brevet, at han forsynede det med en
efterskrift: ”Redaktionen er aldeles
uenig med Forfatteren i hans Omtale
af Præsten Frederik Grundtvigs Virk-
somhed og skal i Morgen fremkomme
med en Udtalelse derom”.

Fog og Dal

Den 14. februar fulgte Henrik Fogs
kritik af Frode Dal ”Dansk Folkesam-
fund og Frode A. Dal”. Den fyldte
1½ spalte og blev bragt på forsiden
– uden tvivl efter redaktørens ønske:
”Da Frederik Grundtvig rejste rundt i
Danmark i Efteraaret 1889 for at slaa
til Lyd for sin store Tanke: Arbejde
for et virkeligt Aandsliv blandt Nord-
boerne i Amerika, vandt han mange
Hjerter for sin Sag. Ikke mindst her
paa Mors slog hans Ord dybt ned”.
Fog mindede om, at i Amerika er det
frie menigheder, man har ikke nogen
statskirke, ingen vanekristendom.
Han brugte jøderne som eksempel på,
at et mindretal kunne bevare sin tro,
og han afviste helt Frode Dals talen
om ”nonsens”.

Frode Dals svar til Fog fulgte 21.
april 1890, på side 2, men det var date-

ret 10. marts i Omaha, Nebraska. Han hævder, at det ikke var meningen eller sagen, som havde stødt mange, men snarere ordvalget: ”Jeg kunde have brugt bedre og heldigere Udtryk. Jeg føler godt, hvor meget jeg mangler i dette Stykke, mangler at finde de rette Ord for mine Tanker. Men min Mening om Sagen kan jeg ikke bede om Forladelse for”. Han tager hatten af for Grundtvigs gode vilje og gerning men tror ikke, at den kan føres igennem og fastholder sin opfattelse: ”Vil jeg være dansk, maa jeg vælge Danmark, Landet, hvor jeg er født og baaret”.

Den 25. maj 1890 skrev Frode Dal i Omaha det sidste brev, der var stærkt præget af en stor arbejdsløshed: ”Tusinder af Indvandrere har gaaet arbejdsløse i flere Maaneder uden en eneste Dag med Arbejde, derfor maa utilfredse Danskere hellere blive hjemme”.

Frederik Grundtvig og Frode Dal

De to mænd behandlede faktisk spørgsmålet om integration, skønt de slet ikke brugte ordet og næppe kendte det. Grundtvig ønskede ikke, at danskerne skulle blive amerikanere, derfor arbejdede han for dansk kirke, danske skoler og højskoler, men trods Dansk Folkesamfund lykkedes hans arbejde ikke, og stridigheder i de danske kirkesamfund bidrog til, at han i 1900 som en skuffet mand vendte tilbage til Danmark, hvor han døde i 1903.

Frode Dal – og familien Poulsen Dal havde en radikal løsning på problemet integration eller ej: Bliv i Danmark! Men da familien jo var i Amerika, var der kun een løsning: At vende tilbage til Danmark. Allerede i juli 1892 forlød det, at Poulsen Dal med familie ville vende hjem og tage varigt ophold i Danmark. Folkebladet fortalte, at Poulsen Dal først havde opholdt sig i Elkhorn i kort tid, senere i de sidste 4-5 år i Omaha og skrev om familiens pla-

Sangkor fra Galtrup Højskole. Udateret foto. Siddende fra venstre: Frode Dal og hans moder. En af pigerne i forreste række skal være datteren Ingeborg, født i 1902. Nr. 3 fra venstre i bagerste række er sønnen Knud. Billedet er nok fra tiden omkring 1920.

ner: ”At Poulsen Dal kommer tilbage til Mors og lægger sine Ben, hvor han har udført sin Manddoms Gjerning, det er baade hans og vort Haab”.

Den 20. november ankom Anders Poulsen Dal med familie til Nykøbing og blev modtaget af gamle venner. Derefter samledes 60 personer til spisning på Afholdshotellet og Poulsen Dal forklarede, at de var vendt tilbage, ”fordi de aldrig havde følt eller ville kunne komme til at føle sig hjemme i Amerika”. Det var klare ord. Gensynsglæden blev dog overskygget af en stor ulykke ved Fur den 16. november, hvor ikke færre end otte mennesker var omkommet, blandt dem Poulsen Dals broder drejer Poulsen Dal og hans tre sønner. Først 2. december hørte man, at drejerens lig var skyllet op på stranden ud for Aasted. Kristen Poulsen Dal blev kun 47 år og blev begravet 7. december.

Det havde været svært at sælge ejendommen i Amerika, derfor foregik af-

reisen fra New York først 29. oktober, endda med udrejseskibet Hekla.

Fra Omaha til Jørsby og Ø. Jølby

Det var nok med vemod, at Frode Dal rejste hjem i 1892, for i Amerika havde han truffet sit livs kærlighed Anna Gregersen, der var født i Højslev. I 1888 var gårdmand Peder Jensen Gregersen med kone og fire børn afrejst til Amerika. Anna var da 14 år, og mon ikke de to unge traf hinanden i Omaha? De blev forlovet, og Anna brugte ventetiden til at væve al slags linned til sengetøj og køkken. Da hun var vendt tilbage til Danmark, blev hun 31. maj 1895 gift i Jørsby med bager i Jørsby Frode Dal. Deres første barn blev født i Jørsby, de syv næste i Ø. Jølby, hvor Frode Dal var bager. Alle børnene var døbt Gregersen Dal.

I brevene fra Amerika omtaler Frode Dal ofte kirkelige forhold, her blot et par eksempler. I 1889 sad han

sammen med 2000 mennesker i en stor elektrisk oplyst sal: ”En Prædikant beskrev Helvede og Himmerige, Synd og Naade med Citater af Bibelen og omtrent paa samme Maade, som det sker ved Indremissions møder hjemme”. Virkningen på de forsamlede var stor. Der var mange Irere i Omaha, men den katolske gudstjeneste huede ham ikke: ”Denne Kirke er da heller ikke saa meget bygget paa Jesus Kristus som paa Paven”. Og i en engelsk kirke stødte det ham, ”at en Mand efter Gudstjenesten gik rundt og samlede Penge ind paa en Bakke”.

Et søgende menneske

Anna og Frode Dals børn i årene 1896-1904 blev døbt af folkekirkens præster. Den 5. april 1905 fødte Anna en pige, som samme dag blev hjemmedøbt af sognepræsten med navnet Ellen. Hun døde den følgende dag og moderen den 13. april. Ellen blev begravet den 10. og moderen den 20. april på Ansgarskirkens kirkegård. Frode Dal havde i 1905 tilsluttet sig Frimenigheden og samtidig tilbudt at spille ved de kirkelige handlinger i Ansgarskirken, som havde et harmonium, der stod i koret. Datteren Elisabeth (født 1904) havde denne erindring om søndag morgen: ”Jeg vågnede altid ved, at far spillede de salmer igennem, som han skulle spille i kirken”. Og et andet eksempel på Frode Dals musikalitet: ”Vi var ikke ret gamle, førend vi sang med i den sangforening, han startede, mens mor levede, og som han ledede de 20 år, han var bager i Ø. Jølby”.

Læseren erindrer måske her hans besøg på en nabofarm, hvor han ”der er lidt af en Musikus, maatte gnide et Stykke paa Sønnens Violin”. Det bør også nævnes, at Frode A. Dal offentliggjorde en del digte i Morsø Dagblad og efter 1908 i Morsø Folkeblad samt, at han i 1943 udgav 117 sider ”Digte og Sange”.

Som nævnt steg indbyggertallet i Omaha meget kraftigt. Jeg forestiller

mig, at Frode Dal begyndte at arbejde som bager i Omaha og herved tjente til det daglige brød. Herfor taler også, at hans brødre Frederik og Povl begge arbejdede som bagere på Mors, inden de blev landmænd. Frode skiftede også erhverv, idet han købte Jørsbygaard i 1916 og drev den, indtil sønnen Peder overtog den i 1922. Jørsbygaard ejes i dag af Kirsten Dal og Erling Krog. Frode Dal døde 14. september 1944 på Terndrup sygehus og blev begravet fra Ansgarskirken den 19. september.

Frode Andersen Dal blev da i Morsø Folkeblad karakteriseret som en stille tilbageholdende mand, men som leder af sangkoret vandt han mange venner. Da konen døde, kun 31 år gammel, var det ældste barn 9 år og det yngste 1 år, ”men bedstemor på 61 år kom og overtog husførelsen” (Elisabeth Dal). Frimenighedens præst Svend Krøi-

gaard har i ”Galtrup Folkehøjskole 1944” skrevet disse ord om Frode A. Dal: ”Omkring Midten af Tyverne sluttede han sig til International Forening for Bibelstudium og meldte sig ud af menigheden... Siden blev han dog en fast deltager i Efterårsmøderne, og i de senere år, da båndene, der bandt ham til bevægelsen, blev tyndere, så man ham igen ved gudstjenesterne i Ansgarskirken – og i de sidste år ved Nadverbordet”.

International Forening for Bibelstudium var den amerikanske sekt, opstået omkring 1880, som i 1931 skiftede navn til Jehovas Vidner. Mon det var et vækkelsesmøde fra denne kreds, som Frode Dal havde oplevet i 1889? Pastor Krøigaard havde uden tvivl ret i sine mindeord om Frode Andersen Dal: ”Han var ikke af dem, der kom let gennem livet”.

Anna og Frode Dal med et lille barn, formentlig Ingeborg eller Elisabeth, født 1904. Billedet har været større, faderen holder en barnehånd i venstre hånd.

Leg på isen, Klosterbugten omkring 1880-90. I baggrunden ses Dueholm Mølle på det endnu sparsomt bebyggede Vesterbro. Villabyggeriet er endnu ikke begyndt, og Andelsslagteriet blev først opført 1914.

En julehilsen fra yderste ende af Strandvejen. Her er is på fjorden og sne på strandengen – og der er ikke kun tale om noget bogtrykkeren senere har tilføjet! Kortet er sendt fra Nykøbing til Fredericia 19. december 1913, dengang porto'en var 5 øre på den slags.

Også i 1970'erne kunne det blive til skøjteløb. Her på bane anlagt ved Dueholmskolen. Nærmere oplysninger søges.

Min skoletid i Lødderup 1939-1946

Af Arent Beck Nørgaard

Lørdag den 1. april 1939 begyndte jeg at gå i skole. Det var i Lødderup Skole, og jeg løb selv ned til skolen. De fleste havde deres far eller mor med den første skoledag. Når jeg løb til skole alene den første dag, var det, fordi jeg ikke var ukendt med skolen. Året før, den første april 1938, kørte min far mig til skole som 6-årig; men lærer Bisgaard ville ikke skrive mig ind, for, som han sagde til min far, det var jo ikke engle alle dem, han havde gående i klassen det år. Det var jo sådan, at der dengang kun var to klasser i skolen. Den lille og den store klasse. Børnene gik normalt tre år i den lille og fire år i den store klasse. Lærer Bisgaard havde den skik, at han lod dem gå et år eller to mere i den lille klasse, hvis han fandt dem for dumme eller på anden måde uegnet til at rykke op i den store klasse. De store lømler gik nu der og tænkte kun på at drille og plage de, som var mindre. De var både onskabsfulde og "skjoldløse". Se!- Det var jo en plage, for ikke at sige "et helvede", for en lille dreng på 6 år at gå der. Så holdt jeg op med at gå i skole – og ventede til næste år.

Da jeg løb til skole og kom forbi Vestergård og kom så nær, at jeg kunne se skolen, så jeg, at der stod en på skolens trappe. Det var Thorvald Rimmer. Da han fik øje på mig, løb han mig i møde. Han greb min skole-

taske, og vi løb begge ned til skolen og ind i skolestuen, hvor han anbragte min skoletaske på pladsen ved siden af der, hvor han skulle sidde. "Der skal du sidde", sagde han. Så var det afgjort. Der var otte, fire drenge og fire piger, der begyndte i skolen den 1. april 1939. De havde, for de flestes vedkommende, deres mor eller far med i skole den første dag. Efter at jeg d. 1. april 1939 var begyndt i skolen, kan jeg ikke mindes, at jeg nogen dag i hele min skoletid har været ked af at komme i skole.

Vores lærer hed Jens Bisgaard Søndergaard. I folkemunde altid: Lærer Bisgaard. Han var fra en gård i Syd-Thy. Han var født den 8. april 1888. Han ko til Lødderup skole 1913 efter at have været andenlærer ved Outrup skole i nogen tid. Den 8. april 1938 holdt han fest i Lødderup forsamlingshus. Foruden at fejre sin 50-års fødselsdag, fejrede han også sit 25 års jubilæum som lærer ved Lødderup skole. Lærer Bisgaard var særdeles god til at fortælle: Danmarkshistorie, bibelhistorie og mange andre ting. Han var en fremragende oplæser, og han elskede at læse op. Der skulle være ro når han læste op. Han læste mange eventyr og historier for os; Grimms og H. C. Andersen m. fl. Også store ting læste han for os: Robinson Crusoe, Oliver Twist, Aladdin,

Jeppe på Bjerget. Den bedste af dem alle var nok Selma Lagerlöfs historie om Niels Holgerssons vidunderlige rejse. Den levede vi rigtigt med i, i alle de uger, den varede. En morgen kom lærer Bisgaard ind i skolen med ordene: "God-morgen, børn! I dag skal jeg hilse jer fra Niels Holgersson, han er netop kommet her forbi med vildgæssene, nu til morgen. Han vinkede til mig, og Morten Gase sagde: Gæk – gæk!"

1939 var den sidste sommer, vi havde, inden Den anden Verdenskrig brød ud. – Det var det år Vildsund-broen blev indviet, og selvfølgelig skulle udflugten denne sommer gå til Vildsund. Vi havde fire busser til turen, og vi kørte fra Lødderup om formiddagen. Efter at vi havde opholdt os et stykke tid ved Vildsund for at se broen, kørte vi rundt i Thy og nød landskabet. Vi kom til Klitmøller, hvor vi om eftermiddagen så fiskerne komme ind, og vi så, hvordan deres både blev trukket op på land.

En dag tog lærer Bisgaard os med til museet på Dueholm Kloster. Det var en mægtig oplevelse. Han fortalte for os, om alt hvad vi så, og vi snakkede om det i timerne i dagene derefter. En anden eftermiddag var vi i Zoologisk Have i Nykøbing. Det var vi flere gange, så vidt jeg husker. Le-

Lødderup Skole 1942. Bagerst, fra venstre: 1. række: Kristian Nørgaard, Bent Andersen, Kaj Andersen, Thorvald Rimmer, Harwey Christensen, Henry Holmbo, Gunnar Andersen, Arent Beck Nørgaard, Aksel Pedersen. 2. række: Osvald Mehl Nielsen, Marie Sørensen, Holger Christensen, Henry Rimmer, Ejner Sørensen, Else Petersen, Gudrun Kopp Sørensen, Ida Bækhøj, Ester Christensen, lærer Bisgaard. 3. række: Peder Christensen, Elly Boll, Frands Nørgaard, Alfred Rimmer, Kitty Poulsen (Agger), Erna Beck Nørgaard, Birgit Andersen, Frode Graversen, Sidsel Marie Nørgaard, Ellen Dissing, fru Bisgaard. 4. række: Jens Brusgaard, Charlotte Kopp Sørensen, Olga Dissing, Villy Andersen, Emil Pedersen, Ellen Sørensen, Else Rimmer, Gerda Klausen.

gind Bjerge besøgte vi også af og til. (Der har jeg været mange gange i min skoletid).

En sommerdag, når vejret var rigtig godt og varmt, hændte det, at vi holdt skoletime i haven. Det skete på krocketpladsen, en stor plæne i den sydlige del af haven. Lærer Bisgaard sad på sin stol, og vi sad alle sammen i græsset rundt omkring ham. Ret ofte sluttede vi en sådan eftermiddag med at lege: "Råddent æg". Lærer Bisgaard tog hver dag sin eftermiddagskaffe ved tre-tiden, altså under det andet frikvarter. Om sommeren, når vejret var fint, foregik det undertiden i haven, og hvis Peder Villadsen var i nærheden, blev en af drengene sendt

ud på vejen, for at hente ham ind til en kop kaffe hos degnens. Af og til fik vi en tur rundt på frugtplantagen. Det var jo på den anden side af vejen, lige over for skolen. Det kunne finde sted på alle tider af året, men skønnest var det om foråret, når æbletræerne stod i blomst. Lærer Bisgaard fortalte da en del om æbletræerne og om de forskellige sorter. Somme tider blev der holdt time i sommerhuset. Det var en bjælkehytte, som lærer Bisgaard på et tidspunkt havde ladet opføre i plantagen, efter norsk forbillede. Han holdt meget af Norge og fortalte meget om landet og dets natur og mennesker. Især holdt han meget af at fortælle om sine mange rejser til Norge. Det

var ikke kun om sommeren, han tog os med i sommerhuset, også om vinteren kunne han finde på, at vi skulle en tur derop. Så blev der tændt op i pejsen. Det var hyggeligt og lunt at sidde der og lytte til lærer Bisgaards oplæsning af bl.a. Bjørnsons bondefortælling om "Synnøve Solbakken".

Een af årets store begivenheder i lærer Bisgaards tid, var den store fastelavnsfest, som han lod afholde i forsamlingshuset hvert år fastelavnsmandag for alle i skolekredsen. Det begyndte kl. 2, hvor alle børnene mødte op sammen med forældrene. Børnene mødte udklædte og med maske. I 1939 var jeg med for første og eneste gang, og jeg var klædt ud

Gymnastik- og legepladsen ved Lødderup Skole, 1944. Bortset fra klassebillederne er det lærer Jacobsson, der har taget billederne i denne artikel. Han havde et moderne "klapkamera" og stor interesse for fotografering.

som skorstensfejer. Min mor havde lavet en dragt til mig, med høj hat, og hvad der ellers hørte sig til. Vi slog katten af tøndens og legede hele eftermiddagen. Om aftenen var det de unges tur til at være med, og nu var det de voksne, der slog katten af tøndens. Jeg husker, at der var en mand, der havde klædt sig ud som jæger. Under tøndeslagningen hævde han pludselig bøssen, tog sigte af tøndens og fyrede et skud af. Det gav et mægtigt drøn og udviklede en masse røg i salen. Han havde sikkert anvendt en gammeldags sortkrudtpatron, som han forinden havde pillet haglene ud af.

1939 var sidste gang Bisgaards fastelavnsfest blev afholdt. Nu kom verdenskrigen med rationeringer og andre restriktioner, og så kunne sådan noget ikke mere gennemføres. Der blev dog hvert år holdt fastelavnsfest

i skolestuen, hvor kun børnene deltog. Som tøndens fandt lærer Bisgaard et par æblekasser, som blev pyntet med silkepapir m.m. og hængt op i en krog i loftet. Det gik skam udmærket. Lærer Bisgaard var en særdeles fremragende oplæser. Mange aftener har han, i sin tid som lærer i Lødderup, læst op for det voksne publikum i vinterhalvåret i Lødderup Forsamlingshus. Hans oplæsningsaftener var meget populære, og folk strømmede til i stort tal. Han læste også op andre steder end i Lødderup. Hvad han læste, ved jeg ikke så meget om. Selv om jeg ikke har været med, kan jeg jo godt gøre mig mine tanker derom. Det var før min tid. Lærer Bisgaard holdt meget af bøger, og han snakkede meget om dem. Han lærte os, at vi skulle behandle bøger med omhu. "En bog skal altid være indbundet", sagde han, "En bog, der ikke er indbundet, er ikke en rigtig

bog, den er kun et hæfte, der holder ikke ret længe, og den pynter ikke i reolen".

Det skal nævnes, at vintrene i årene 1940, 1941 og 1942 var usædvanlige strenge. Der var meget streng frost, masser af sne og heftige snestorme. Skolen var i disse vintre lukket i flere uger, så vi ikke kom i skole i længere tid. De strenge vintre varede til først i april.

I 1940 gik sommerudflugten til Legind Bjerge og Sallingsund, og året efter til Glyngøre. 1942 fik vi ikke nogen udflugt. Denne sommer blev lærer Bisgaard syg, og vi fik sommerferie på ubestemt tid. Lærer Bisgaard besluttede sig da på et tidspunkt til, at han om efteråret ville tage på rekreation på Gl. Skovridergaard ved Silkeborg. Hen på sommeren fik vi besked på, at vi skulle møde i skolen igen den 13. august, og at der ville komme en ny

Fra skoleudflugten i 1945. Til venstre ses overfarten fra Sillerslevøre til Nymølle. Målet var Spøttrup Borg. Herfra cyklede man til Sallingsund, hvor overfarten imidlertid var blevet indstillet, så man måtte hyre en fisker, der for 20 kr. satte deltagerne over i sin store kåg, der ses på billedet til højre.

lærer, som skulle vikariere for lærer Bisgaard i tiden ind til jul. Den nye lærer hed Carl Bernhard Jacobsson og var fra Nykøbing, hvor hans forældre boede. Hans fader hed Ture Jacobsson og var i sine unge år kommet her til landet fra Sverige.

Med den nye lærer blev der indført nye ting i skolen. Selvom vi altid har været glade for lærer Bisgaard, kan det jo ikke undgås at vi glædede os over de nye ting. De gamle tavler fik lov til at samle støv på deres hylde ved siden af kakkellovnen, og griflerne kunne vi lade blive hjemme. (De kom, så vidt jeg husker, aldrig i brug mere). Vi fik alligevel en udflugt i 1942. Lærer Bisgaard havde fra sit ophold i Silkeborg skrevet til lærer Jacobsson og opfordret ham til at lave en udflugt for os, da vi var blevet snydt for en udflugt denne sommer p.g.a. hans sygdom. Det skete, og vi fik en tur til Legind Bjerge i september. Det blev en udflugt, hvor kun skolebørnene var med.

Ved juleafslutningen 1942 havde lærer Jacobsson fået fat i et juletræ.

Det blev stillet op midt i skolestuen, efter at bordene var anbragt ude ved siderne. Vi dansede omkring det, vi sang julesalmer og –sange, og Jacobsson læste en julehistorie for os. Lærer Bisgaard, der nogle dage før jul var kommet hjem fra sit rekreationsophold, kom hen på formiddagen ind til os og talte med os, og i øvrigt hyggede sig sammen med os. Ved middagstid, da festen var forbi, tog vi afsked med hinanden, ønskede hinanden glædelig jul og drog glade og forventningsfulde hjem til juleferien. Efter nytår 1943 sad lærer Bisgaard igen ved kateteret i Lødderup skole.

Om vinteren, når der var is og sne, legede og tumlede vi på gadedammen i middagspausen. Det var en dam, der dengang var lige syd for skolen. Ved den vestlige side af dammen, var der en høj skrænt, der egnede sig fortrinlig til kælkebakke. Den benyttede vi særdeles meget, og mange af os havde vores kælk med hjemmefra. Vi kunne få en lang kælketur ned ad bakken og langt ud på isen. I det sydvestlige hjørne af gadedammen var der en

våge, der opstod ved, at en drænledning mandede ud i dammen på dette sted. Det hændte en gang imellem, at en kælk, på sin vej ned ad bakken, kom på afveje og forvildede sig ud i vågen. Dette afstedkom dog ikke nogen særlig fare, da vandet på stedet ikke var ret dybt, kun nogle få tommer, så man risikerede allerhøjst en våd sok.

Sommeren 1943 besluttede lærer Bisgaard, at vi skulle på udflugt til herregården Blidstrup. Turen foregik på cykel, og vejret var fint. Vi kunne lege i parken og på en sportsplads nær ved gården. Det var en god dag.

Så kom vi til 1944. Den 25. februar 1944 døde lærer Bisgaard. Vi havde haft eksamen i skolen dagen før. Vi festede i skolestuen om eftermiddagen, som vi havde gjort det hvert år efter eksamen. Hen på eftermiddagen følte lærer Bisgaard sig dårlig og måtte forlade os. Lidt senere forlod vi alle sammen skolen og drog hjem. Næste dag var vi igen i skole, men lærer Bisgaard kom ikke ind til os. I stedet kom hans søn, Ejler Bisgaard ind og holdt skole med os et par timer, hvorefter

Juletræ i Lødderup Skole, 1942.

han sendte os hjem. Næste morgen fik vi budskabet om, at lærer Bisgaard var død. Begravelsen fandt sted den 3. marts ved Lødderup kirke, med meget stor deltagelse fra nær og fjern. Det traf sig sådan, at lærer Jacobsson, der var vikar hos os 1942, netop nu var ledig, så han var villig til at overtage vikariatet. Han lejede sig ind på et værelse hos Niels Agger i Lødderup.

Sommeren 1944 arrangerede lærer Jacobsson sommerudflugten til at gå til

Vils og Smedebjerger. Det var et godt sted. Der kunne købes kaffe og sodavand på kroen, vi kunne spille bold på sportspladsen i Smedebjerger, og mange gik ture i plantagen lige ved.

Lærer Jacobsson indførte nogle arbejdsopgaver, som var meget spændende at beskæftige sig med. Af emner kan jeg nævne: Lødderup kirke, Legind Bjerger og Danmarks oldtid. Det bevirkede, at vi af og til fik en cykeltur ud af det. En dag var vi i Frøslev for at se kirken, og senere en dag var vi ved

Ljørslev kirke. Til Legind Bjerger kom vi ret ofte. Vi skulle se, hvad der fandtes af vegetation, ikke alene de store træer, men også hvad der fandtes af små planter i skovbunden. Vi kunne ikke nå det hele på en gang. En dag var det de historiske steder og en anden dag de steder, hvortil der knytter sig sagn, vi skulle se. Legind Bjerges højeste punkt er Bavnehøj. Herfra kunne vi se langt ud over landskabet. Sidst bavnene har været tændt, var i 1864. Lærer Jacobsson, der som nævnt var fra Nykøbing, har tilbragt meget af sin barndoms- og ungdomstid i Legind Bjerger, kunne fortælle meget om området. Det gjorde turene derved meget spændende. Da embedet som lærer ved Lødderup skole blev opslået, søgte og fik lærer Jacobsson det med virkning fra 1. april 1945. Han kunne nu flytte ind i skolen, efter at lærer Bisgaards kone og søn var flyttet ud og ind i et nyt hus, de havde ladet opføre i frugtplantagen.

Sommerudflugten 1945 gik til Legind Bjerger. Det var jo ikke første gang, vi var der på udflygt, men det var bestemt at turen denne gang skulle gå med hestevogn. Mange deltog med hestevogn, og de som ikke havde en sådan, kunne age med de, som kom med hestevognen. Hestene stod tøjret på græsarealet ved siden af opkørslen til savskæreriet. Det blev en dejlig dag, og vejret var godt.

I maj 1945 sluttede Den anden Verdenskrig. Det var jo en glæde uden lige. Danmark var atter frit. Julen 1945 var den første jul i frihed, efter mange års besættelse. Det skulle fejres. Lærer Jacobsson besluttede, at skolens juleafslutning skulle foregå i forsamlingshuset. Alle skolekredsens beboere og forældre skulle være med. Der skulle synges af skolens kor, og der skulle spilles Jeppe på Bjerget i uddrag. Jeg blev udset til at spille Jeppe, og det var selvfølgelig for mig en stor ære. Det blev en stor succes. Folk mødte op i stort tal, og der var stormende fuldt

Lødderup Skole 1945. 1. række: Kristian Nielsen, Frode Graversen, Villy Andersen, Peder Christensen, Birgit Andersen, Elly Boll, Ellen Dissing, Ketty Poulsen (Agger). 2. række: Olga Dissing, Else Rimmer, Gerda Klausen, Charlotte Kopp Sørensen, Arent Beck Nørgaard, Kaj Andersen, Bent Andersen, Carl Egon Christensen, lærer Jacobsson. 3. række: Dagny Svenningsen, Gerda H. Jensen, Mina Andersen, Alfred Rimmer, Ole Horsager Clausen, Erna Beck Nørgaard, Dagmar Dam, Gerda Boll, Bent Krogh. 4. række: Niels Aage Nielsen, Aksel Brusgaard, Ejgild Dam, Jens Brusgaard, Thorkild Andersen.

hus. Festen blev afholdt nogle dage før jul, den 14. december.

Vinteren 1945–46 gik jeg til præsten, og jeg blev konfirmeret i Lødderup kirke søndag den 7. april 1946. Fredag den 29. marts var min sidste skoledag. Dog ikke den allersidste: Det var skik og brug, at de som gik ud af skolen om foråret blev indbudt til at være med ved skolens sommerudflugt samme år. Således også 1946. Der var en udflugt til Flade og Salgjerhøj, og det blev den 4. juni. Turen foregik pr. lastbil, og det var Aage Andersen og Martin Nielsen der kørte. Der startedes fra pladsen ved Lødderup forsamlingshus, og lastbilerne blev forsynet med bænke

fra forsamlingshuset. På trods af, at det havde været uvejr med regn og torden aftenen og natten før, blev vejret fint med solskin, men dog ikke for varmt. Det blev en rigtig god dag, en dejlig udflugt. Da vi drog af sted fra Lødderup, kørte vi nordpå ad Feggesund-vejen til Sdr. Dråby og videre derfra til Flade.

Om aftenen gik hjemturen over Tøving og Erslev. Da vi skulle hjemad, sagde lærer Jacobsson til os: "Nu skal i rigtig råbe hurra, når vi kører forbi nogen på vejen!" – Og det gjorde vi. Uheldigvis var en af de mindste drenge, Bent på 7 år, kommet til at stå temmelig nær ved et arrigt fruentimmer. Da vi kørte gennem Tøving, kom vi forbi nogle

cyklister, og vi råbte hurra. Bent var da kommet til at råbe ind i øret på hende. Det må have irriteret hende meget, for hun blev så gal, at hun for op og greb ham i øret og klemte til. Det har sikkert gjort fæl ondt, for han var lige ved at græde, en tåre var at se på kinden, men han holdt sig dog. Han var alligevel for stor til at tude, når der var nogen, der så det. Vi var hjemme ved 9-tiden. Det var mit sidste mellemværende med Lødderup skole.

Hilsen fra 70'erne

Ja, det er "kun" 30-40 år siden... alligevel søger vi nu materiale til arkiv og museum: Billeder, film og skriftligt materiale – erindringer i forskellig form: Hvornår kom du til Mors – eller rejste herfra, hvordan var skolevejen, hvordan så der ud hjemme og på arbejdspladsen, hvor gik vi "ud og morede os"; hvor var du da Sallingsundbroen blev indviet, hvad huskes bedst fra det årti? Årtierne før og efter er nu også af interesse! Hjælp os med at skrive øens nyeste historie.

Handelsskolen havde til huse på øverste etage i Vestfløjen på Folke- og Realskolen, nu M. C. Holms skole. Her gælder det "kontorteknik" og et omskolingskursus i oktober 1970. Lærer er Henning Christiansen. Elevernes navne vil arkivet gerne have oplysninger om.

Sykursus i Ungdomsskolen i lokaler i Folkeskolens østfløj. Underviseren er – selvfølgelig – Clara Furbo. Eleven ved siden af hende er Jette Bach, forrest sidder Bente Nyborg.

Morsø Gymnasiums lærerstab samlet til forevigelse, 1975. Endnu har Gymnasiet til huse i Grønnegade. Rektor Knud Hansen står yderst til venstre i midterste række. Lærernes navne er redaktionen bekendt!

*Morsø Folke- og Invalide-
pensionistforeninger på udflugt.
I alt 120 deltagere drog til Svinkløv
denne regnvåde junidag i 1971.
Der stiges ombord i busserne
på Rådhusetvet.*

*Billedet gengiver dronningens udsigt
fra Rådhuset, maj 1978. Det gælder
festen i anledning af Sallingsundbroens
indvielse.*

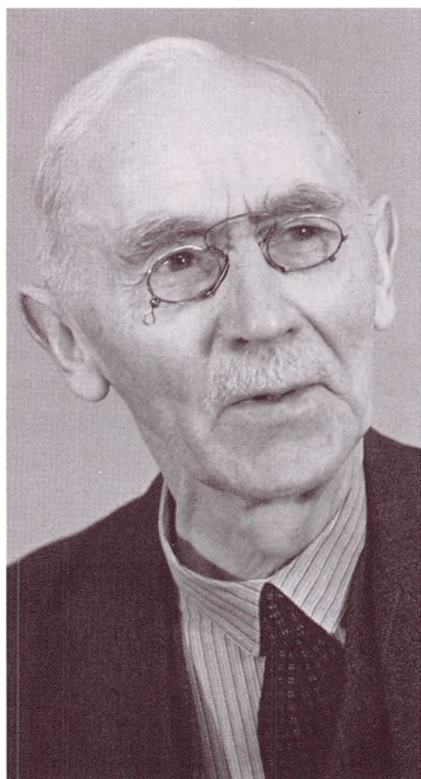
*Også demonstrationer kunne samle
folk, om end det var sjældent.
Her er toget på vej gennem Algade,
juni 1979. Der demonstreres i mod
pelsfabrikken K. V. Stampe.*

En blikkenslagers levnedsskildring

Af P. Chr. Pedersen

Følgende beretning er skrevet af P. Chr. Pedersen i 1962 i forbindelse med Nationalmuseets Industri-, Håndværker- og Arbejderundersøgelser. Forfatteren var blikkenslagermester og kobbersmed, aut. vand- og gasmester i Nykøbing Mors. Beretningen var, som Nationalmuseets inspektør skrev i 1963, "uden tvivl blandt de bedste, vi har modtaget." Her skildres både livet på landet i "gamle dage" og i købstaden under forandring.

Erindringskriveren P. Chr. Vils Pedersen.

Jeg er født 19. november 1877 på Lødderup Vang, dengang i kirkelig henseende Anneks til Nykøbing M. Min faders navn var Jens Pedersen, Vils. Min bedstefader, som ejede et kalkbrænderi på Frøslev Vang, blev altid kaldt Per Kristen Vils, derfra tilnavnet. Min fader var født 23. juni 1848 i Emb på Mors, død 6. januar 1919 i Sejerslev. Min moder var født i Hvidbjerg på Thyholm 23. september 1839 og døde 13/10 i Sejerslev på Mors. Af en slægtsbog, som er udgivet af en fjern slægtning, fremgår det, at min moders stamfader i første halvdel af det syttende århundrede ejede en gård i Lyngs på Thyholm, Odgård, med et jordtilliggende, ansat til 26 tønder hartkorn – en stor tilbagegang for slægten, hvad jordegods angår.

Mine forældre blev gift 1874. De købte en lille landejendom på ca. 20 tdr. land på Lødderup Vang, ca. en km fra bedstefars kalkværk. Så vidt jeg har forstået, var det sløjt for de små landbrug i årene omkring 1880. Min fader arbejdede derfor en del af tiden, dels om natten på kalkbrænderiet for at tjene lidt, dengang kun nogle få ører i timen. Min moder måtte så passe bedriften imens og desuden, med to års mellemrum, føde og passe fire drenge, hvoraf jeg var nr. to. Efter beretning bestod besætningen de første år af nogle får malkekøer og kalve, grise, får og høns, samt et par stude. Disse blev brugt som trækdyr både for plov,

harve og vogn. Endog til Nykøbing (ca. 3 km) foretoges der enkelte ture med dette forspand, når der skulle sælges landbrugsprodukter og gøres indkøb af nødvendige varer til bedrift og husholdning. Det varede dog ikke så længe, inden studene blev ombyttet med en norsk hest, der så benyttedes som enspænder for vogn; men for plov i spand med en stud eller ko.

Jeg husker ikke så meget fra den tid, vi boede i Lødderup. Jeg var kun 6 år, da vi flyttede derfra, men enkelte begivenheder har dog fæstnet sig i den 5-6 årige knægts hukommelse. En af vore flinke naboer, en ældre gårdejerske, og mine forældre skulle dele en slagtet gris. Sønnen hentede den halve gris om aftenen, det var mørkt og havde regnet. Han tog grisen på ryggen og sagde farvel. Lidt efter hørte vi et plask og et højt brøl, han var gået forkert i mørket og var havnet i det regnfylde møddinghul. Han blev hjulpet ind og fik det værste snavs skyllet af, - både han og grisen var jo slemt tilsølet. Den samme enkekvind ville vi drenge gerne besøge. Vi fik altid en stor knald brunt sukker, og det var ikke hverdagskost dengang.

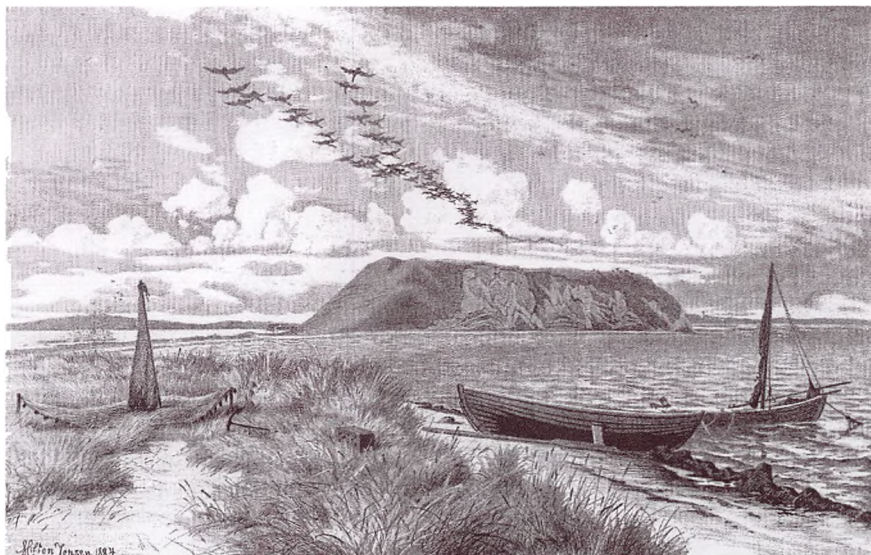
Vore nærmeste naboer, som både mine forældre og vi drenge var meget glade for, var et par ældre folk; de var meget hjælpsomme og rare. Konen havde ord for, at hun kunne mere end sit Fadervor, som folk udtrykte sig; mange holdt hun ikke af, kom hun ind

i deres stalde, var de bange for, at hun skulle forgøre køerne.

Der var dengang, vel særligt på landet, megen tiltro og tale om trolddom og spøgelse. Gamle folk kunne fortælle lange historier om ligskarer, de havde mødt, om lygtemænd og varsler, om steder hvor ingen turde gå forbi om natten, og det med en troværdighed og alvor, at det gjorde et stærkt indtryk på os drenge og særlig, når vi skulle færdes ude i mørke.

Min fader blev dog træt af den megen arbejden for hjemmet og ville gerne have en større ejendom. Muligvis også ved tanken om at skaffe arbejde til de fire drenge. Ejendommen på Lødderup Vang blev derfor solgt i 1883. Et noget større landbrug på Nordmors blev købt, der var ca. 45 tdr. land og stod til 14 skæpper hartkorn. Omtrent halvdelen af jorden var lyngbakker med opdyrkede dale imellem. Der var altid læ for kreaturerne, og vi drenge holdt meget af at tumle dernede i fritiden. Jorden var noget mager og trængte til gødning, men det kostede penge og arbejde. Der var meget lidt til at give indtægt de første åringer, så der måtte optages et lån til anden pant i ejendommen, dels for at ordne købet af gården og dels til driftsudgifter.

Min fader var en ret kraftig mand og en slider, han arbejdede ofte om sommeren fra kl. 5 morgen til sen aften, men var også til dels opslidt ved 60-års alderen. Vi drenge fik tidlig lært at bestille noget. Min ældre broder var 8-9 år og gik i skole, og efterhånden skulle vi yngre hjælpes med at få kreaturerne på græs og fårene flyttet, før vi gik i skole og ligeledes, når vi kom fra skole. Der var dengang ingen løsdrift, alle dyrene var tøjrede og skulle flyttes, hjem og vandes og om igen. Om det så var de gamle gæs, når de havde gæslinger, stod de også tøjrede. Vi havde nogle år mange gæs, og det var de mindste drenges opgave at passe dem, og det var slet ikke så

Det nordligste Mors med Feggeklit, skildret af kunstmaler Milton Jensen, 1884.

let. Gasen (hannen) var særlig slem og kunne, med opspilede vinger, komme farende imod os for at nappe og slå os med vingerne. Vi lærte dog snart, at når vi greb den om halsen, kunne den ikke gøre os noget.

Det var altid spændende om foråret, når kornet skulle såes og kartoflerne lægges. Vi avlede mange kartofler. Min fader pløjede en fure, og vi drenge bestilling var at lægge kartoflerne i plovfuren og i passende afstand fra hinanden, og de blev så dækket til med næste plovfure. Penge-omsætningen var meget lille, men nogle penge skulle der jo skaffes, dels til afdrag og renter til de to terminslån og skatterne, selv om de dengang ikke var store, skulle de jo betales. Der måtte derfor stadig sørges for at have noget at sælge af, enten af besætningen eller avlede produkter.

Til husholdning brugtes der næsten aldrig penge, vi levede af egne produkter. Min moder var fra en gård i Hvidbjerg på Thyholm, et godt hjem, og var vel oplært i alt, hvad der vedrørte datidens landhusholdning, hun bagte selv i flere år alt vort rug- og sigtebrød. Der var i bryggerset en ret stor murstensovn. Ovnene kunne rumme ca. 15-20 rugbrød. Rug af egen avl blev kørt til nærmeste mølle og ma-

let til mel, dette betaltes dengang ikke med penge, men med told (et vist mål af det maledede kvantum korn). Melet blev æltet til dej, dette måtte min fader hjælpe med til. Ovnene blev fyret op med lyng, som vi hentede på lyngbakkerne. Efter opfyringen, som varede et par timer, skulle ovnene have en bestemt varmegrad, og det havde den, når den sorte mand var gået af ovnens mursten, og de var klare og rene. Brødene blev sat derind, ovndøren som var af træ blev overklinet med ler og blev sat for, og bagningen begyndte. Jeg husker, at mine forældre var alvorlig stemte under arbejdet, og det var med spænding og muligvis hjertebanken, når de efter endt bagning åbnede ovndøren, at se om bagningen var vellykket. Jeg kan tilføje, at jeg ikke kan mindes, det nogensinde slog fejl. Sigtebrødene blev bagt lige bagefter. Moder bryggede ligeledes selv vort øl. Lavede malt af egen byg dertil. Malurten, "maløvt" som vi kaldte den, groede i en stor busk op mod husmuren. Det eneste, der måtte købes til ølbrygningen, var humle. Når så det hele var behandlet og vandet kogt i gruekedlen, blev et dertil egnet kar med et hul i bunden og et kosteskaf, som passede i hullet, sat op på et par bukke. Omkring hullet blev lagt en

Sejerslev set fra sydvest omkring 1890.

På billedet ses fra venstre den gamle skole, købmandshandelen og præstegårdsforpagterens gård.

stor visk halm for at hindre det tykke i at følge med, når tappen blev løsnet. Hvorledes alt, humle, malurt m.m., blev behandlet med det kogende vand, husker jeg ikke, men det hele kom i omtalte kar og stod deri nogle timer. Den første aftapning kom i et lille anker og kaldtes for godt øl eller juleøl. Næste aftapning med mere kogt vand kom i et større anker til daglig brug.

Ejendommen og hjemmet

Ejendommen ligger på nordvest-hjørnet af Mors og er ca. 1870-75 udstykket fra Skrandrupgård pr. Sejerslev. Grænser mod nord op mod den ret store Skarregård, hvortil der hører en høj og stejl bakke ved navn Skarreklit, på hvis top der i ældre tid har stået en borg og boet en kong Skarre. Således fortælles der. Denne klit, som muligvis indeholder moler, grænser mod nord op mod Skarrehage molerbrud og fabrik, som ligger op mod Limfjorden ikke langt fra Feggesund.

Stuehus, hestestald, kostald og svinestald i en længe vest-øst med laden dannede en vinkel mod syd. Får og høns, så vidt jeg husker, anbragt i en

den af laden. Ved vestenden af stuehuset var et mindre hus mod syd til vogne og andre redskaber. I den vestlige ende af stuehuset var der et kammer med en dobbeltseng, dernæst forgang, dagligstue og sovekammer, alle mod syd. Nordvestlige hjørne var vævestue, dernæst kammer, spisekammer, køkken, bryggers og baggang med udgang mod syd. Gulvet i forgangen var brolagt med runde glatte piksten, de blev altid fugtige, når der var udsigt til regn.

I dagligstuen var gulvet af stampet ler. Et langt bord med fast bænk mod væggen, en løs skammel ved inder siden og længere tilbage en armstol med pude, udgjorde møblementet. I soveværelset var der hvidskuret bræddegulv, to dobbelte til dels lukkede sengesteder med omhæng for åbningerne. Midt mellem åbningerne var der i panelet foroven indbygget et lille skab med syv skuffer, en lille dør med et skjult rum, som kunne låses og desuden en dør for hele skabet, ligeledes med lås. Skabet var pænt udskåret og brunmalet og er 85 x 60 cm. Midt på døren er der malet J P

S B, derunder 1822 og udenom navnet lidt dekoration. Skabet, der blev anvendt til opbevaring af dokumenter og penge, havde min fader arvet efter en slægtning, og jeg arvede det og har det endnu. Videre i soveværelset en firkantet bilæggerovn med to store metalknapper ovenpå og med kogerum. Ovnen fyredes fra køkkenet med tørv, hovntørv eller lyngtørv.

Til ejendommen hørte et tørveskifte i Sejerslev kær, hvorfra vi selv æltede og hentede vort forbrug af tørv til komfur og kakkelovn. Kæret (æ kjar), som det udtaltes, lå 2 km fra ejendommen, og det var en spændende begivenhed for os drenge at komme med på en sådan ekspedition. Hestene blev spændt for langvognen, fornødne redskaber, samt en god madkurv og øldunk, blev læsset på, og vi, der kunne undværes hjemme og en daglejer og hans kone, kravlede på vognen. En lang og streng dags arbejde ventede.

Om vinteren, når arbejdet i stald og lade var endt, samledes vi i soveværelset, som var det eneste sted, hvori der var kakkelovn. Der sad moder med sin spinderok eller strikketøj, og det kunne være rigtig hyggeligt og passende til Aakjærs digt: "Spurven sidder stum bag kvist... Lul-lul, rokken går støt i moders stue". Et enkelt tællelys var stillet i sin stage midt på bordet. Vi kendte ikke dengang andet, og så vel ligeså godt ved det som nu ved en 25-lys pære. Det duftede af frisk malt, som altid blev tørret i kakkelovnen. Et bord, en bænk og nogle stole, samt et bornholmerur med lodder, var hele møblementet. På gulvet i stuerne blev der, når der skulle være pænt, strøet hvidt strandsand, som først blev fugtet og derefter med øvet hånd strøet ud, så det lå med små toppe, top ved top. Det friskede op og så pænt ud.

Køkkengulvet var belagt med gule mursten, og der var et fast bord, et komfur, nødvendige kogegejer, nogle hylder m.m. Fra frammerset, som vi kaldte det, var der døre til spisekam-

mer, dagligstue, soveværelse og bryggers.

Det daglige liv

Om sommeren måtte vi tidligt op, køerne skulle på græs. Der var jo dengang noget, der hed ”beesvejlé” (bis-sevejr), og i varmt vejr måtte vi ofte have kreaturerne i stald ved ni-tiden, da de ellers, så snart de hørte bremsefluen, blev helt vilde og satte halen lige i vejret, sprængte tøjret eller rev tøjrepælen op og løb hjem til stalden, og vi kunne sjældent få dem ud igen før ved fem-tiden om eftermiddagen, når bremserne var gået i dvale.

For hjorddrengene gav det ekstra arbejde. Køerne skulle jo have deres græs, så klokken kunne ofte blive midnat, inden hjorddrengene var færdige. Det var derfor en stor lettelse for drengene og et stort gode for dyrene, da der i sidste halvdel af halvfemserne blev vedtaget en lov om bremselarvens udryddelse. Alle kreaturerne skulle efterses, og larverne trykkes ud af dyrenes hud og dræbes, inden de om foråret måtte sættes ud på græs. Der var dog enkelte landmænd, der nægtede de ansatte udøvere adgang til deres stalde, de mente, det var imod naturens orden, men lov er lov og blev også gennemført.

Min fader arbejdede jo meget med hestene i marken, pløjning, harvning, såning, hykning af kartofler, slåning og bjergning af hø m.m., der var altid nok at gøre. De første år, vi var der, tog fader for at tjene lidt til udgifterne akkord på pløjning og harvning for en ældre landmand, som ikke selv havde heste. Dette hørte dog snart op, da der var slæb nok derhjemme.

Fyraften var et ukendt udtryk på landet dengang og lå noget forskelligt efter årstid og arbejdet, der skulle udføres. Der var altid noget at tage vare på. Om sommeren med dyrene, mark og have. Også om vinteren skulle dyrene passes. Havre og byghalm blev dengang skåret i hakkelse både til

P. D. Kristensens virksomhed var omfattende. Han var kobbersmed, blikkenslager, vand- og gasmester – og cykelsmed. Her ses forretningen i Havnegade 4, hvor Chr. Pedersen kom i lære.

heste og kreaturer, og det foregik ved håndkraft, 2-3 drenge til at trække maskinen.

Fader lagde halmen i og hjalp med svinget, og vi fik alle sveden ud. Til hakkelsen fik kreaturerne lidt grutning eller kraftfoder, og hestene et mål havre.

Høsttiden kunne være ret streng, det hele foregik jo dengang med håndkraft, var der udsigt til dårligt vejr, blev man ved til langt ud på aftenen. Der var, syntes jeg, mere højtid over høsten dengang. Leernes klang, når de blev strøget (hvæset), som kunne høres langt omkring, særlig på en stille aften, hyggelige frokost og kaffepauser på en grøftkant eller ved et dige, ekstra god mad og øl, ”opskyver” og indhøstningsfestligheder, munterhed og mere glæde ved høstarbejdet end der er nu, hvor alt dette sker ved mekanisk kraft. Poesien omkring høsten er væk, der var en egen stemning over det, når vi om aftenen gik hjem fra marken, trætte men glade over at et

vellykket stykke arbejde var gjort - ”Husker du i høst”.

Tærskning af kornet foregik dengang med plejl, og rensning af kornet med kasteskovl, dette foregik i tærskeloen, som var ca. 10 a 12 alen lang. Kasteren satte sig på et omvendt skæpmål med en dyng korn ved siden i den ene ende af loen og kastede med en dertil egnet træskovl, lig et fejleblad, kornet i en bue hen i loen. Avner, snavs og stråstumper kom derved til at ligge nærmest kasteren, og det gode korn i en dyng længere borte. Plejlevisen mente tærskeren, at det for os drenge var nødvendigt at lære: Var man dum nok, blev plejlstangen og slavet lagt om drengens hals og klemte til, men så kom visen af sig selv i form af høje hyl.

Morgenmåltidet bestod gerne af kold eller varm mælk og rugbrød, stuvede kartofler med flæsketerninger i. De, der arbejdede i marken om sommeren, fik ved halvntiden ”fuemejdass-melmad” med mælk eller øl, rå saltede

P. D. Kristensen byggede nyt og stort værksted, Havnegade 6, i 190x. Her ses bygningen, før den fik nabo i nr. 8.

sild eller ål, som blev skåret tværs og spist til brød.

Middagsmaden spistes kl. 12 og bestod mest af hjemmeavlede produkter, byggrynsgrød, boghvedegrød, vælning, øllebrød eller hønsekødssuppe. Mere sjældent sødsuppe eller risengrød.

I blåbærtiden plukkede vi drenge hele kurvfulde blåbær nede på lyngbakkerne, og så fik vi blåbærgrød eller bær med mælk. Det var dengang, - nu er der ingen blåbær mere. Kreaturerne går nu løse i elektriske indhegninger, og hvor disse færdes, forsvinder både lyng og bærplanter. Når jeg nu besøger mit barndomshjem og går en tur ned på bakkerne, undres jeg, de fleste af bakkerne er blevet grønne. For 75 år siden var de brune.

Om vinteren var det mere grønkåls- eller hvidkålssuppe, ærter og alm.

kødssuppe. Moder havde desuden altid lidt kød og flæsk i saltkarret og pølser hængende ved skorstenen. Kartoffler, som vi selv pillede ved bordet, hørte gerne med til vor "ojen".

Vand til husholdning, vask og til alle dyrene blev med spand og ved hjælp af et tov, vindebom til håndkraft, hejset op af en 22 alen dyb brønd, og der skulle mange spandfulde til hver dag.

Min moder havde, foruden den daglige husholdning, malkning og pasning af fjerkræ m.m., mange andre sysler. Der var dengang intet mejeri, så moder kærnedede selv smør og lavede, når der var mælk nok, også ost. Smørret blev ligesom æggene solgt til købmanden, og vi fik nødvendige varer i bytte. Moder lavede også alle de talglys, vi skulle bruge, og der skulle mange til for at vare hele vinteren.

Det var dengang vores eneste lyskilde. Talg havde vi dels fra slagtede får og dels samlet fra i køkkenet hele året. Talgen blev smeltet og hældt i en passende høj smal spand, som blev omviklet med varme tæpper for at holde talgen flydende, så længe dypningen stod på. To lægter blev lagt på to stole med 6" mellemrum, ca. 25 tynde 8" lange pinde med tre lysgarns væger på hver pind blev så dyppet i den smeltede talg og hængt til stivning mellem de to lægter. Dypningen, som skulle ske ret hurtigt, blev så gentaget forfra og hængt til afkøling flere gange, indtil lysene havde en passende tykkelse. Vi drenge syntes, det var meget interessant og ville gerne hjælpe til, og det er nok derfor jeg husker det så godt.

Moder havde næsten altid en væv stående, vævlinger kaldte vi den. Den fyldte næsten hele hjørnestuen. Moder vævede selv alt vort tøj, både til gangtøj og sengedyner, det sidste med striber af forskellige kulører. Også hørlærred til lagner. Vi havde en del får og deraf ulden. Men ulden skulle være ren, og derfor blev fårene bundet på alle fire ben og puttet i et stort kar for at få ulden vasket, og når så ulden var tør, blev fårene klippet. Alt dette foregik ude i det fri og undertiden med hjælp af en nabokone.

Kartningen foregik med almindelige håndkarter, spinding og spoling på almindelig spinderok. Til kartning, som vist var det værste at få overstået, blev der fra nogle nabokoner tilbudt hjælp, eller om de blev inviteret til en hyggelig kartekomsammen, husker jeg ikke; men deres mænd var gerne med. Kaffekedlen med underdel blev sat på komfuret, og moders hjemmebrændte kaffe blev malet, og sammen med lidt cikorie hældt i vandkedlen og kogt. Stod derefter nogle minutter, for at det tykke kunne synke til bunds. Kaffen serveredes sammen med det i kakkelovnen bagte hvedebrød og småkager. N.B. Kaffen udnyttedes nok mere effektivt dengang end nu,

det tykke blev ofte kogt op med frisk vand, dels til os børn og dels til daglig brug, og jeg tror ikke, vi tog nogen skade deraf.

Senere på aftenen fik de noget at spise, hvad der var, husker jeg ikke. Der blev ved en sådan lejlighed fortalt mange historier, tildragelser og oplevelser, dels fra krigstiden 1864, som jo ikke var så langt tilbage fra årene omkring 1884-85, og vi drenge var jo meget interesserede, lyttede og spurgte. Kvindernes samtaler drejede sig mere om børn og svære fødsler m.m., og de tænkte vel ikke på det gamle ord: Små pletter har også ører. Jeg kan huske, at jeg spekulerede over, hvad der var bedst, enten at være dreng eller pige. Drenge kunne komme i krig og skulle slå ihjel eller selv blive slået ihjel, - og kvinderne med deres svære fødsler, langt til jordemoder og 3 mil til doktor.

Skole, kirke og naboer

Vi havde ret langt til skole og måtte ofte skynde os for at komme tidligt nok. Om vinteren gik vi altid i træsko, altså basartræsko med læder kun over vristen og jernringe som beslag, og inde i træskoene en flettet sål af rughalm. Det kunne være ret sejt at gå i sådant fodtøj, især når der var sne, som klumpede sig sammen mellem jernringene. Om sommeren var det meget lettere, da vi løb med bare ben eller i "fædløs" hoser (strømper uden bund og med et bånd under foden og stropper om en tå).

Vor lærer var en gammel mand, "ædejn", som vi altid kaldte ham, men dygtig og samvittighedsfuld. Vi sad ved lange borde, fem eller seks ved hvert bord, pigerne til højre og drengene til venstre med gang op i mellem. Der var ca. 35 børn i hver af de to klasser. De store børn gik om vinteren i skole fire heldage om ugen og to halvdage om sommeren, de små fire dage om sommeren og to om vinteren. Vi begyndte altid med at synge

morgensalme, og af salmerne fik vi et eller to vers for, som vi skulle lære udenad hjemme, og som jeg kan huske den dag i dag, og som jeg har haft megen glæde af. Endvidere havde vi bibelhistorie, katekismus, regning på medbragt tavle og med griffel, hovedregning, skrivning, læsning, lidt Danmarkshistorie og geografi og meget lidt gymnastik. Fag som fysik, kemi og lignende lærte vi ikke noget om, og det har jeg savnet meget.

Vi havde også høstferie, dog ikke for at komme på lejr eller ud at rejse, men for at hjælpe med høsten eller passe kreaturer m.m. Om efteråret havde vi også nogle dages ferie for at hjælpe med opsamling af kartofler. Skoleudflugter og skolebespisning kendte vi jo ikke dengang noget til, det var ikke opfundet under min skoletid. Vi havde vore trætejner med, hvori der var smurt mad til hele dagen, penalhus med pen og grifler m.m. og de bøger, der kunne være i tejen.

Der var blandt børnene nogle, som gerne ville yppe klammeri, ligesom de der boede syd og øst for skolen, og de der boede nord og vest for skolen ofte udkæmpede drabelige kampe mod hinanden, særlig om vinteren med snebolde og isstykker, så det kunne hænde, at nogle af børnene kom hjem med buler eller blå pletter.

Vi drenge skulle jo passe vor lektie til skolen og ellers hjælpe ved forskellige sysler. Moder sad med sin bindehose eller ved spinderokken. Fader bandt løb til at fordre dyrene med eller snoede simer til at binde kornet med til næste høst. Undertiden læste fader højt for moder af en bog eller et blad, og alt sammen foregik det ved lyset fra et hjemmelavet talglys. Sidst i firserne kom der petroleumslamper i handelen, og vi fik en sådan anskaffet til at hænge under loftet, og det var en stor forbedring.

Mine forældre var oprigtige kristne og søgte efter bedste evne at give os

drenge en god og kristen opdragelse. Søn- og helligdage blev der ikke arbejdet udover det nødvendige til egne og dyrenes fornødenheder. Ejendommen ligger lidt afsides, så der var langt til kirke, men en af mine forældre var gerne i kirke og tog ofte en af os drenge med. Var der ingen i kirke, blev der læst en kort prædiken og sunget en salme derhjemme, og selv om vi drenge måske hellere ville ud at lege, betragtedes det som en selvfølge, at vi pænt sad og hørte efter og var med i sangen.

Min moder var stærkt påvirket af de åndelige rørelser, som da gik hen over landet, dels fra de gudelige forsamlinger og dels fra indre og ydre mission. Jeg husker således en kolportør og en missionær, Jesper Nielsen, som moder kendte fra sin hjemegn, på deres rejser nogle gange besøgte os, og havde de tid, blev vore naboer inviteret for at høre, hvad de rejsende havde at fortælle.

Angående søndagsskole, da var der en sådan, den lå ca. 3 km fra vort hjem og blev ledet af dertil forskellige egnede mænd, og vi drenge besøgte den af og til.

Vi holdt nogle ugeblade, et der handlede om Skrefsruds og Børresens arbejde og ydre mission, et børneblad samt en tid et illustreret ugeblad, som jeg ikke husker navnet på. Hvornår vi begyndte at holde aviser, kan jeg ikke huske. Var der retslige, stats- eller kommunale bekendtgørelser, blev disse af sognefogeden oplæst efter gudstjenesten udenfor kirken. Der var også ophængt en tavle.

Vor nærmeste nabo mod nord var Skarregård, en ret stor gård med lange strækninger strandgrund, lyngbakker og dale, hvor der dengang græssede får i hundredvis. På højere liggende marker var der store kornarealer. Der var mange folk, og særlig i høsttiden kunne der være fra fire til seks par høstfolk lige bag efter hinanden med

forkarlen foran og hver sin pige eller kone til at binde det høstede korn i neg. Var det langt fra gården, havde de frokost og øl eller kaffe med, som så spistes i en grøft eller andet lunt sted, og selv om arbejdet var ret strengt, kunne det i sådanne pauser gå livligt til.

Langs med vestsiden af vor mark lå der seks mindre ejendomme, hver med et stykke jord, hvor de kunne avle kartofler m.m., holde en ko eller to og nogle høns. Hønsene var slemme til at gå over diget og ind i vor kornmark, så det blev vanskeligt at høste. Det var så alm. skik, at vedkommende nabo skulle give kaffe til høstfolkene, når de kom i nærheden. En af naboerne var fisker, og jeg husker, at vi, når han kom forbi os, købte gode sild af ham for 1 a 2 ører stykket.

Mod syd lå den som før nævnte Skrandrupgård, hvorfra vor ejendom var udstykket, og som nu hedder Skrandrup Nørgård. Ejeren af før nævnte gård var noget af en original gammel mand, når han skulle være pæn, gik han med korte skindbukser, der var knappet med sølvknapper, rød strikket hue med lang dusk, en stout mand. Der var to sønner og derfor udstykningen. De levede noget patriarkalsk; der var en ret stor opholdsstue med to ret store lukkede alkovesenge i baggrunden, i den ene lå den hjemmblevne ugifte søn, som passede ejendommen, og sammen med karlen i den anden seng lå husholdersken, en 22-årig pige.

En anden nabo, også mod syd, var et par ældre folk, som havde voksne børn, det var en mindre gård. Manden kom, når han var i marken, tit ind for at snakke lidt; han var en fornuftigt tænkende mand, og vi var glade for hans besøg. Når han gik, sagde han: ”Nu vil a gi jer Gud i vold”. Med vore naboer havde vi et godt forhold, der var gensidigt hjælpsomhed og velvilje, en del af dem var ældre folk og noget præget af egnens lidt afsides beliggenhed.

Den første plads

Efterhånden som vi blev større, måtte vi skiftes til at tage plads om sommeren som jorddrenge hos fremmede, dels for at tjene lidt penge og dels for at lære andre skikke og forhold at kende. Min ældste broder, som var to år ældre end jeg, kom først ud, og da jeg var 12 år, fik jeg min første plads. Det var omtrent helt ude på nordspidsen af Mors, nabogården til Fæggekliit, hvorom sagnet fortæller om Kong Fægge og om prins Hamlets gravsted der. Gården hed Kraghøj. Nordenden af jorden er noget af den smalle tange, der går ud til Fæggesund, og har således vand på begge sider. En søndag var jeg gået ned til stranden for at finde en stor flad sten til at lægge på min moders saltkar, da jeg pludselig fik øje på en mand, der lå og flød i vandet. Jeg blev meget forskrækket og skyndte mig hjem til gården og fortalte om mit fund. I stuen sad der, foruden min husbond, to fiskere fra Harboøre (som dengang nogle uger hver sommer fiskede rødspætter i Livø bredning og boede så på gården). De lo alle af mit forfærdede udseende, men gik straks med og fik manden slæbt op på strandbredden. Det var jo en uhyggelig oplevelse for en 12 års dreng og noget, som jeg aldrig glemte.

Det var i 1889 og længe før telefon og cykler eller biler blev almindelige, så fundet blev meldt til sognefogeden, som påbød at vi skulle holde vagt ved liget både nat og dag, indtil nærmere ordre. Et par dage efter ankom fra Nykøbing M. herredsfogeden, distriktslægen, en skriver og en politibetjent, kørende i lukket landauer og med kusk på bukken. Der er lige 3 mil fra Kraghøj til Nykøbing. Retten blev sat i den pæne stue, og husbond og jeg blev kaldt ind for at svare på nogle spørgsmål. Det varede ikke ret længe, før liget blev genkendt og afhentet af en båd fra Thisted. Det oplystes, at den druknede var sømand og var af sejl og storbom blevet slået om bord.

Den gamle skipper, som var alene tilbage, kunne i den stærke storm ikke redde ham.

Jeg var glad for pladsen. Husbond og madmoder var unge folk, opvakte og godt begavede, og som de kunne synge. De havde tidligt sluttet sig til Indre Mission, og det var derfor de første, der begyndte som medledere af en søndagsskole. Sommerlønnen var 12 kr. og et par træsko. Jeg gik i skole to halve dage om ugen, men fik ikke meget ud af det. Vi jorddrenge kom tidligt op; kreaturerne skulle jo passes, så det kneb med at holde øjnene åbne i skolen. Vinteren derefter var jeg hjemme og gik i skole fire dage om ugen.

Skole og konfirmation

Næste sommer fik jeg en plads hos den gamle lærer Kristensen i Sejerslev skole, hvortil der hørte en jordlod. Jeg skulle passe de fire malkekøer, nogle får og hjælpe til i mark og have samt ringe solen ned med kirkeklokken hver aften, når læreren var forhindret. Hele husstanden bestod af læreren og hans kone, som begge var omkring 70 år, samt en ældre trofast pige, som havde været hos dem i mange år, og der var mange både yngre og ældre koner, som kom ind ad bagdøren for at få råd eller trøst enten hos den gamle degnekone eller hendes pige, og de gik aldrig forgæves. Min plads der varede dog kun til midt på sommeren. Den gamle lærer blev syg, søgte og fik sin afsked, og jeg fik min.

Jeg var så hjemme hos mine forældre en kort tid, indtil der en dag kom bud fra Skarregård, om de ikke kunne låne mig til at passe ungdrenge, som efter at høsten var overstået, fik lov at gå løse. Der var mange og deriblandt nogle store stude. Det var rigtig efterårsvejr med regn og blæst, så jeg var ikke så begejstret for hyren, men holdt dog ud en månedstid. Grunden til, at jeg kom derned var, at deres fæste medhjælp, en dreng på 16 år, havde

fået armen knust i en vindmølle, som han skulle smøre, og havde hængt der en tid, inden de savnede ham. Armen blev sat af, og han blev senere postbud.

Som tidligere nævnt tog vor gamle lærer sin afsked, da jeg var 13 år. Den nye lærer, vi fik, var en ung gift mand, meget dygtig og energisk. Han havde stor lyst og interesse for jagt og fiskeri, og var der udsigt til udbytte, overlod han en af de store drenge at passe skolen den sidste time eller gav børnene fri; men som den dygtige lærer han var, sørgede han for at få sat tempoet op en tid, før der skulle være eksamen, så resultatet blev helt godt. Der var dog to drenge, brødre, som det ikke gik så godt med, muligvis fra et dårligt hjem, de var dovne og kunne meget lidt andet end lave skarnsstreger. Læreren var inde på, at det skulle bankes i dem, men de var store og tykke, så det kostede læreren meget arbejde og sved at få dem lagt over bænken, så han kunne komme til med spanskåret. Det var for os andre en ret uhyggelig forestilling, og gavnede vel ikke de to drenge.

Det var kun et år, eller rettere sagt en vinter, jeg gik til den nye lærer. Skolen var om sommeren for de store børn nærmest uden værdi med de kun to halve dage om ugen.

Den sidste vinter gik jeg samtidig til præsten, og det husker jeg meget lidt af. Præsten var gammel og tog sin afsked hen på foråret, så konfirmationen blev foretaget af hans efterfølger, den senere så kendte pastor Dyekær, om hvem aviserne skrev, at da han tog sin afsked fra Sejerslev, Ejerslev og Jørsby sogne, efterlod han sig dybe spor i sognene og på hele Mors, stor og svær var han og vejede godt til, men så vidt jeg den gang kunne skønne, var han en nidkær og dygtig præst.

Konfirmationen foregik vel nok dengang især på landet mere stilfær-

digt end nu. I kirken blev vi af præsten overhørt og fik mange alvorlige formaninger med på vejen. Konfirmanderne stammede fra alle tre sogne, så vi var et par lange rækker, men der er nu i 1960 kun enkelte tilbage af dem. Hvad udstyret angik, fik jeg min ældre broders konfirmationstøj, det var hjemmenvævet og godt, men var blevet for lille til min broder, og der blev anskaffet et par brugte lange støvler, som var lidt for store. Vi gik ellers altid i træsko. Vi havde ingen familie der på egnen, og transportforholdene til Thyholm og Sydmons var dengang meget besværlige, så familierne derfra udeblev. Højtideligheden i hjemmet foregik i al stilhed sammen med nogle enkelte naboer.

Efter konfirmationen fik jeg plads som hjorddreng hos en gårdmand i V. Hunderup, ca. 4 km fra mit hjem. Ejeren var en ældre ungkarl, lille og korpulent, bestilte ikke noget videre selv, men var efter den tids beregning ret velstående. Folkeholdet bestod af en fastlønnet karl, en ældre gift daglejer, en husholder og en voksen pige til hjælp ude og inde, samt undertegnede.

Besætningen som jeg skulle passe, bestod af malkekøer, fede stude og ungvæg i alt 32, samt nogle får og fem heste, alle tøjrede, ingen løsdrift som nu, så der var nok at bestille for en 14 års dreng. Om sommeren, når der var varmt, måtte vi tidligt op og kom sent i seng, alt på grund af før-omtalte bremseflue og bissevej. Om efteråret, når det var koldt, kunne det hænde, at de ca. 18 store stude rev sig løs om natten og stillede sig brølende hjemme i gården, og drengen måtte op og med hjælp a karlen i bælgmørke se at få studene anbragt i deres båse i stalden. Der var jo ingen elektrisk lys, så det foregik ved hjælp af en enkelt staldlygte med et talglys i. Det kunne være ret uhyggeligt, men heldigvis indtraf det kun et par gange, mens jeg var der. Til gården hørte der noget af

den udtørrede Hundsø, hvor der altid var godt med græs, og der stod kreaturerne altid om dagen. Om natten blev de flyttet op på de højere liggende marker.

Jeg blev der i to år og fik i løn 65 kr. om året, samt et par træsko, det var den højeste løn der på egnen. Vi skrev da 1891. (1956 hører man, at en dreng på samme alder får 1600 kr. kun for sommeren, altså seks måneder, men når man hører, at der er drenge, der ryger 40 cigaretter om dagen, kan det nok ikke være mindre). Daglejeren, som om vinteren med plejl tærskede hele kornavlen, fik 65 øre om dagen for 10 timers arbejde + kosten. Det var den almindelige løn dengang, men ret ofte fik han et par pottes mælk med sig hjem, og når der bagtes eller slagtedes, var der altid noget til daglejeren, husholdersken kunne selv disponere, og hun var ikke smålig.

I lære

En ung mand der fra egnen var i lære hos kobbersmed P. D. Kristensen i Nykøbing, og det gav anledning til, at jeg kom til at spekulere på muligvis at skifte fra landbrug til at blive håndværker. (Nævnte unge mand var den senere ret kendte keramikker Søren Kongstrand, Esbjerg). Jeg talte med mine forældre om sagen, og det endte med, at jeg blev antaget som lærling hos ovennævnte kobbersmed. Jeg skulle stå i lære i fem år, bo og spise hos mester, men ingen løn, så det var nogle drøje år at komme igennem, men mester var dygtig, og vi fik lært at bestille noget. Vi var to a tre lærlinge og tre a fire svende, og mester arbejdede selv med. Vi begyndte kl. 6 morgen, og vi lærlinge var ikke færdige før kl. 7 aften. Vi skulle dengang rydde op og pudse værktøj efter fyraften; 15 blanke hamre og to små ambolte skulle holdes rene og indsmurte i olie. Endvidere hørte det til de yngste lærlinges arbejde efter fyraften at feje gårdsplads og gade et par gange

Algade med porten til blikkenslagerens gård, kort før Chr. Pedersen blev selvstændig og overtog denne forretning.

om ugen samt tømme latrinspanden i møddingen, der var dengang ingen wc i Nykøbing.

Min moder sørgede for undertøj, vask og meget andet, men som før nævnt ingen løn og ingen lomme-penge, så noget måtte der gøres. En lidt ældre lærekammerat havde det som jeg, hvad penge angik. Vi talte med mester om sagen. Dengang brugtes der mange ting lavet af fortinnet blik, dels til husholdning, mælk og meget andet. Vi fik lavet nogle akkordpriser på ting, som solgtes i butikken, men til meget små priser, som vi så lavede efter fyraften. Små kasseroller til børnemad og med skaft, 10 stk.: 6 øre stk. 50 stk. mælkesier: 10 øre stk. 25 øre for en større mælkesi, 50 øre for en

malkespand, 50 øre for en staldlygte og andre småting, dog altid mindst 10 stk. ad gangen. Meget arbejde, meget lidt med penge og en lang arbejdsdag, men vi lærte at bruge fingrene.

Vi blev meget alsidigt uddannet, min læremester var udlært som kobbersmed og var begyndt i Nykøbing på en tid, da der brugtes mange ting, der var lavet i kobber, dels til husholdning som vandkedler, kogegryder, kaffekander, låg, tragte, fyrbækkener og mange andre ting, alt sammen udvendigt poleret og fortinnet indvendig. Det pyntede godt i køkkenet. Ligeledes lavede vi i min læretid i halvfems-erne mange store og små vaskekedler, gruekedler, som vi kaldte dem, også af kobber, som solgtes i forretningen,

og når der var marked i Hurup i Thy, kørte mester derover med et læs for at sælge dem der. Denne fabrikation hørte til dels op efter århundredeskiftet, da jernstøberierne begyndte at støbe gruekedler, de var jo billigere. Også meget store kobberkedler til ølbryggerier lavede vi, men også det hørte op. Den sidste lavede jeg personlig i 1907, da jeg selv havde begyndt forretning. Det var gassvejseapparatene, der da kom frem, som gjorde, at de store kedler kunne fremstilles billigere af svejsede jernplader. Teknisk skole for håndværkerlærlinge var i min læretid ikke rigtig kommet i gang. Et par lærere fra kommuneskolen prøvede en tid, men så vidt jeg husker, blev det ikke til andet end

regning og skrivning, så jeg holdt op. Nogle år senere blev der bygget en teknisk skole og ansat en arkitekt som forstander, samt flere lærere. Jeg benyttede lejligheden og tog et kursus i bogføring. Det var ca. 1898–99. Nu er det for vore lærlinges vedkommende i 1961 grundet det meget bygningsarbejde blevet sådan, at de lærer for lidt både tegning og pænere værkstedsarbejder og i forskellige metaller. Der er derfor oprettet dagskoler forskellige steder i landet. Vi har i tiden tre lærlinge, som skiftevis sendes på Herning tekniske kost- og fagskole. Det er jo ret dyrt, men jeg tror, det er en god ordning.

Ungdomsliv og foreninger

Som tidligere nævnt var min moder stærkt påvirket af de åndelige rørelser, som da gik hen over landet i tilknytning til Indre og Ydre mission, og denne indstilling som også var min gjorde, at jeg, da der i mine første læreår blev stiftet en KFUM-afdeling, meldte mig som medlem af denne. Jeg kom der ved i berøring med mange flinke og rare unge mennesker, som jeg havde megen glæde af at være sammen med. Der blev arrangeret møder, med eller uden taler. Engang havde vi den tidligere så kendte ungdomspræst Olfert Richard som taler. Mødet var kun for mænd og blev afholdt i teatersalen, som var fyldt, så mange måtte stå op. En lille del af de unge mænd med pibe og kasket, prøvede at lave uro og grin, men det varede ikke mange minutter, før der var så stille, at man kunne høre en knappenål falde.

Nogle år senere lejede KFUM en ret stor lejlighed, og da der i byen manglede et pensionat for unge, blev et sådan sat i gang og blev benyttet af mange unge mænd. Omkring ca. 1925 blev der købt en stor dødsboejendom, som en del år derefter udvidedes til også at give plads for KFUK og spejderne. Der er et ret stort pensionat, omkring 50 til middag.

Det var noget af et svip ind i nutid, men vi går tilbage til omkring århundredeskiftet. Vi foretog om sommeren mange gode og interessante udflugter både til fods og med hestekøretøj til de smukke udflugtssteder, som Mors er blevet så berømt for, f.eks. Legind Bjerge, som Dalgas, Hedeselskabets stifter, kalder Danmarks skønneste hedeplantage, Højris skov og slot, Sallingsund, Hanklit, Salgjerhøj, Vildsund. Et af vore medlemmer, som var dykker, østersfisker, havde et ret stort sejlskib og gav sejlture med alle de unge, der ville med, dels til Fur og rundt på den bugtede Limfjord.

Arbejdet

Største parten af vort arbejde var blikkenslageriet, mejeri- og husholdningsartikler, tobaksfabrik, sukkekogeri m.m. og bygningsarbejde i zink, kobber, bly på kirketage, skifer-tagdækning, som i halvfemserne og indtil første verdenskrig, var meget almindelig.

Min mester fik ligeledes i 1894 autorisation som vand- og gasmester. Jeg var som medhjælper med til at udføre mesterprøven, som bestod af en installation af vand- og gasledning til et ølbryggeri, og blev godkendt af formanden for gasværket, direktør Messersmith fra firmaet N. A. Christensen & Co.

Omtrent samtidig kom gas-glødelamperne frem, og det gav en masse arbejde og salg af lamper. Der var dengang ingen elektricitet i Nykøbing, så alle butikker, forretningslokaler, skoler og mange private lejligheder fik installeret glødelamper, og ligeledes blev gadelygterne forsynet med glødelamper. Der var i forvejen kun en gasmester, som havde været der fra værkets tilblivelse og fortsatte, men det blev min mester, som på grund af større folkehold overtog det meste af arbejdet. Rørværktøj var meget primitivt dengang, ingen rørskærer eller snitsav, vi filede en rille med kanten af

en sav, rørtængerne kunne kun bruges til én bestemt rørtykkelse, faste bakkere, som hurtigt blev slidte, så rørbearbejde var ret strengt dengang. Det varede dog ikke så længe, inden der kom bedre og mere moderne værktøj frem, som lettede arbejdet betydeligt.

Forholdet til de andre lærlinge og svendene blev hurtigt ret godt, men man undgik dog ikke ved modtagelsen som den nye lærling at komme ud for lidt af hvert med drillerier og meget andet. Vi lærlinge måtte således ikke ryge pibe eller cigar, når en svend var i nærheden, eller møde ham på gaden uden at hilse og gemme piben. Ligeledes kunne man komme ud for, når man skulle hjælpe en svend med noget arbejde, at et stykke plade eller jern var blevet for kort, da at få ordre til at springe hen til smeden og låne hans metalstrækker. Jeg gik dog ikke ombord i den.

Det kunne hænde ved en eller anden lejlighed, fødselsdag, svendegilde eller anden begivenhed, at der måtte gives en omgang.

Vi lærlinge boede og spiste hos mester, og der var en ret stor husholdning, mester og frue, otte børn og en husassistent og to a tre lærlinge. Middagsmaden spiste vi oppe i lejligheden ved et stort ovalt bord. Mester bad bordbøn, eller der blev sunget et bordvers. Morgen- og aftensmaden blev bragt ned på værkstedet til lærlingene. Forholdet til familien var ret godt, og det var ikke så sjældent, at jeg om aftenen blev kaldt ind til en kop kaffe og lidt munterhed med de store børn. (Syv piger og en dreng, som var nr. 6. Han overtog senere forretningen, men er på grund af sygdom for nogle år siden holdt op, han havde ingen børn).

Arbejdet ude omkring på landet foregik jo lidt anderledes i 1890'erne end nu. Der var ingen cykler eller anden befording. Materialerne blev enten hentet eller sendt med fragtmænd, enten det var tagrender til en

bondegård eller blyplader til en kirke. Vi, som regel en svend og en lærling, måtte så næste dags morgen spadserede 1, 2 eller 3 mil ud til pladsen, og blev vi færdige samme dag samme vej tilbage. Var der flere dages arbejde, blev vi indlogeret i nærheden. Vi havde dengang en del kirker at reparere, dels som fornyelse af blytaget og dels med reparationer af samme, og det var som regel altid med Apostlenes heste, vi foretog ud- og hjemrejsen. Det betragtedes dengang som en selvfølge, som ikke kunne være anderledes, timelønnen var jo lille, og vi fik, så vidt jeg husker, ikke noget for gåturen ud over den almindelige timeløn.

Indlogeringen rundt på gårdene kunne ofte være ret interessant, vi spiste jo sammen med ejeren og gårdens folk og deltog så ofte i, hvad der foregik. Et sted, vi sov om natten, kom ejeren og kaldte på os og bad os komme ned, en ko skulle kælte, og der skulle hjælpes. Og da det var overstået, fik koen en halv flaske brændevin i noget vand at drikke, og vi fik en ekstra kop kaffe.

Selv så langt som til Heltborg i Thy var der et kirketårn, som skulle repareres, og det blev mester selv og mig, der tog derover. Mester havde da fået en cykel af dem med de massive gummiringe, som han så kørte på derover. Jeg kom sammen med værktøj og materialer med en fragtmand til Næs-sund og blev der roet over til Thyland, spadserede så til Heltborg kirke, hvor vi arbejdede nogle dage. Jeg spadserede så fra Heltborg til Nykøbing, ca. 4 mil, det var ret drøjt. Nu foregår det pr. bil, forretningen har to biler, og to af svendene og en lærling har hver sin bil. 65 år – stor forskel på da og nu.

Det var før og omkring århundredeskiftet ret almindeligt, at håndværkssvende gik på valsen ad landevejen fra by til by for at søge arbejde både her i Danmark og ned igennem Tyskland,

Schweiz, Italien og flere lande, og de boede så på herberg eller svendehjem. De opsøgte så værkstederne og præsenterede sig som mester og svende med ordet: ”Undskyld, en fremmed blikkenslager”. Der blev så spurgt: ”Hvor kommer du fra, og hvor har du arbejdet?” m.m. Var der intet arbejde, bad den rejsende gerne om natlogi, geskænk hed det. Der kom mange rejsende i min tid og indtil omkring 1. Verdenskrig. Mange af dem var dygtige og stabile og blev ofte antaget, men livet på landevejen fristede. Enkelte var så medtaget af spiritus, at de ikke kunne arbejde.

Jeg kom i mit sidste læreår ud for et uheld, en gasekspllosion. Mester var ikke hjemme, så jeg blev sendt ud for at ordne en utæt gaslampe. Lampen var en af de dengang brugte vandfyldte hejselamper med to blus og hang i et tomt lokale, som i lang tid ikke havde været brugt. Lokalet var i den ene ende af et stort pakhús. Utætheden skyldtes, at vandet i lampen var fordampet. Jeg lukkede alle vinduer og døre op, så der blev gennemtræk. Der var meget højt til loftet, mindst fem meter, så jeg fik for at hælde vand på lampen fat i en stor tønde og en kasse oven på denne. Jeg kravlede derop og fik lampen ordnet. Jeg ventede endnu en tid, indtil jeg regnede med, at gasen måtte være luftet ud. Jeg tændte lampen, den brændte et kvarters tid, mens jeg prøvede lampen, uden at der skete noget, men der måtte have stået et lag gas helt oppe under loftet, for da jeg mente, at jeg var færdig, lod jeg hejselampen glide op. Et øredøvende brag, som kunne høres over hele byen, var resultatet. Jeg fandt mig selv forbrændt og forslået på gulvet mellem murbrokker og kalkpuds og endte på hospitalet.

Jeg kom efter ca. tre uger atter på arbejde, men var meget sløj, havde ingen madlyst, tabte i vægt – noget var gået i stå eller gået af lave. Der

var dengang en speciel lærlingesygekasse, og vi lærlinge var henvist til en bestemt læge. Jeg søgte denne flere gange, men uden resultat. Jeg rejste så for egen regning til Viborg og søgte stiftsfysikus Heiberg der og blev kort efter indlagt og opereret to gange af denne - vistnok dengang eneste kirurg i Nordvestjylland.

Efter et kort ophold hjemme hos mine forældre kom jeg igen på arbejde, blev udlært og flyttede til pensionat og lejet værelse, men det varede længe, inden jeg kom nogenlunde til kræfter, og det mindede mig af og til med svaghedsperioder gennem hele livet.

Eget værksted

Jeg arbejdede så som svend hos min gamle mester, som gerne ville beholde mig, jeg var ret godt kendt med kunderne og havde interesse for forretningen og blev der til efteråret 1906. Der var i Nykøbing M. kun én forretning til samme branche som min mesters. Indehaveren af denne var død, og forretningen skulle sælges. Afdøde havde to sønner af første ægteskab, som var udlærte blikkenslagere. Den ældste af disse to var til begravelse og spekulerede nu på at overtage forretningen, men da han ligesom faderen var noget forfalden til spiritus, var stedmoderen betænkelig. Afdøde, som også ejede ejendommen, havde tidligere drevet en ret stor forretning, dels med blikkenslageriet og dels med fabrikation af transportspande til mejerierne m.m. og havde desuden en afdeling for cykler med værksted for samme. Men forretningen var af overnævnte grund i den sidste tid gået meget tilbage.

Fru Nielsen havde i mellemtiden hørt, at jeg muligvis var køber og sendte bud efter mig. Et par dage efter skulle varelager, værktøj og maskiner sælges på auktion. Jeg sagde så til sønnen, at dersom det stadig var hans ønske at fortsætte forretningen, ville jeg holde mig borte fra auktionen og meddele

Gården mellem Algade og Grønnegade, hvor blikkenslager Chr. Pedersen og sønner havde forretning.

fruen, at det ikke havde nogen interesse. Men hvad var der sket? For dagen efter kom sønnen ned til mig og sagde, at han havde købt maskiner og alt værktøjet, og på grund af gammelt kammeratskab med auktionsholderen fået det meget billigt. Han havde om aftenen været ude at solde og havde nu fortrudt købet, ville rejse og bad mig overtage auktionsregning og værksted m.m.

Jeg talte med mester om sagen. Han syntes ikke om, at vi skulle til at være konkurrenter, men indså dog, at om ikke jeg tog chancen, ville der komme en anden ny mand til at fortsætte forretningen. Med hensyn til konkurrencen gik det meget godt, vi overtog således i kompagni arbejdet på en stor skolebygning. Det viste sig, da jeg fik auktionsregningen, at det

var købt meget billigt, og jeg overtog det hele for knap 1000 kr. mod, at sønnen skulle fraskrive sig ret til at begynde forretning de første fem år. Det hele blev ordnet hos daværende herredsfuldmægtig Poulsen. Jeg fik med enkefruen og hendes formynder ordnet lejekontrakten for leje af en ældre to-etages bygning, som ligger i gården lige inden for porten, og hvor der var cykelforretning og kontor samt en mindre lejlighed på 1. sal og et ret stort blikkenslagerværksted og lagerplads lidt længere nede i gården. Midt under forhandlingerne om overtagelsen kom der bud fra mit hjem, at min moder var blevet syg, hjerneblødning, blev der sagt, og da jeg kom hjem, var min kære moder død. Muligvis havde spekulationen over, hvad det nu var én af hendes drenge havde

rodet sig ind i, været hende for meget. Moder var altid stærkt interesseret og fulgte altid med i, hvad vi foretog os. Mor døde den 13. oktober, og jeg skulle overtage forretningen den 15. oktober 1906. Jeg fik så en blikkenslagersvend, som havde været i den overtagne forretning, til at blive der indtil videre, men efter begravelsen måtte jeg straks tilbage for at ordne det nødvendige.

Jeg beholdt omtalte svend i mange år, han var meget og alsidig dygtig, men desværre noget medtaget af for meget spiritus, ofte blev han væk både mandag og tirsdag. Håndværkssvende var, og særlig blikkenslagere, vænnet til at drikke, og det var det klare brændevin de drak. Det blev dog nogle år bedre med overnævnte svend, da han blev gift, men helbredet havde taget

skade, så en tid efter holdt han op hos mig. Jeg hjalp ham så i gang med et lille reparationsværksted hjemme, hvor han boede, og det gik helt godt i flere år.

Men tilbage til starten. Jeg havde brugt mine penge til købet, jeg måtte have et lån, og min fader ordnede denne sag i den stedlige sparekasse med et par naboer som kautionister, og så vidt jeg husker, skulle der i afdrag betales 50 kr. + renter hver termin. ”Men du behøver ikke at sende pengene”, sagde kassereren, ”a ska nok komme ind og hente dem, når a kommer til Nykøbing”. Så det gik jo meget hyggeligt og nemt.

Der kom ret hurtigt god gang i forretningen, det var til at begynde med særlig reparationer, vi havde travlt med, og jeg var dengang helt stolt af, at en svend og jeg ved fyraften kunne have 20 kr. i kassen. Lønnen til en svend var dengang 40 øre i timen + 15 øre i mesterløn, altså i alt 55 øre. Nu siger min søn, at vi skal have 9,90 kr. i alt for 1 time. Til at begynde med kneb det meget med at få kvalificeret medhjælp. Der kom dog af og til folk fra landevejen, som præsenterede sig som blikkenslagere, men som altid lugtede af spiritus. En dag kom der to, som jeg antog og fik sat i arbejde, men da jeg kom tilbage fra udearbejde, var den ene forsvundet. Han var så ødelagt, at han ikke kunne styre en hammer, fortalt kollegaen. Jeg var dog så modig eller letsindig at overtage blikkenslagerarbejdet på en stor hjørnejendom med skifertag, fire store kviste, 1 tårn – lig tårnet på Budolfi kirken i Aalborg, men mindre, som blev dækket med kobber. Det kneb meget med det folkehold at få det færdig. Jeg sled selv fra tidlig morgen til langt hen på aftenen, der var jo også andet arbejde, der skulle passes.

Jeg søgte og fik autorisation som vand- og gasmester om foråret 1907. Det skete under kontrol af byens stadsingeniør K. Lind, som da havde med

gasværket at gøre. Senere blev denne prøve underlagt Teknologisk Institut. Det gav en del mere arbejde, og jeg fik som medhjælper dertil en mand, som var vant med arbejdet til jordledninger. Ligeledes fik jeg en udlært cykelmekaniker for en tid, som efter at have aftjent sin værnepligt atter kom igen og arbejder endnu i 1961.

Et noget vanskeligere spørgsmål var, at jeg manglede en kone. En køn ung pige fra Thisted, som var i huset hos en købmand, der var flyttet fra Thisted til Nykøbing, og jeg havde længe gået og set lidt godt til hinanden, men dog uden at det blev til mere dengang. Den unge pige rejste fra byen og var borte nogle år, men jeg kunne ikke glemme hende, og da jeg selv fik forretning, rejste jeg til Frederikshavn, hvor hun da var for at lære husholdning og friede og fik løfte om giftermål til næste sommer.

Lejligheden havde jeg selv, selv om den kunne have været bedre, 1. sal med tre stuer og to små kamre på loftet, men den lå jo i gården over cykelforretningen lige inden for porten. Gården var ret stor og dyb, den gik fra hovedgaden og ned til Grønnegade og havde indkørsel fra begge gader. I den nederste halvdel var der på den ene side en række kreatur- og hestestalde. Nogle opkøbere tog imod kreaturer der i gården, og på modsatte side af gården var der plads til 40 a 50 vogne. Landboerne kom dengang selv kørende med hestevogn, og der kunne til tider være helt fyldt af vogne. Der var ligeledes restauration ud til gaden, hvor handlerne var afsluttet og lidkøb drukket, så der var livlig trafik i og gennem gården. Der var ligeledes dengang auktionssal der i gården, men det var dengang. Nu er trafikken jo omlagt, kreaturerne leveres gennem eksportforeninger og landboernes selvejerbiler står nu rundt på byens torve og gader.

Grundlovsdagen 1908 blev min

kæreste og jeg viet i Thisted kirke, og sammen med nogle af familien der og min fader spiste vi til middag i min kones hjem. Svigerfader var syg og kunne ikke deltage. Trafikforholdene var lidt besværlige. Min fader, som jo boede i Sejerslev, ville køre os fra Thisted til Nykøbing med sit hestekøretøj, og jeg kørte på motorcykel til Vildsund, hvor vi mødtes. Vi nåede hjem til Nykøbing ved ca. 11-tiden om aftenen. Vi blev modtaget på trappen med bryllupssange. Nogle venner havde dækket bord og pyntet, så det blev sent, inden vi kom til ro, men jeg havde fået en god og dygtig medhjælp.

Vi blev boende der til 1913, og havde da fået tre drengebørn, og for at få mere sol og frisk luft købte vi et hus i udkanten af byen nær skov og strand. Vi fik der i 1918 en lille pige, og det blev til fire børn i alt.

Under eller lige efter anden Verdenskrig blev firmaet omdannet til et interessentselskab med sønnerne Henry og Jens Kristian som medindehavere og hedder derefter: Chr. Pedersen & Sønner. Forretningen har med undtagelse af nogle år først i tyverne og først i trediverne, hvor det var småt med bygningsarbejde, gået godt. De sidste 20 år har der været meget travlt, særlig de sidste 5-6 år med nyt sygehus og mange store skoler. Vi er nu med os selv 10-11 mand og kunne have beskæftiget flere, men blikkenslagere er i tiden en meget kostbar vare og umulige at skaffe. Jeg, som nu er 84 år, har indtil lige før påske arbejdet nogle timer daglig, men på grund af sygdom er jeg nu holdt op – foreløbig da.

Første budgetmøde i Morsø Kommune efter kommunalreformen. Borgmester Carl H. Christensen åbner mødet september 1970. Kønsfordelingen er blevet mere ligelig siden... Kommunalbestyrelsen 1970-74 bestod af

Også en alvorlig affære: Stemmeoptælling efter valget 21. september 1971.

Fra venstre ses: Kommunaldirektør Aksel Pedersen, ukendt, borgmester Carl Christensen, fhv. borgmester Aksel I. Pedersen, Jens Sørensen, Sejerslev. Mødet afholdtes i Morsø Banks lokale, 1. sal, februar 1972, men hvad det handlede om er ukendt. Bag borgmesteren ses et maleri med motiv fra Toftegade, vist det samme som ses på billederne fra maleriudstillingen 1932 andetsteds her i Jul på Mors 2007.11.11

Væksthuse

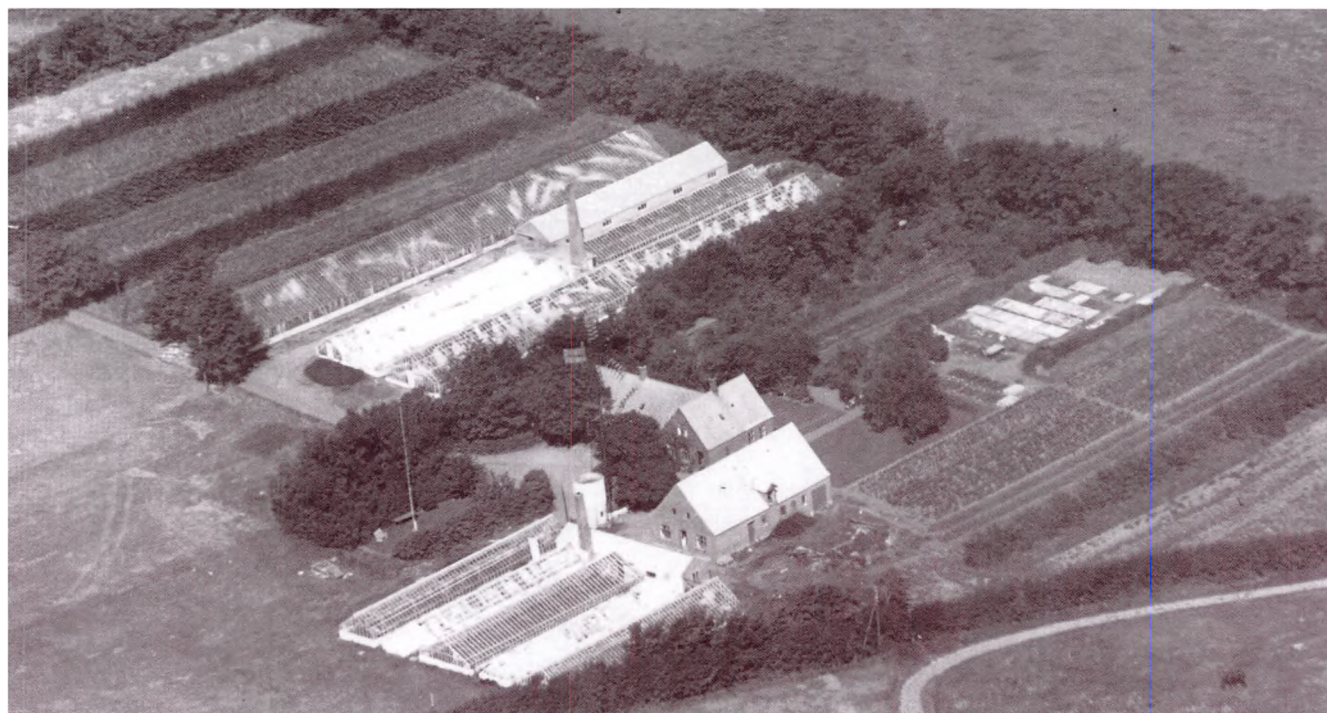
Væksthuse er blevet et begreb, der i dag ofte anvendes i forbindelse med talentpleje, fremme af elitepræget uddannelse og idræt o.l. Sjovt som ord kan ændre værdi, f.eks. var en "drivhusplante" som betegnelse for en person jo ikke særlig positiv tidligere, men henledte tanker på noget overbeskyttet og måske overdrevent svageligt.

Her menes rigtige væksthuse, drivhuse, bygninger beregnet til planter under beskyttede forhold. Historien begynder på 1600-tallets slotte og herregårde, hvor større følsomme dekorationsplanter kunne overvintre. Til nytteplanter blev væksthuse udviklet fra drivbænke (mistbænke = gødningsbanker), hvor løse glasvinduer blev stillet op af mure. Først i 1800-tallet vandt drivhusene frem for alvor,

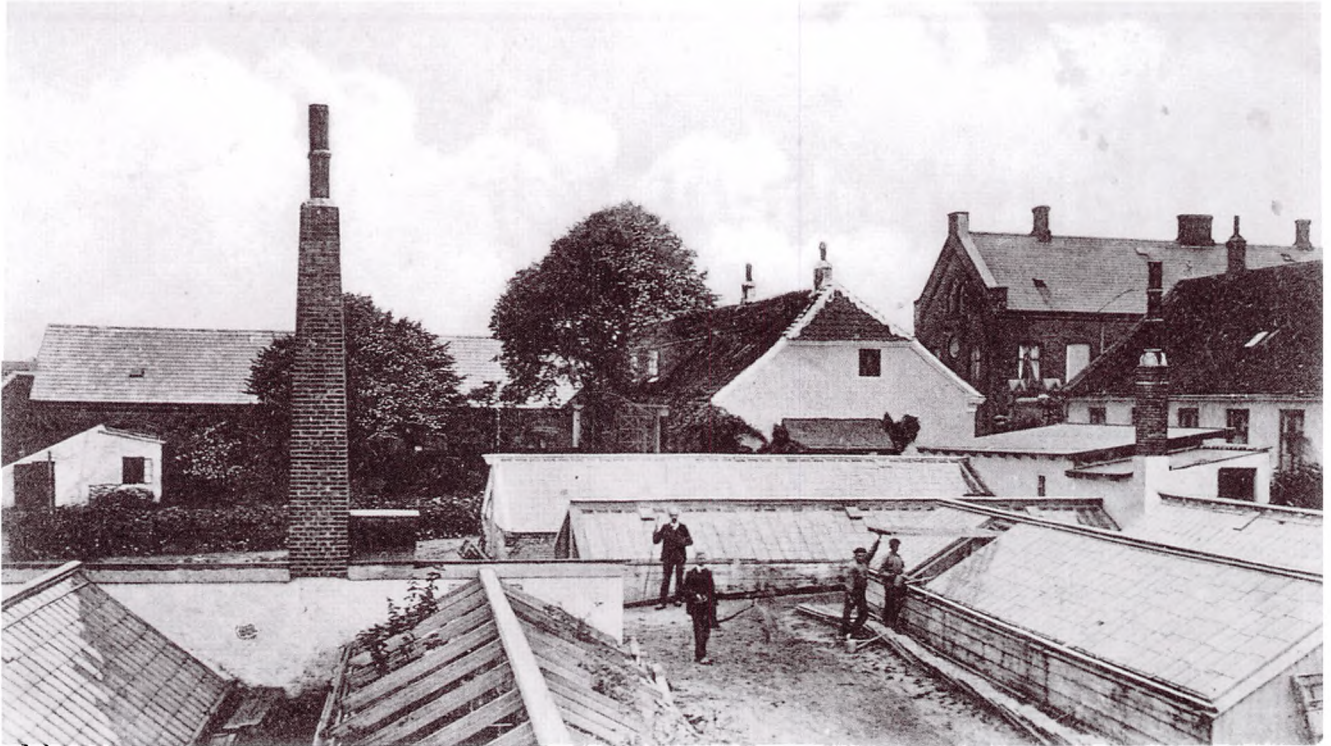
i handlungartnerierne begyndte man midt i 1800-tallet at bruge heltagshuse. De fik ofte navn efter brug: Palmehuset, Tomathuset og Formeringen.

Ifølge planteskoleejer Oscar Bang fandtes der før 1880 ikke et eneste drivhus af betydning på Mors. Herefter begyndte gartner Erik Lassen, Østergade, med et par småhuse, og gartner P. A. Hansen fulgte siden på grunden mellem Algade og Grønnegade. Interessen for blomster (buketter, kranse og stueplanter) steg efter 1900, og det fik gartnerne til at udvide gamle huse og bygge nye. Først omkring 1915-20, hvor man rigtig begyndte at dyrke tomater og de blev en daglig fornødenhed, om sommeren, for mange mennesker, tog udviklingen rigtig fart.

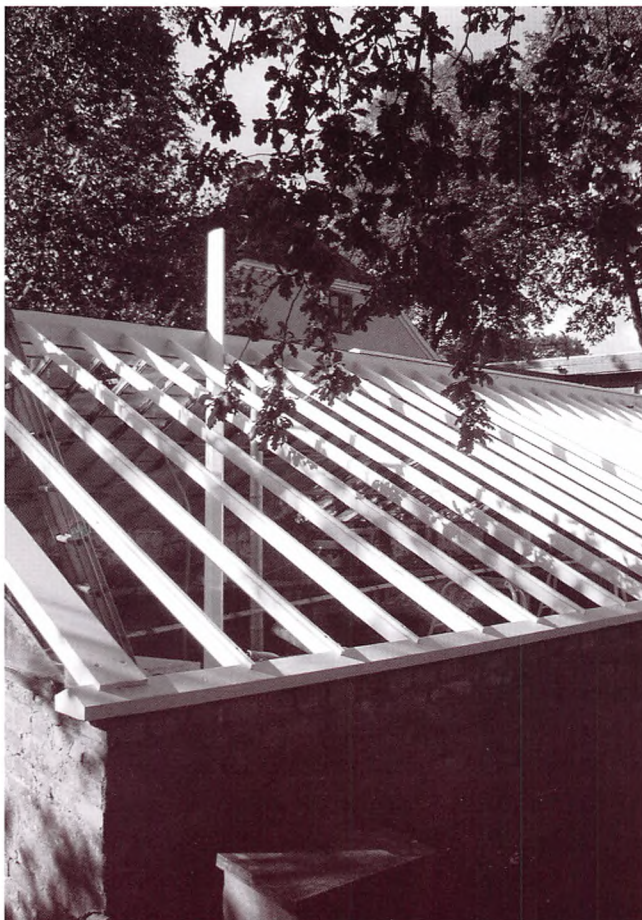
I 1928 fandtes i Nykøbing 8000 kvadratalen jord under glas foruden drivbænke, og på øen i øvrigt var der stort drivhusgartneri i Frøslev, hvor 3000 alen var under glas foruden en del mindre drivhuse andre steder. Siden er udviklingen atter vendt. Hvor handlungartnerier med bl.a. drivhuse før fandtes over hele landet, er den erhvervsmæssige brug af glashuse nu samlet få steder i landet, og er blevet til stor og specialiseret industri. I 2001 var Danmarks største tomatgartneri at finde i Bellinge på Fyn, hvor glasset dækkede 92.000 m². Hvor solen før var den primære varmekilde, opvarmes husene nu i høj grad via fjernvarme, olie og gas.

Kresten Lavsens store gartneri på Frøslevvang, fotograferet ca. 1945.

Postkort med nytårshilsen, 1911, fra gartneren i Østergade. M. N. Overgaard overtog gartneriet efter Erik Lassen i 1897. Han omlagde herefter fra planteskole og frilandsgartneri til i en højere grad af gartneri under glas.

I dag bygges glashusene i aluminium og plast. Her istandsættes imidlertid et gammelt drivhus – så hertil behøves foruden muret væg, træ, glas, maling og kit. Huset er 11 meter langt og 5,5 meter bredt. Hertil går foruden vandplanker (rem- og fodstykker), 32 sprosser og 256 stykker glas – pr. side.

Claus Jensens høj i Flade Bakker

Af Niels V. Larsen

Engang i foråret blev jeg stillet det spørgsmål, hvem egentlig den Claus Jensen var, der står en mindsten for på en høj nordøst for Salgjerhøj i Flade. Jeg kendte godt højen og stenen og kunne huske den fra min barndom, - for mange, mange år siden! - når vi var til børnedyrskue på Salgjerhøj. Da var højen og stenen synlig, og ikke som nu gemt væk i en hel lille skov af selvsåede bjergfyrrer, så den kun kan findes af stedkendte folk.

Mindestenen er af rødlig granit og bærer indskriften: TIL MINDE OM MORSINGBOEN CLAUS JENSEN - FØDT I FLADE 1867, AMERIKANSK BORGER 1905, DØD I CHICAGO 1928 - REJST 1929 AF VENNER I CHICAGO U.S.A.

Jeg startede med at kigge i de gamle aviser fra 1928 og 1929 og fandt frem til flere artikler og indlæg omhandlende Claus Jensen og mindestenen i Flade. I det efterfølgende vil jeg lade aviserne berette, da indlæggene er skrevet af folk, som levede på den tid og kendte Claus Jensen godt.

Morsø Folkeblad

12. juni 1928:

"Morsingboen, der aldrig glemte sin fødeø! - Fra Dr. Max Henius modtog en af Morsø Folkeblads Medarbejdere følgende Telegram: Claus Jensen Chicago døde i Nat. Han blev opereret for 2 Uger siden, og Resultatet tilsyneladende godt. - Begravelse i Morgen -

Henius. - Det er i Aar 36 Aar siden, den unge Claus Jensen fra Flade drog til Amerika for at forsøge at bane sig Vej i det fremmede. Han havde været Karl hos Apotheker Theilmann Friis, og han havde kjørt Mælkevognen for Mælkehandler Haaning, men nogen af de to Bestillinger passede ham ikke. Han vilde frem, og han syntes, at Amerika maatte kunde opfylde hans Længsels Maal. Han drog afsted uden Kapital i Lommen, men med et par arbejdsvante Næver, og klar til at tage fat paa, hvad der maatte byde sig. Den unge Mand drømte dog sikkert ikke om, at han skulde naa saa vidt, som Tilfældet blev. Da han tog fra Mors, tænkte han sikkert ikke paa, at han skulde blive en af de Mænd, som ikke alene alle Danske, men ogsaa mange Amerikanere i Chicago saa op til, men saaledes blev det. Han skabte sig en Bane i det fremmede, han arbejdede sig frem, og nu ved sin Død var Claus Jensen en velagtet og anset Mand i Chicago. Han var Formand for Det Danske Brodersamfund, og naar han talte, lyttede man til hans Ord.

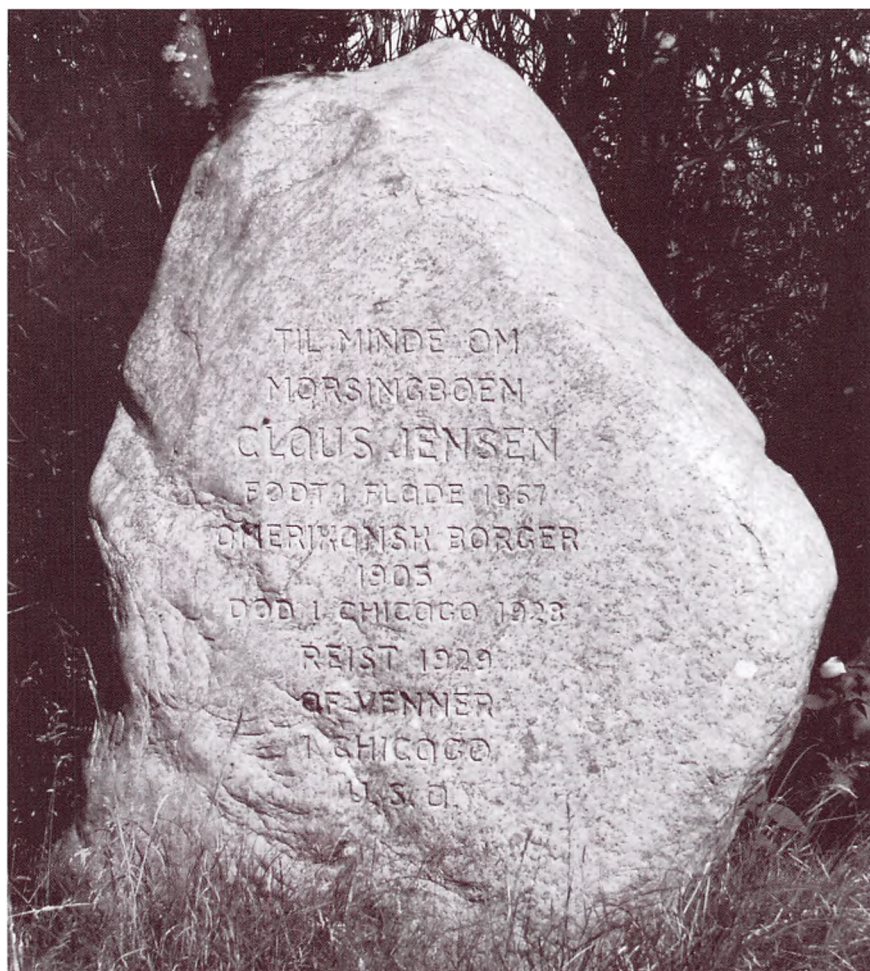
Som Redaktør Poul Kunst sagde, da han i Søndags talte om de tre Dansk-Amerikanere, paa hvis Initiativ den ejendommelige, men smukke Fest blev holdt paa Bendix Hotel, - den ene af dem var jo, som det vil erindres, Claus Jensen: "Før i Tiden var Chicago en snavset By, men saa kom Morsingboerne, og de satte sig den

Opgave at gjøre denne ren. Nu er det lykkedes dem godt, og Chicago er nu en af de reneste Byer i Amerika. En af de Mænd, der har gjort et stort Arbejde i denne Retning, og derigjennem faaet en smuk social Position, var Claus Jensen. Han var en af dem vi saa op til".

For tre Aar siden gjæstede Claus Jensen Danmark efter at have opholdt sig i Amerika i 33 Aar. Han vakte da Opsigt, ogsaa i Kjøbenhavn, ved bl.a. under en stor Modtagelses Høitidelighed at holde en versificeret Tale for Danmark. Bladet "Kjøbenhavn" skrev den Gang om Talen: "En virkelig Bedrift udførte Chicago Entreprenøren Claus Jensen ved at tale paa Vers om Danmark vor Moder. Hans Morsø-Maal klinger til de fjerneste Kroge. Det synes, som den gamle Kjøbenhavner H.C.Lumbye nikker bifaldende paa sin Hylde". Den versificerede Tale lød saaledes:

Vi hilser dig Danmark,
vi hilser dig Mor,
vi hilser og bringer dig Bud
fra Datter og Søn, fra Søster og Bror,
fra dem, som i Ungdom drog ud
for at danne et Hjem,
derovre mod Vest,
i det frie Amerika Land,
for at bruge de Evner,
som passede bedst,
for en retskaffen Kvinde og Mand.
De blev skuffet saa tit,
men de tabte ej Mod,

thi den danske, den sejrige Kraft,
som fra Barn blev indpodet,
den dem aldrig forlod,
de med Iver tog stærkere fat.
De dyrked de Marker,
som var øde og tom,
de byggede Hus og Hjem.
De blev trofaste Borgere i det Land,
hvortil de kom,
de af Stjernebanneret nu ledes frem,
til Kamp og til Sejr for Frihed
og Ret,
for alt, som er ædelt og godt.
Dog glemte de aldrig,
den yndige Plet,
hvor Dannebrog vajer saa stolt,
den Plet, hvor som Børn,
paa Moders Skjød,
de lærte at bede en Bøn,
den Plet, hvor de
Ungdommens Glæde nød,
og hvor alt var en Kjærlighedsdrøm.
Den Plet er kun lille,
men for os dog saa stor,
vi glemmer den aldrig,
- Danmark vor Mor.

Under sit Besøg i Danmark den Gang var Claus Jensen i Audiens hos Kongen, og blev udnævnt til Ridder. Han besøgte naturligvis ogsaa Mors under sit sidste Danmarksbesøg, og mange Mennesker vil fra den Tid huske den raske Dansk-Amerikaner, hvem Amerika eller Pengene ikke var stegen til Hovedet og som tydelig og klar talte sit Modersmaal. Claus Jensen var glad ved sit Besøg herhjemme, og han talte tit ovre i det fremmede, om den lille smukke Ø.

At han heller ikke havde glemt sine Bekjendte, viste sig jo tydelig forleden, da han havde givet Redaktør Kunst Penge med, saa Claus Jensens Bekjendte kunde faa sig en Bid Mad, naar de samledes for at modtage en Hilsen. Og at han heller ikke glemte sin Føde Ø, fremgaar af den Omstændighed, at han var en af dem, der havde sat sig i Spidsen for den forleden omtalte storstilede Gave, der

skulle skjænktes Mors af Morsingboere i Amerika.

Claus Jensen efterlader sig sin Hustru, der er født paa Slagelse Eggen, og to Døtre. Budskabet om hans Død vil blive modtaget med Sorg af de mange, som kjendte ham, baade i Amerika og her paa Mors. / Ego”

Den 16. juli 1928 kan man i Morsø Folkeblad læse følgende mindeord:

”Morsingboen Claus Jensen død i Chicago! - En af Morslands gjæve Sønner er gaaet ind til den evige Hvile, men med Glorie om sit Navn og efter at have æret sit Fædreland og sin Hjemstavn ude i det fremmede. Claus Jensen saa Verdens Lys i et lille fattigt Hjem ude i Flåde. Der var mange Børn, men de fik alle noget med fra Hjemmet. Claus Jensen tog sin Andel, en aldrig svigtende Hjemstavnsfølelse, en flittig ær-

lig Natur, og en Evne til at overføre disse Følelser paa andre Mennesker. Det var maaske ikke ret meget han fik udrettet herhjemme, men til Gjengæld satte han dybe Spor ovre i den amerikanske Mellemstat, Illinois, hvor han blev Banebryder.

Det er allerede mange Aar siden, at man betragtede Claus Jensen som en velholden Mand, og han kunde maaske have forlænget sit Liv, om han havde holdt sig i Ro, men det syntes umuligt for ”Lille Claus”. Han var interesseret og medvirkende i enhver sag, som havde Dansk- Amerikansk Smag og Klang, lokale Foreninger, Sygekasser, Sangforeninger, politiske og andre Bevægelser, men mest i den store landskjendte Sammenslutning ”Det Danske Brodersamfund i Amerika”, hvis 33.000 Medlemmer alle kjendte og skattede den lille Morsingbo med de brede Skuldre, de

spillende Øjne og en aldrig svigtende Energi og Pligtfølelse. Claus Jensen arbejdede sig saa at sige gennem det hele Brodersamfund. Han begyndte som "Menig" og arbejdede sig gennem Graderne til Logens Øverste, og senere til Overbestyrelsens næstøverste Trin - Overvicepræsident. Tiden benyttede han til Besøg i de mange Loger, spredt over hele Amerika, og saaledes kjendte han den hele Institution bedre end nogen anden.

Hans Død var et stort Tab for de Danske i Amerika, der bliver stille i de Gaarde og Sale, hvor han færdedes, og i de Lejre, hvor han virkede. Desværre fik jeg ham ikke sagt Farvel, men jeg fik dog et "Lykke paa Reisen", og saa den Glæde at skulle bringe Hilsen til Familie og Venner hjemme paa Mors. Jeg kan ligeledes berette, at han modtog den telegrafiske Hilsen fra den sjældne Sammenkomst paa Bendix Hotel, og maaske dette frembragte et svagt Smil paa hans trætte Læber. / Poul Hoff Kunst"

I Morsø Folkeblad 16. juli 1928 kan endvidere læses følgende:

"Skraldemanden i Chicago! - I en lang og sympatisk Artikel om Morsingboen Claus Jensen, der forleden døde i Chicago, fortæller Forfatteren Finn Hoffmann i Politiken: "Lille Claus", som han kaldtes fra New York til Stillehavskysten, var kjendt og afholdt af alle, især for sit Arbejde indenfor Brodersamfundet. Men ogsaa herhjemme vil en og anden med Venlighed mindes den lille runde Mand, der trods de mange Aar i den nye Verden havde bevaret sit danske Præg og sit danske Sindelag. Han kom her til Danmark 1925 med det første dansk-amerikanske Reiseselskab. Ved denne Leilighed satte han stolt sin høje Hat paa Hovedet og gik op til Kongen og fik Ridderkorset hæftet paa sit Bryst. Det var Fædrelandets Tak for et stort og uegennyttigt Arbejde for Dansk-

heden i Amerika. Da han efter Audienzen gik over Amalienborg Plads, mødte han en Journalist, som spurgte om hans Stilling: "Jeg er Skraldemand i Chicago", sagde han smilende og svingede med sin høje Hat. Journalisten stirrede vantro paa ham, men Claus Jensen talte sandt."

Morsø Folkeblad

9. august 1928:

"Efter at Dansk-Amerikaneren Claus Jensen af Chicago, der var født paa Mors, nu er afgaaet ved Døden, betragtes det som givet, at hans Plan om at skjænke Thisted Amt et Bibliotek, som et varigt Minde fra udvandrede Sønner og Døtre, ikke vil blive realiseret. For øvrigt var Dr. Max Henius paa Mors i Fredags for at se paa en Natursten, der skal sættes som et Minde om Claus Jensen."

Morsø Folkeblad

21. august 1928:

"Et Monument for Claus Jensen! - Kronborg Loge nr. 298, D.B.S., paatænker efter Forlydende i en nær Fremtid at tage Initiativet til at faa rejst et Monument for Logens Stifter, Over-Vicepræsident Claus Jensens Grav, eventuelt i Form af en i Danmark erhvervet Natursten med Inskription og Ornamentering af en dansk Billedhugger. Det fornødne Beløb kunde formentlig med Lethed rejses af denne og de andre Foreninger, Claus Jensen tilhørte, men der vil sikkert være mange andre Venner og Landsmænd, nær og fjern, der gjerne vil yde et Bidrag, som da selvfølgelig heller ikke vil blive afslaaet. Der vil saaledes være mulighed for at skaffe en Sten af ret betydelig Størrelse. - Der har været spurgt, om ikke det for Claus Jensens Fødeø Mors særegne "Moler" paa en eller anden Maade kunde komme til Anvendelse i denne Forbindelse, som f.eks. til Indhegning af Gravstedet. Moleret er som bekjendt en Lerart, der indeholder Luftblærer,

og derfor er meget let. Det eksporteres i betydelig Mængde til Bygningsbrug i England, men har saa vidt vides aldrig været brugt i Amerika."

"Claus Jensen! - I sidste Nummer af "Dansk Tidende", skriver den dansk amerikanske Digter, Anton Kvist, følgende smukke Digt, om den afdøde Morsingbo, Entreprenør Claus Jensen:

Det gode Kjærmedanske Sind
var med, hvor Claus gik ud og ind.
I Mødgangs som i Medgangsdage
han gik med Vennesind om Mund
og Sangfryd i sin Hjertelund,
- det gjorde "Bette Claus".

Af Vækst var han en lille Mand,
men lille var ei hans Forstand,
se, derfor tog han den med Ro
som ægte Morsingbo og lo,
naar Folk i Mødesal og Kro
- ham kaldte "Bette Claus".

Han blev ei, hvad som mange blev,
af Velstand haard og svulstig skjæv.
Vi saa ham gaa mod Ærens Top,
saa høit, som den blandt os naar op,
for uden Brask i Sind og Krop,
- li'frem var "Bette Claus".

Og før vi taler om hans Fejl,
maa helst vi se os selv i Spejl.
Han praled ej af eget Værd,
men stod sig mod Kritikdens Sværd,
for tro og vagtsom i sin Færd,
- det var han "Bette Claus".

Han tjente til sin sidste Dag
den danske Brodersamfunds Sag.
Der vandt han Korset paa sit Bryst,
- hans Æresskat og Øjenlyst,
det kom en Dag fra Mindets Kyst
- med Tak til "Bette Claus".

Og det er godt, naar Mænd fra Mors
som Claus faar Ros og Hæderskors.
Nu har han lagt sin Vandringsstav,
men Brodertanken i hans Krav
vil leve over Død og Grav,
- det ved vi "Bette Claus".

Saa sov da, gjæve Bror, i Fred,
vi pynter om dit Hvilested,
med Blomst og Løv af Elm og Lind,
i Mindet om det gode Sind
som lo, hvor du gik ud og ind
iblandt os, "Bette Claus".

Anton Kvist"

Morsø Folkeblad **7. september 1928:**

"En Sten fra Mors paa Claus Jensens Grav i Chicago! - Siden Morsingboen, Entreprenør Claus Jensens Død i Chicago, har "Det Danske Brodersamfund", hvor Claus Jensen jo var Overvicepræsident, syslet med Tanken om at rejse ham et Minde. Indenfor Foreningens Bestyrelse er man enig om, at Mindesmærket helst skulle have Tilknytning til Mors, og det drøftedes bl.a. at rejse et Mindesmærke af Moler, men denne Tanke er opgivet. I Stedet for har man i Dag købt en stor Kampesten af rød Granit, af Ths. Andersen, Kokkedal i Nørre Draaby. Det er især Dr. Max Henius, alle Dansk-Amerikaneres Ven og Hjælper, der har været virksom for denne Plans Gennemførelse. For ca. 14 Dage siden var Dr. Henius paa Mors, og var da rundt paa Øen for at se paa forskellige store Kampesten. Han bestemte sig saa for en Sten, der ligger i Stranden i Nr. Draaby og ejes af Ths. Andersen, Kokkedal.

I Dag er denne Sten købt, og vil i de næste Dage blive transporteret til Stenhugger Rasmussens Værksted i Nykjøbing, hvor den vil blive forsynet med Inskription. Det var Mening, at Stenen skulle have været sejlet til Kjøbenhavn, for derfra at blive sendt til Kjøbenhavn-Amerika, men DFDS vilde ikke tage den store Sten - den vejer ca. 7000 Pund - med "Limfjorden", og den bliver derfor sendt med Bane til Aalborg og derfra sendt med Skib til Kjøbenhavn. Paa Stenens Forside kommer der til at staa: "To the memory of Claus Jensen - Born i Flade Island of Mors, Denmark, No-

vember 29th 1867. Died in Chicago July 11th. 1928." - og paa Stenens Bagside: "This Boulder was found in Flade bounty, Island of Mors, Denmark, near Claus Jensens Birth-place." Saa snart Stenen er tilhugget, bliver den sendt til Amerika, og ved en større Høitidelighed, vil Stenen fra Kokkedal blive afsløret paa Claus Jensens Grav."

Om denne sten blev sendt til Amerika, er et ubesvaret spørgsmål, - eller er det måske den sten, som i dag står på højen i Flade. Året efter, den 30. august 1929, kunne man nemlig læse følgende i Morsø Folkeblad:

"Stenen for Claus Jensen! - Den store Natursten blev i dag transporteret til Salgjerhøj. Som bekendt har en Kreds af Danske i Chicago - med Dr. Max Henius i Spidsen - villet hædre Morsingboen Claus Jensen ved at rejse en Mindesten for ham i hans Fødeby Flade. For lang Tid siden erhvervede man en dertil egnet stor natursten, som Stenhuggermester Rasmussen, Nykjøbing, i den senere Tid har haft under Behandling. I disse Dage er Stenen blevet færdig, og den bærer følgende Inskription: "TIL MINDE OM MORSINGBOEN CLAUD JENSEN, FØDT I FLADE 1867, AMERIKANSK BORGER 1905, DØD I CHICAGO 1928. REJST 1929 AF VENNER I CHICAGO, U.S.A."

I Dag blev Stenen, der vejer ikke mindre end 4000 Pund, ført til Flade Bakker af Vognmand Martin Pedersen, der transporterede den store Sten paa en Lastbil. Da Stenen skulde slæbes op paa den Bakke, hvor den skal rejses, maatte der yderligere fire heste til for at trække den. Der vil antagelig gaa en Uges Tid, før det smukke Monument er endelig opstillet."

Da vægten paa den først indkøbte sten er angivet til 7000 pund, og den her omtalte til 4000 pund, saa er der muligvis tale om to forskellige sten, så den største virkelig er blevet sendt

til Amerika og måske stadigvæk står paa Claus Jensens grav.

Morsø Folkeblad **21. september 1929:**

"Mindestenen for Claus Jensen! - Som omtalt har Stenhuggermester Rasmussen for nogle Dage siden rejst den tidligere omtalte Mindesten, som Morsingboere i Chicago har bekostet, paa en Høj umiddelbart Nordøst for Salgjerhøj. Den smukke rødbrune Sten tager sig meget smuk ud paa den lyngklædte Bakke. Dr. Max Henius, der er den ledende i Foretagendet, har paa Givernes Vegne skænket Stenen og Højen til Flade-Sdr. Draaby Kommune, og Sogneraadet har lovet at overtage Protektionen af Mindesmærket."

Efter kommunesammenlægningen må protektionen for stenen og højen vel antages at være overgået til Morsø Kommune.

Efterfølgende undersøgelser har klarlagt, at Claus Jensen var født i Flade 29. november 1867, som søn af husmand Jens Peter Klausen og hustru, Ane Marie Larsen. Efter forældrenes død, blev deres hus i Flade, matr. nr. 62a, i 1908 solgt til Flade-Sdr. Draaby Kommune. Af skødet fremgår, at deres efterlevende arvinger og børn var: Karen Jensen gift med arbejdsmand Kristen Pedersen i Tøving, Maren Jensen sygeplejerske i Nykjøbing, Claus Jensen vognmand i Chicago, samt Larsine Jensen gift med arbejdsmand Rasmus Rasmussen i Nykjøbing.

Claus Jensens søster, Karen i Tøving, var i øvrigt kort efter broderens død udsat for en ulykkelig hændelse, hvilket Morsø Folkeblad omtalte 15. oktober 1928: "I Tøving skete i Gaar Eftermiddag en uhyggelig Ulykke. Husmand Kr. Pedersens Hustru, den 72-aarige Karen Petersen, var lige gaaet op paa Loftet, antagelig for at hente nogle Tørv. I Mørket styrtede hun ned ad Trappen, og da Kr. Pe-

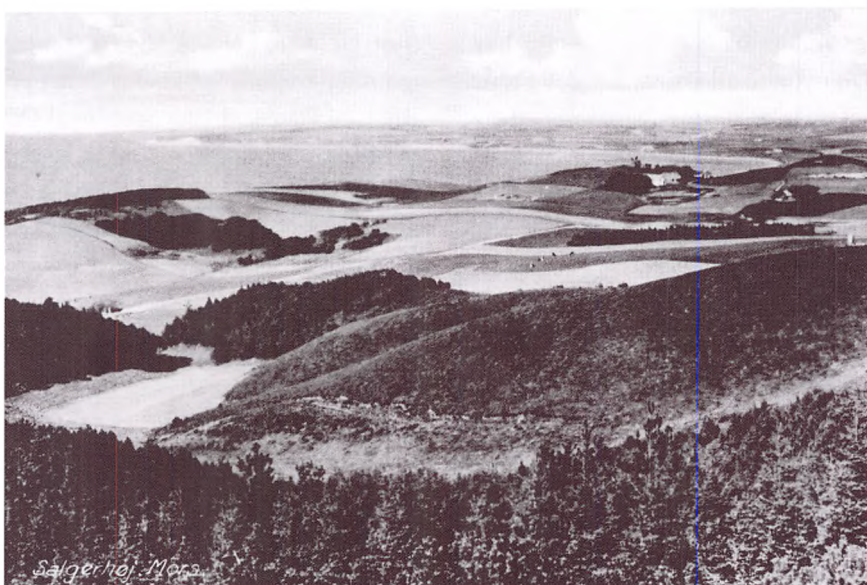
dersen lidt efter kom ud, fandt han sin Hustru liggende blødende og bevidstløs nedenfor trappen. Der blev tilkaldt Læge, og denne beordrede Karen Pedersen indlagt paa Sygehuset Nykøbing. Paa vor Forespørgsel oplyser Sygehuset i Dag, at den tilskadekomne har faaet et Kraniebrud, men at hendes Tilstand efter Omstændighederne er nogenlunde.”

Nogle dage senere kan avisen melde: ”Karen Pedersen er stadig i fremadskridende Bedring. I øvrigt oplyses det, at Karen Pedersen er en Søster til Overvicepræsident Claus Jensen, der for nylig døde i Chikago. Karen Pedersen var netop i Færd med at skrive et Brev til hans Enke. Da hun var omtrent færdig med Brevet, vilde hun gaa op paa Loftet for at finde et eller andet, og paa Tilbagevejen derfra var det, at hun styrtede ned.”

Karen og Kr. Pedersen havde fire børn, Peder, Jens Peder, Ane Bothilde og Valdemar, og efter disse må der sikkert være flere efterkommere, der således har ”familiemæssige relationer” til Claus Jensen og hans mindsten i Flade.

Claus Jensens yngste søster, Larsine, var gift med Rasmus Rasmussen fra Fyn, som var støberiarbejder, og de boede i Nørregade 19. De havde efter folketællingen 1921 følgende børn: Karl Peter, Anne, Emanuel, Violen, Alfride og Vigta(?) Her må ligeledes være efterkommere, som måske slet ikke er klar over, at der i Flade Bakker tæt ved Salgjerhøj står en mindesten for en af deres ældre slægtninge.

Dette var, hvad de foreløbige kortfattede undersøgelser bragte for dagen, vedrørende Claus Jensen og hans høj og sten i Flade. Hen ad vejen kommer der nok flere oplysninger, som kan være med til at tegne et mere fyldestgørende billede af en interessant person fra Mors.

Fra det første byggeri på Djævløen: D.D.P.A.s brændstofanlæg, det senere Esso, 1938-39. Djævløen var det folkelige navn på den lille holm på nordsiden af Havnen, der ved opfyldning med opmudring og renovation efterhånden blev landfast med strandengen. Husene i baggrunden ligger ved Strandvejen.

Gammel skole på Mælkevejen i Ø. Assels, nedrevet. Sikkert postbud L. Pedersen, Ø. Assels.

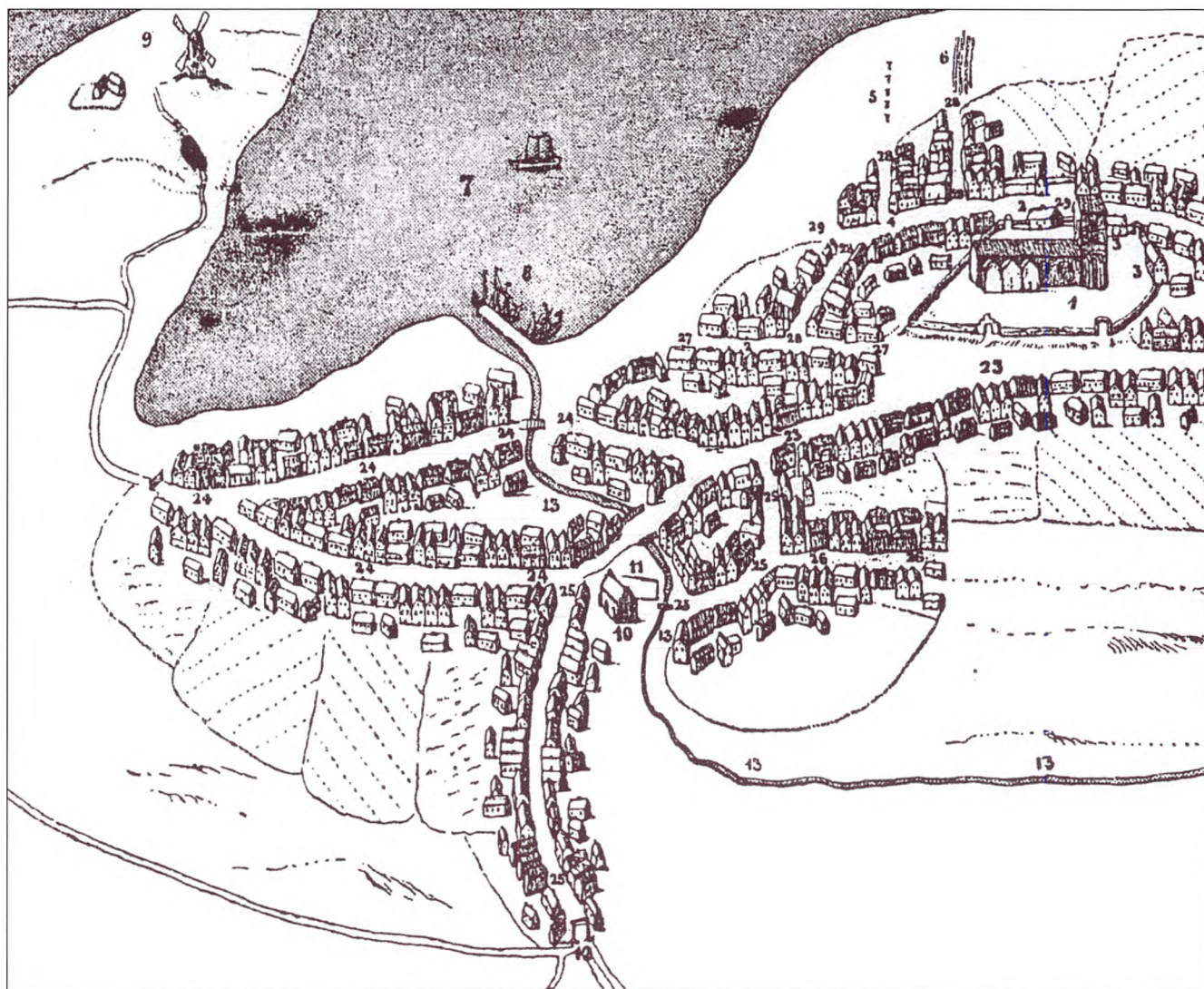
Helligånds-huset

Af Susanne Overgaard

I begyndelsen af året 2007 begyndte nyindretningen den store røde bygning i Nørregade ud for Østergade. Den er oprindelig opført til Brugsforening i 1930, har siden rummet bl.a. farvehandel, og skal nu huse en tandlægeklinik. Under arbejdet blev

man overrasket af fundet af et skelet under gulvet. Det er nu ikke første gang den slags er sket her: Skipper Brusgaard og andre med ham har fortalt, hvordan knægtene i kvarteret legede med kranier og knogler, der kom frem under udgravningen

til bygningen i 1929-30. For Museet, der undersøgte fundet, var den største overraskelse måske, at der endnu var noget at finde, at der ikke var mere kælder under bygningen. Forklaringen på fundene var til gengæld lige til: Der arbejdes på en gammel kirke-

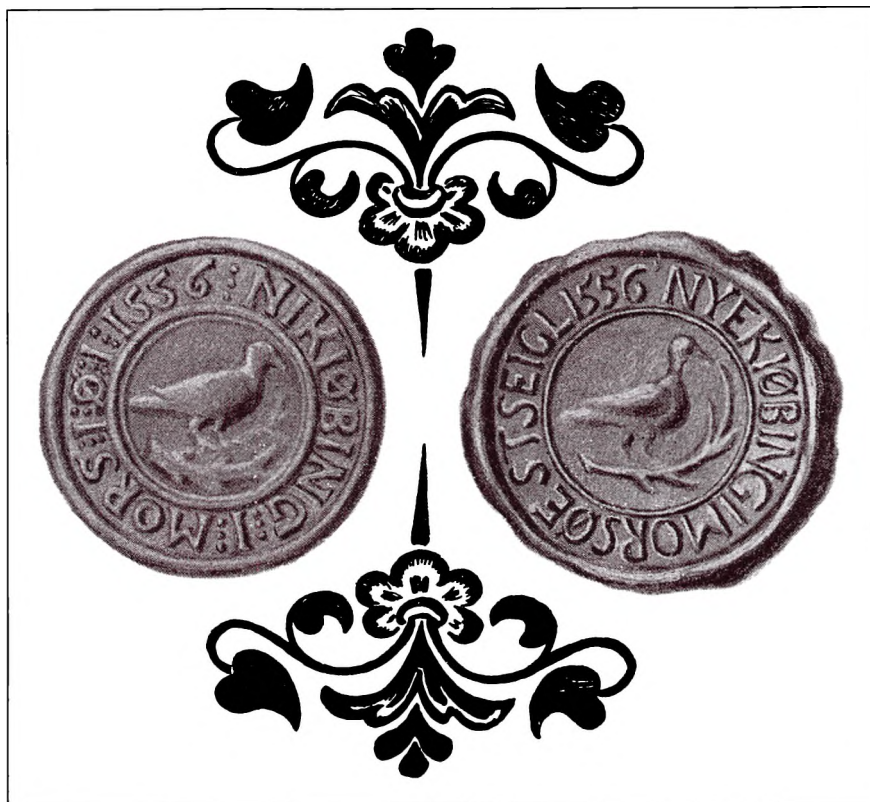
Det ældste bykort over Nykøbing er fra 1677. Her angives ved Nørregade-Østergade "Raadhuset som tilforn har været den Hellig Geistes Kierke" samt "Torfet oc tingit". Helligåndshuset, som da lå på Holmen, nævnes derimod ikke.

gård fra middelalderen. På dette sted lå engang byens Helligåndshus og Helligåndskirke. Det er en gammel historie, men den er slet ikke forbi, for i Nykøbing findes skam stadig den direkte fortsættelse heraf: Hospitalet i Toftegade. Det skal her bruges som anledning til en genopfriskning af historien.

Duebrødre – det første hus

Nykøbing Hospitals historie rækker tilbage til middelalderens Helligåndshus. Det var en stiftelse, hvis formål var at optage og pleje syge, fattige og gamle samt at huse rejsende. Et sygehus i moderne forstand er der ikke tale om: Hospital har her samme betydning som hospice eller herberg. Helligåndshuse blev oprettet i Europa i 1100-tallet med inspiration fra Johanniternes herberg i Jerusalem. Fra midten af 1200-tallet blev de også etableret i en række danske købstæder, som selvstændige stiftelser uden fælles organisation. I Nykøbing blev Helligåndshospitalet stiftet af byens borgere. Præcist hvornår vides ikke, måske omkring 1440, for det er til denne tid, de ældste kilder peger. I hvert fald henvises i et senere dokument om stiftelsen til breve beseglet af kong Christoffer den Tredje (1416 til 1448). Stiftelsen kan dog være ældre. Helligåndshuset var et grundmuret hus, det lå bag det nuværende Rådhus og Nørregade. Det passer fint med den oplysning, at alle helligåndshuse blev opført i udkanten af byerne og ved rindende vand. Nykøbing var ikke så stor, at der nogetsteds var langt til bygrænsen. Og huset lå ved byens å, der løb fra kærret til havnen og fik navn efter stiftelsen: Helligåndsåen. Huset brændte imidlertid under den store bybrand i 1560, og noget billede eller nærmere beskrivelse af det kendes ikke.

Helligåndshusene blev drevet af såvel verdslige som gejstlige brødre og søstre. I Danmark blev medlemmer af helligåndshuse kaldt duebrødre p.g.a.

De ældst kendte signeter med duen, Nykøbings våben, fra 1556. Det ene kendes kun fra segl-aftryk under breve fra 1600-tallet. Det andet blev af købmand A. H. Schade indsendt til Nationalmuseet i 1863.

symbolet for Helligånden, duen, som ofte blev brugt i f.eks. helligåndshusenes segl. Mon ikke vi her har oprindelsen til Nykøbings segl og senere byvåben? Den ældst kendte udgave heraf er fra 1556. I dag bruges duen jo endnu – i Morsø Kommunes våben.

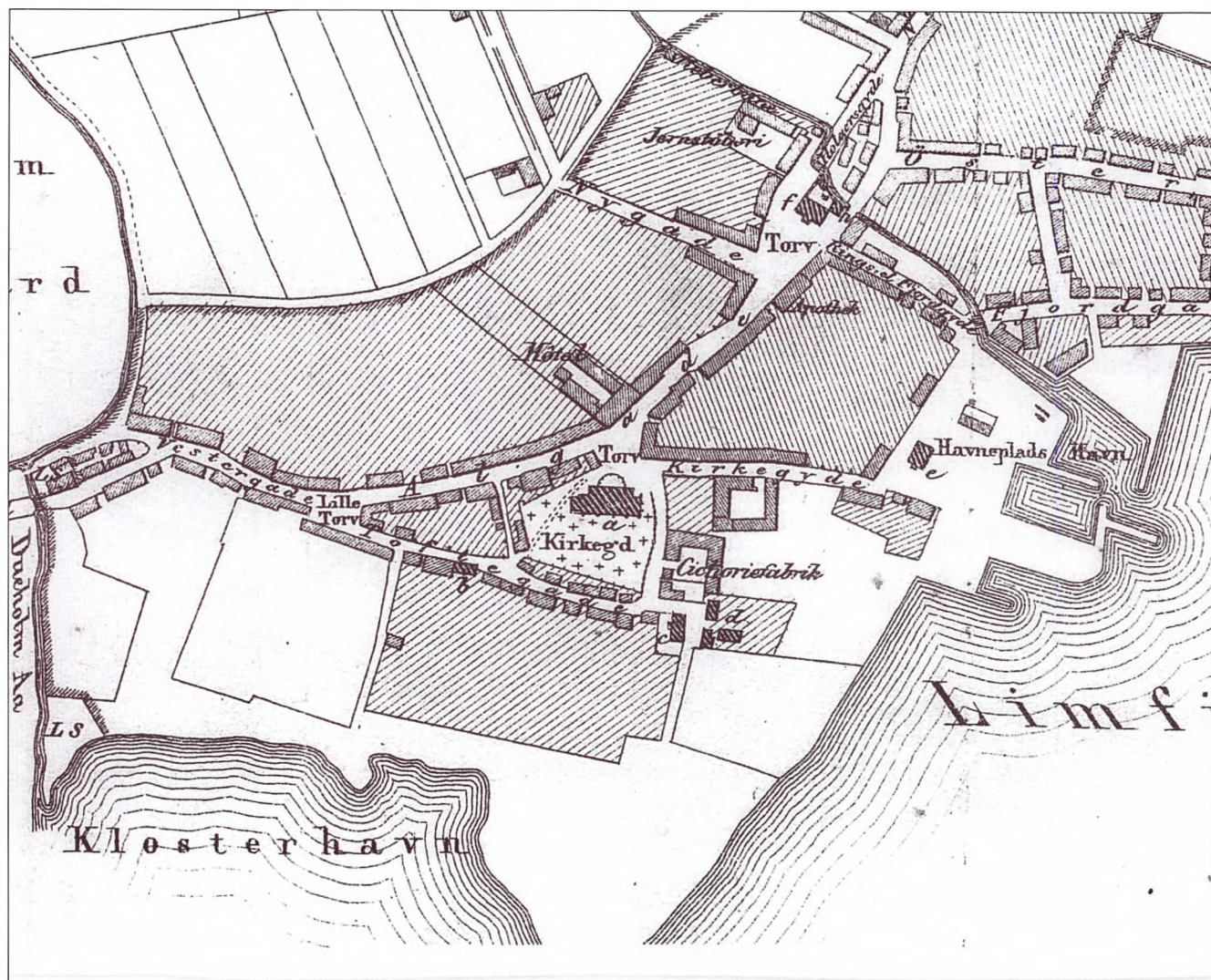
En Helligåndsorden blev stiftet 1190-95 i den sydfranske by Montpellier. Denne orden var også inspireret af den store hospitalsorden, Johanniter-ordenen, men den fastholdt en stor lægmandsindflydelse og havde i praksis stor lokal selvstændighed i modsætning til johanniterne, der var ret centralistisk styrede. I Sydeuropa spredtes Helligåndsordenen hurtigt, men den kom først i senmiddelalderen til Danmark. Her blev nogle af de allerede eksisterende helligåndshuse overtaget af den, f.eks. i Aalborg 1451. Det ser imidlertid ikke ud til at være tilfældet i Nykøbing, hvor orde-

nen vist slet ikke nåede til. Her havde Johanniterordenen til gengæld kloster fra 1369, og munkene på Dueholm gik ind i sagen.

De opførte et kapel ved siden af Helligåndshuset, det var i sig selv ikke ualmindeligt – også til andre Helligåndshuse hørte kirke eller kapel, hvor der dagligt skulle holdes gudstjeneste, de blev drevet af forskellige gejstlige ordener. I 1445 nævnes Helligåndskapellet i et brev, hvor Dueholm Kloster via abbed Petrus i cistercienserklosteret i Sorø fik bud fra pave Eugenius den fjerde om, at det havde hans tilladelse til opførelsen og blev skænket retten til kapellet.

Strid om styrelse og ejerskab

Allerede få år senere, o. 1450, var der opstået problemer i forholdet mellem byens borgere og ordenen. Biskoppen på Børglum og siden kong Christian den Første måtte fastslå, at hverken

På bykortet fra 1860 er Hospitalets placering på Holmen nedenfor kirkebakken angivet.

borgere eller gejstlige måtte blande sig i kapellets anliggender mod priorens og brødrenes vilje eller hindre gudstjenester m.v. i kapellet. Måske opstod uroen, fordi kapellet trak selve hospitalet med sig ind under klosterets styrelse. Måske bundede den i de stridigheder om ejendom og skel mellem kloster og by, der kan følges hele århundredet ud og ind i 1500-tallet.

Hospitalets oprindelige formål blev forsømt – hævdede borgerne i al fald i tiden inden Reformationen. Klosteret interesserede sig mere for den åndelige virksomhed, mere for kapellet, end for plejen af syge og fattige lægfolk. Kappellet blomstrede til gengæld, mange ejendomme blev skæn-

ket til den. I begyndelsen af 1500-tallet ejede det 10 helgårde og en halvgård i Mors, Thy og Salling, retten til nogle ikke nærmere kendte afgifter samt provst Henrik Olufsens gård i Nykøbing og en mængde andet gods denne stormand havde testamenteret det i 1502. Da havde provsten allerede udvidet Hospitalskirken med et kapel med et nyt alter for de 14 nødhjælpere og tillagt det meget gods. Til gengæld herfor ønskede han at blive begravet i kapellet og at få læst en daglig messe for sin sjæl. Provstegården skulle være embedsbolig for den kapellan, der blev knyttet til stiftelsen. Testamentet blev stadfæstet af provstens søster såvel som kong Hans. Ikke desto mindre krævede søstersønnen og medarvinger

20 år senere godset tilbage ved Landstinget. Det fik de dog ikke.

I slutningen af 1400-tallet var det også på tale, at omdanne selve Helligåndshuset til et kloster, og provsten skænkede Dueholm Kloster gods i denne forbindelse. Den plan nåede dog kun at blive et meget kort mellem spil, om det blev til noget overhovedet, før Reformationen. Om hospitalets virke i den oprindelige mening høres ingenting.

I årene forud for Reformationen gik borgerne nu til kongen, Frederik den Første, med en kraftig klage over forholdene. I 1527 fortalte de om Hospitalets oprettelse, at klosteret ikke havde anvendt Helligåndshusets mid-

Nykøbing Hospital flyttede op på det tørre i Toftegade i 1866. Her ses bygningen fra fjord- og havsiden.

ler efter deres bestemmelse, og vedlagde afskrift af Christoffers fundats. Og så bad de om at få deres tidligere rettigheder tilbage. Kongen besvarede den 3. januar 1528 borgerne overordentlig positivt: Byens borgmestre og rådmænd skulle straks tage Helligåndshuset til sig med alt dets gods, rente og rettighed. De skulle indsætte en bestyrelse af tre eller fire formuende mænd i byen, der skulle sørge for hospitalets bygning og vedligehold og for fattige og syge menneskers ophold med mad, øl og klæder. To gange om året skulle de aflægge regnskab til borgmester og råd. Kongen var ikke den katolske kirke venlig stemt overhovedet.

Snart efter blev messerne i kapellet afskaffet, og så meldte provst Henriks arvinger sig atter. Nu indgik de forlig med klosteret til gengæld for en gård af godset, resten forblev dog ved klo-

steret, der fortsatte med at drive sygepleje på Dueholm. I 1546 blev også Helligåndskirken overdraget til byen af kong Christian den Tredje, til brug for den som rådhus.

Denne konge skænkede også i 1558 til Hospitalets drift kongetienderne af Karby sogn. Herudover havde hospitalet indtægter i form af gaver fra private, penge og afgifter af gårde, samt af bøder.

Hospitalet på Holmen

I 1560, aftenen før Kristi Himmelfartsdag, brændte Nykøbing ”på 14 ejendomme nær”. Ikke kun hospitalet men også den tidligere Helligåndskirke og provst Henriks gård blev ødelagt helt eller delvist. Rådhuset blev genopbygget på samme plads, og brugt indtil slutningen af 1600-tallet, hvor det var gået i forfald. I 1694 blev de sidste rester af det gamle kapel

brugt til reparation af bl.a. Skt. Clemens kirke.

Hospitalet blev derimod ikke opført på sin gamle plads, og der skulle gå næsten 20 år, før det atter blev rejst. Hospitalsbygningen kom nu til at ligge på Holmen nedenfor Kirken ud mod fjorden. Den blev opført omkring 1580. Det var en bindingsværksbygning, 12 favne lang og tækket med strå. Kongen skænkede nu atter Hospitalet positiv opmærksomhed, idet Frederik den Anden forærede det kongens anpart af kvægtienderne af 27 sogne på Mors.

Også private bidrog fortsat til driften med gaver og bøder, mulkter. Som f.eks. da rådmænd Jens Jakobsen Krag giftede sig med Mette Jensdatter Lillebonde uden hendes fars samtykke og imod hans vilje. Mettes far var vistnok også rådmænd. Som bod herfor

skænkede Jens Jakobsen Krag i 1622 en sum på 500 rigsdaler til Nykøbing Hospital. Her blev de en del af den kapital, der gav hospitalslemmerne deres næring. Endelig kunne man for en passende betaling købe plads til sig selv eller andre, for penge eller med f.eks. en ager i Nykøbing mark.

Det var dog ikke altid let at få tiendeafgifterne ind til Hospitalet, og med gaverne kunne det være småt, alt efter tidernes skiften. Især gik det ned ad bakke med Svenskekrigene fra 1620'erne, det var krisetid for alle.

Som regel blev beboerne bispist på Hospitalet, kun i kortere perioder blev naturalieforplejning afløst af en pengeunderstøttelse. I 1674 fortælles, at der da boede seks kvinder i Hospitalet. Til deres bespisning gik hver måned: 2½ tønne øl, 12 lispund rugbrød, 3 skæpper gryn, 12 skålpund smør, 4 skålpund ister, 1 lispund flæsk og 2 mark og 4 skilling til fisk. Herudover havde de fri ildebrændsel.

De sultede ikke, men de var dårligt udstyrede. Der blev klaget over, at de hverken havde ordentlige senge- eller gangklæder, og måtte gå halvnøgne rundt i byen for at tigge. Senere blev der også sørget for beklædningen, for i 1701 omtales, at kvinderne fik tildelt lærred og vadmel.

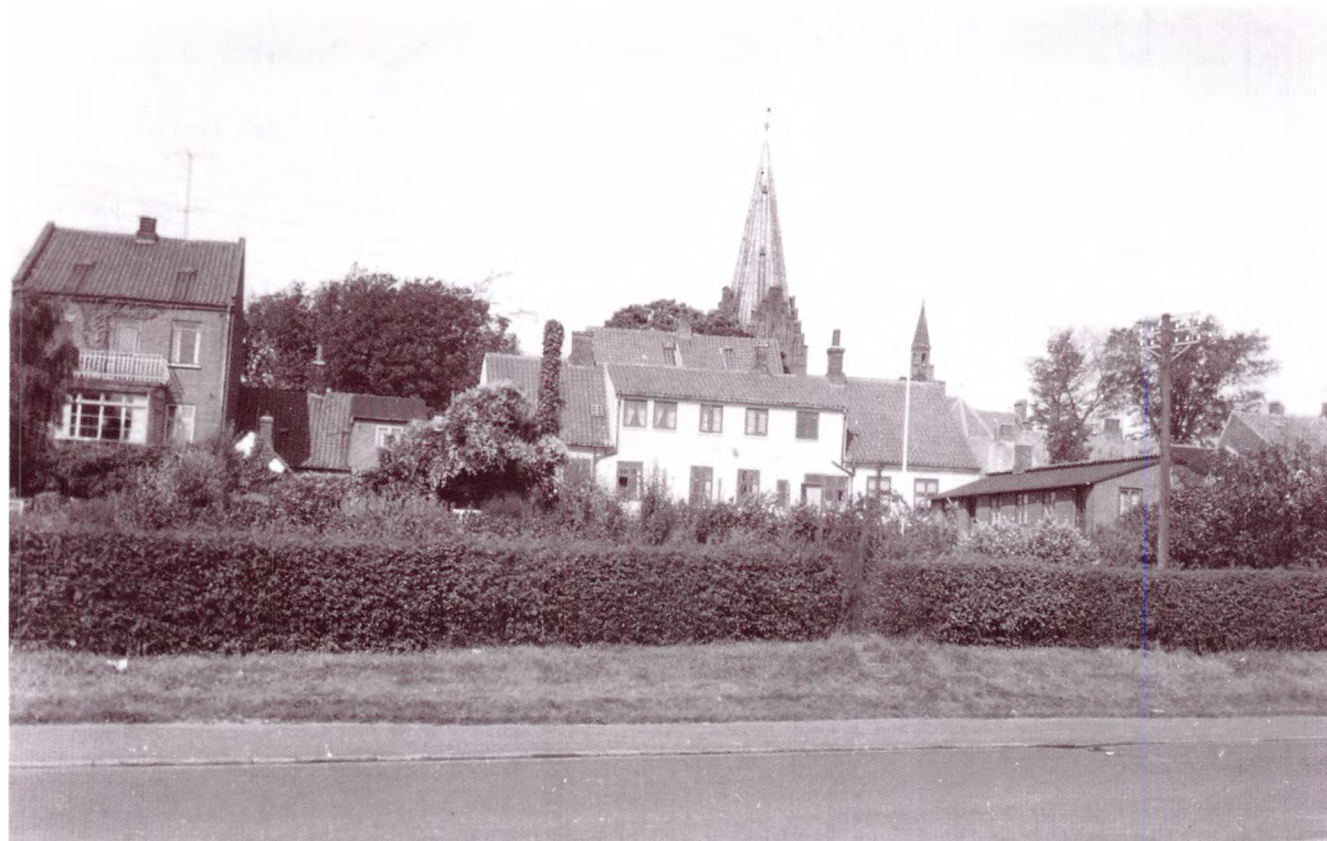
Med selve bygningen kunne det også være så som så. I 1667 var den ifølge borgmesteren meget brøstfældig, og i 1685 sagde et tingsvidne, at fem fag var faldet helt ned.

I løbet af 1700-tallet blev det atter økonomisk bedre tider – og der blev repareret på bygningen, som på ordningen i det hele taget. Ifølge ”Danske Atlas” fra 1769 boede der nu atter 10-12 personer i huset. De havde fri bolig og brændsel og fik desuden fik 8 .. månedlig og 8 ... årlig til slagteri. Bygningen var fortsat opført i bindingsværk og stråtakket, men nu udvidet til 12 fag (24 x 9 alen). Ifølge

den første brandtaxation fra 1761 var bygningen ”nu repareret” – måske efter den sidste store bybrand i 1748? I sidste halvdel af 1700-tallet stod bygningen næsten uforandret.

I første halvdel af 1700-tallet ændredes også det økonomiske grundlag for Hospitalet. Tienderne beholdt det, mens de faste ejendomme, gårde og huse på land og i by blev solgt. I byen havde man foruden hospitalsbygningen blot nogle stykker kålhav og nogle agre i Nykøbing mark. I stedet havde man formuen anbragt som en pengekapi tal.

Provst Schade beskrev forholdene i 1811 i ”Beskrivelse over Øen Mors”: Bygningen består af 12 fag ringe bindingsværk med stråtag, undtaget et nyt udskud, som er teglhængt. (Hospitalet havde i 1804 en ”overordentlig udgift” af 169 rigsdaler 84 skilling til bygningens forbedring)... I Hospitalet er to stuer, i hver seks senge. Til

Nykøbing Hospital i Toftegade, 19??.

hver stue leveres på stiftelsens bekostning det fornødne kvantum tørv og lyng, som i alt er: Skudtørv 14 læs a 34 snese, hedetørv 18 læs a 12 snese, og 6 læs lyng. Hel almisseportion er for tiden 24 rigsdaler årligen og 2 rigsdaler til indslagtning. Om nogen fattig er særdeles skrøbelig og intet kan bestille, nyder den noget mere. ... Lemmerne nyde i sygdomstilfælde fri kur. Foruden de lemmer, der opholder sig i Hospitalet gives der og en del uden for samme som er tillagt dels hel dels halv portion. I året 1804 var lemmernes antal af hospitalet og byen 15 personer med hel portion eller 26 rigsdaler og 5 med halv portion eller 13 rigsdaler. Lemmernes antal var ikke altid lige stort. Ved vakance kunne en portion deles i to – alt efter den fattiges trang.

Hospitalets formue var efter omstændighederne god. Tienderne, nogle markagre og en enkelt kålhav havde det stadig. Kapitalen var på omkring 6-7000 rigsdaler, og når der ikke lige var store udgifter til bygningen var der overskud, fortalte provsten.

Det nævnte udskud er måske det, der ifølge brandtaxationen 1828 blev anvendt til lighus.

I begyndelsen af 1800-tallet blev Hospitalet på sin vis regnet med til fattigvæsenet, men der er alligevel en klar skelnen, for det er ikke medtaget af Schade i kapitlet om øens fattigvæsen. Derimod under kapitlet om købstaden Nykøbing i et underafsnit om byens offentlige bygninger: Kirken, skolen, Det Klingenbergsske Hospital og tinghuset. Byen havde ellers lige, på grund af den stadig stigende husleje i byen, købt en bygning på 25 fag med otte værelser til brug som fattighus. Det lå ”paa et afsides Sted ved Byens Hospital”, der hvor nu posthuset ligger. Antallet af fattige steg snarere end faldt. I 1807 var der 71 fattige i Nykøbing, der nød en eller anden form for forsørgelse, på øen i alt 761 personer. På

samme tid var befolkningstallet hhv. 694 i Nykøbing, og 7583 indbyggere på øen i alt. Beboerne i de to hospitalet hørte til de bedst stillede blandt de fattige – i hvert fald statusmæssigt. De var ”værdigt trængende”, og bygningerne var at ligestille med de senere stiftelser, der skulle komme til i løbet af 1800-tallet, før alderdomshjemmene blev opfundet.

Det har ikke gjort den store forskel i f.eks. januar 1839, hvor den store stormflod underminerede de lavtliggende lerklinede huse. ”Hele den gamle Fattiggård er faldefærdig; i det nye opført for fire år siden stod Vandet 1 alen højt. Løsnes Grunden, må det naturligvis styrte sammen, hvor skal man da hen med de Fattige, og deres Tal er snart fordoblet. ... Hjertegribende er det at se de arme Mennesker vade i vand til Armene for at bjerge deres fattige Levninger...” Byen, der i forvejen var økonomisk trængt, stod nu med store problemer i forhold til genhusning og underhold af mange husvilde.

Fattighus og hospital blev i første omgang genopført på Holmen. Dog ser det ud til i bedre materialer, for i 1848 var i hvert fald hospitalets bygning helt i grundmur og havde tegltag.

I 1834 havde Hospitalet fjorten beboere. Heraf var to hhv. 10 og 14 år gamle, tre var 42, 46 og 56 år, de sidste ni var fra 71 til 83 år gamle. Ti år senere var der ni beboere fra 47 til 83 år gamle. Sammenholdes folketællingerne med brandtaksationernes angivelser af bygningens størrelse ses, at beboerne havde i gennemsnit 11 m² til rådighed. Det er ikke meget – men dog dobbelt så meget som beboerne i fattiggården på Holmen

Op i Toftegade

I 1865 trængte bygningen atter til reparation. Nu henstillede ”hospitalsinspektionen” til stiftsøvrigheden, om

det ikke var bedre at købe en anden bygning med en bedre beliggenhed og indretning. Sådan blev det: Året efter købtes et ”stort hus i Toftegade, højt beliggende og med fri udsigt mod syd.” Sælger var tømrer Femerling, og huset var næsten nyt. Det blev indviet den 18. september 1866 af biskop P. C. Kierkegaard.

Lidt mere plads fik den enkelte beboer nu – om end ikke eneværelser: I stueetagen var fem værelser, hvert til to enker, en bedestue med prædikestol, en sygestue, to køkkener og en rummelig forstue – med ur. På første sal var der tre beboelseslejligheder og et kontorværelse for forstanderen. I kælderen og to fløjhuse var der vaskehus, brændselsrum og ”andre bekvemmeligheder”.

Hundrede år var denne bygning i brug. Så blev der bygget nyt – ikke ud til gaden men rykket ind til grunden, hvor der nu er en lille parkeringsplads ud til Toftegade. Den største ændring er måske derudover, at Stiftelsen nu kun har boliger til seks kvinder. Helt ”fribolig” er der ikke længere tale om, og beboerne har bestemt ikke store, men nu dog selvstændige lejligheder med små altaner og udkig over Klosterbugten.

Udsigt over tagene på N. A. Christensens Jernstøberi, o. 1900. De to lange bygninger i forgrunden lå omtrent, hvor støberigården er i dag, de havde gavl mod Holgersgade. I baggrunden ses husene i Nygade, mellem de to støberibygninger med tre skorstene Den private Realskole og ved den høje skorsten til højre i billedet Missionshuset ved Asylgade.

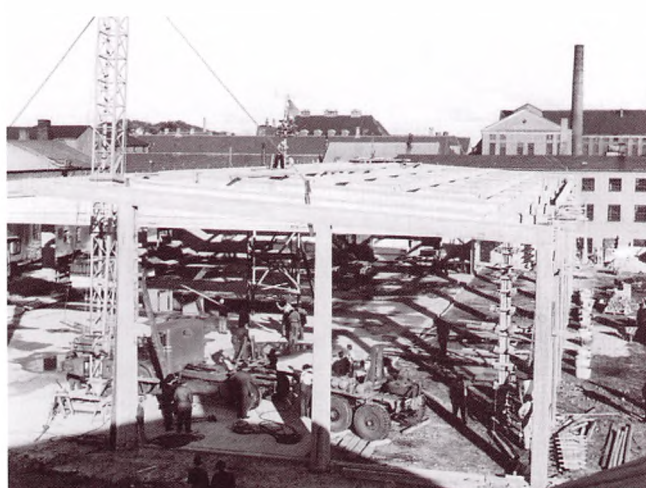
Rejsegilde på Jernstøberiets ny kontorbygning. Set fra gårdsiden, 1913.

En del af håndværkerne på det store byggeri, fotograferet ved rejsegildet. Samtidig med den ny kontorbygning blev den store værkstedsbygning, der nu rummer Biblioteket opført. Begge bygninger er tegnet af arkitekt Frühstück Nielsen.

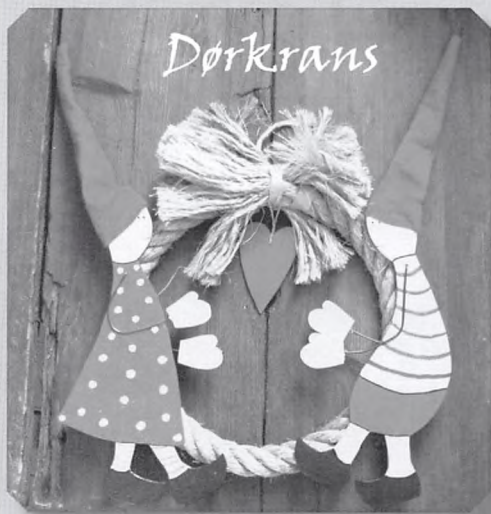

Bygningsvedligehold. Tag tjæres på Jernstøberiet, ca. 1948.

Den ny støbehal opføres i 195x. Byggeriet var det første af sin art i denne del af landet. De store bjælker blev leveret af Jydsk Betonelementfabrik ved Kolding, entreprenør var firmaet Ejner Mikkelsen A/S, Aarhus.

Museums butikken

Dørkrans

Nostalqisk julepynt

Stort udvalg - f.eks. nye håndlavede tovkranse med nisser til døren, samt glaskugler, klokker, fugle og engle til juletræet.

Håndlavede borster

Gl. dansk Mjød

Johannitervin, Jule- og middelalder sennep passer perfekt til julemenuen.

Kurve, sivsko, børster, og keramik fra Sorring.

Mange nye møbler til dukkehuset. Håndlavede fugle til mejsebolde, masser af træ- og blikkeøj, samt en ny sød håndlavet nissefamilie, som også kan købes enkeltvis.

Håndlavet nissefamilie

Jul og kvalitetsgaver hører sammen!

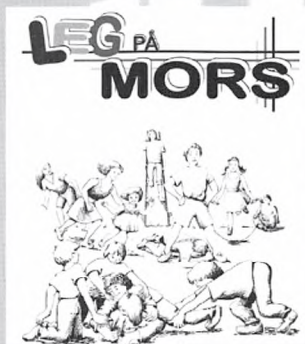
Spil og smykkekopier, bøger og film - fra Mors - om morsingboerne - du kan se listen med bøger og film på vores hjemmeside www.dueholmkloster.dk under menupunktet Lokalhistorisk Forlag og købe dem i museumsbutikkerne.

Nye bøger!

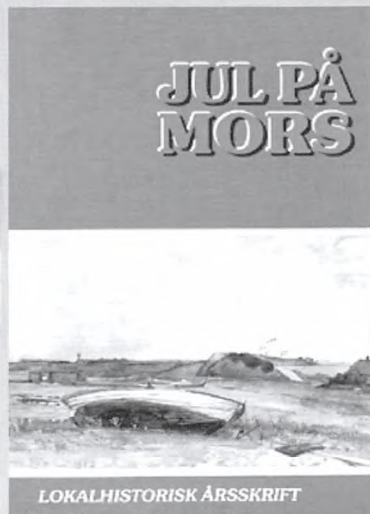

Solbærheksen
Små sagn fra Mors

"Solbærheksen"
af Mette Elimar
Jensen

"Leg på Mors"
af Trine Lund Riis
og Helle Johansen

LOKALHISTORISK ÅRSSKRIFT

"Jul på Mors"
2007

- vi har også alle de
ældre udgaver fra 1964
til 2006.

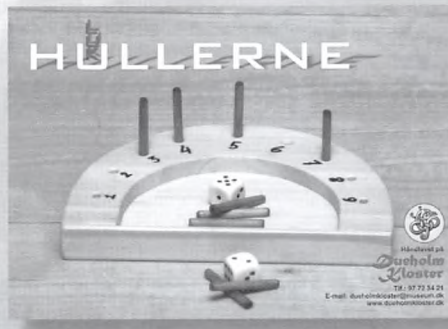
"Morsøfilm"
- og mange andre gode
film om morsingboerne

Sølvsmykker

Mange forskellige f.eks
en kopi af et dragtsmykke
fundet ved Ejerslev.
Smykket dateres til sen
vikingetid 1000-tallet -
sælges som broche.

Morsøfilm nr. 2, 9 og 11 er nu ud-
kommet på DVD. Forkæl dig selv
eller køb dem til en unik julegave.

Sjove spil fra Mors til mandelgaven

Håndlavede træspil efter gammel model. F.eks. "Hnefatavl" - "Ræven efter gæssene" - "Luk hullerne" "Quarto" eller "Fire på stribe".

MORSØ

FOLKEBLAD BOGTRYKKERI

Elsøvej 105 . 7900 Nykøbing M
Tlf. 97 72 10 00

MOLLERUP MØLLE

*ønsker
glædelig jul og
godt nytår*

– et korn bedre

Tlf. 97 74 43 11, 7900 Nykøbing Mors
Tlf. 97 76 25 00 Redsted, 7970 Redsted
Tlf. 97 76 23 22, 7960 Karby

Vi ønsker vore kunder
en glædelig jul og et godt nytår!

TOMMERGAARDEN

Nykøbing M · Soltoften 3 · Tlf. 96 70 21 00

Hama
-perlen blandt legetøj

– et kvalitetsprodukt fra

malte haaning
PLASTIC/A/S
Nykøbing Mors

GEISLER

ønsker
glædelig jul og
godt nytår

SDR. DRAABY

KØBMANDSGAARD
7900 NYKØBING MORS

ønsker alle en
glædelig jul
og godt nytår

Vi ønsker alle

læserne af »Jul På Mors«
en rigtig glædelig jul og et godt nytår med
tak for den tillid,
der blev vist os i det år, der er gået.
Som i 2007 vil vi fortsætte
i 2008 med tilbud på kvalitetsvarer på alt i
fliser, kantsten, læhegn, trådhegn,
flagstangsfod, dekorationsvaser m.m.

NYKØBING FLISEFABRIK

Bakkegårdsvej 9 . Telefon 97 72 05 11

MORSØ MØRTELVÆRK

Næssundvej 218 . Telefon 97 72 05 11

SPAR

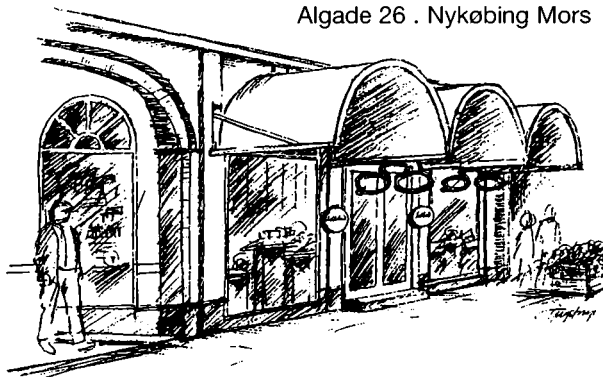

**OLE VIN-
KØBMAND**

Velkommen i vor moderne butik med
GAMMELDAWS service.
Vi er altid parate til en go' handel!

Fruevej 41 . 7900 Nykøbing Mors
Tlf. 97 72 02 97

fillelund
URE OG OPTIK

Algade 26 . Nykøbing Mors

Skamol A/S – en international virksomhed og spændende arbejdsplads!

Skamol A/S er en internationalt arbejdende virksomhed med datterselskaber i Tyskland og USA samt produktion i Danmark og Frankrig. Skamol A/S markedsfører produkter til højtemperatur isolering til en række industrielle anvendelser dels via egen salgsorganisation, dels via et bredt net af agenter og distributører i det meste af verden. Vi beskæftiger ca. 210 medarbejdere i ind- og udland.

Skamol A/S
Østergade 58-60
7900 Nykøbing Mors
Tlf: 9772 1533
Fax: 9772 4975
E-mail: insulation@skamol.dk
www.skamol.com

n.p. MORSØ PAPIR & KONTORCENTER a/s
JERNBANEGADE 6 • 7900 NYKØBING MORS • TLF. 9772 2677

**BØGER . FOTO
KONTORARTIKLER**

MORSØ BOGHANDEL

Telefon: 97 72 07 00

Telefax: 97 72 04 27

Email: morsboghandel@post.tele.dk

LØVBJERG

9-21
LØRDAG TIL 17

ThistedForsikring

www.ThistedForsikring.dk

**Vi ønsker alle
en rigtig glædelig jul,
samt et godt og lykkebringende nytår!**

**Kontakt din lokale assurandør
og få en uforpligtende gennemgang
af dine forsikringer.**

Din lokale assurandør:

Jørgen Paaske
telefon: 9776 7320
Mobil: 2024 3996

**Besøg også vores hjemmeside
www.ThistedForsikring.dk
for et uforpligtende tilbud.**

ThistedForsikring

www.ThistedForsikring.dk

Thyparken 16 · 7700 Thisted · Tlf: 9619 4500

– din tryghed

GLÆDELIG JUL
&
GODT NYTÅR

Kirketorvet 1

7900 Nykøbing M.

Telefon 96 70 15 00

hk@morsoesparekasse.dk

Vi ser frem til et fortsat godt samarbejde
med alle vores kunder i 2008

1 MORSØ
SPAREKASSE
www.morsoesparekasse.dk

Undgå klip i dit pensions-kørekort

Uhensigtsmæssig kørsel på pensions- og forsikringsområdet kan få alvorlige konsekvenser.

Derfor er det vigtigt, at du får dine pensions- og forsikringsforhold opdateret, når der sker ændringer i dit liv.

Få et pensionstjek i Morsø Bank - så er du på sikker vej.

Vi ønsker alle en rigtig glædelig jul og et godt nytår

M
MORSØ BANK

- du kan regne med os

Algade 2 · 7900 Nykøbing Mors · Telefon 96 15 25 00 · www.morsbank.dk